

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om social- och hälsovårdsenheter som bistår vid utredning av misstänkta brott som gäller barn

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL

I denna proposition föreslås det att det stiftas en lag om social- och hälsovårdsenheter som ska bistå vid utredning av misstänkta brott som gäller barn. Samtidigt föreslås också att lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska upphävas. Den föreslagna lagen baserar sig på samma grundlösningar som den lag som föreslås bli upphävd, men i förslaget beaktas även behoven att uppdatera och precisera bestämmelserna och att se till att de stämmer överens med den internationella utvecklingen i fråga om barnvänlig rättspraxis. Målet är att trygga barnets bästa till exempel genom att stärka det mångprofessionella samarbetet.

I den föreslagna lagen föreskrivs om särskilda enheter inom social- och hälsovården som ska bistå vid förundersökningsmyndigheters, åklagares och domstolars utredningar av brott som gäller barn och vid domstolars utredningar av särskilt krävande vårdnadstvister. I praktiken ska verksamheten skötas av de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för unga, som redan nu är sådana forskningsenheter som avses i den lag som ska upphävas.

Tillämpningsområdet för den föreslagna lagen är bredare än den lag som upphävs: lagen ska till exempel tillämpas också på andra brott än sexual- och misshandelsbrott, och vissa av enheternas uppgifter utvidgas till att gälla även barn som misstänks för brott eller som behöver höras som vittne till ett brott.

Precis som nu ska enheterna bistå polisen vid hörande av barn och planering av hörande. En ny uppgift som föreslås för enheterna i lagen är att enheterna ska göra en sammanställning av de uppgifter om varje barn som är väsentliga med tanke på bedömningen av vilka åtgärder som ska vidtas vid förundersökningen och hur brådskande åtgärderna är. Lagen ska också innehålla bestämmelser om mångprofessionella expertgrupper som ska få behandla den information som enheterna sammanställt, till exempel för att utreda vilka myndighetsåtgärder som kan främja barnets intressen bäst. Enheternas uppgifter utökas dessutom så att de till exempel också ska ge psykosocialt stöd i initialskedet till både barnet och barnets vårdnadshavare och erbjuda utbildning och rådgivning till de övriga instanser som arbetar med barnet.

Enheterna ska också vid särskilt krävande vårdnadstvister på begäran av domstolarna utreda hur barnet upplever de omständigheter som är av betydelse vid bedömningen av de arrangemang som gäller barnets vårdnad och boende och umgängesrätten. I och med den här uppgiften utvidgas enheternas verksamhet till att gälla också sådana fall där det inte nödvändigtvis finns några brottsmisstankar.

Kostnaderna för verksamheten ska ersättas med statens medel. Uppgifterna med utbetalningen av ersättning ska dock överföras från Tillstånds- och tillsynsverket till Institutet för hälsa och välfärd, som också ska sköta den nationella styrningen av den föreslagna verksamheten.

Regeringspropositionen hänför sig till budgetpropositionen för 2027.

Lagen avses träda i kraft vid ingången av 2027.

INNEHÅLL

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL	1
MOTIVERING	3
1 Bakgrund och beredning	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Beredning	3
2 Nuläge och bedömning av nuläget	4
2.1 Nuläge	4
2.1.1 Lagstiftning	4
2.1.2 Praxis	9
2.2 Bedömning av nuläget	16
3 Målsättning	27
4 Förslagen och deras konsekvenser	28
4.1 De viktigaste förslagen	28
4.2 De huvudsakliga konsekvenserna	29
4.2.1 Ekonomiska konsekvenser	29
4.2.2 Konsekvenser för myndigheternas verksamhet	31
4.2.3 Samhälleliga konsekvenser	34
5 Alternativa handlingsvägar	37
5.1 Handlingsalternativen och deras konsekvenser	37
5.2 Lagstiftning och andra handlingsmodeller i utlandet	38
6 Remissvar	45
7 Specialmotivering	45
8 Bestämmelser på lägre nivå än lag	62
9 Ikraftträdande	63
10 Verkställighet och uppföljning	63
11 Förhållande till budgetpropositionen	63
12 Förhållande till grundlagen samt lagstiftningsordning	63
LAGFÖRSLAG	67
om social- och hälsovårdsenheter som bistår vid utredning av misstänkta brott som gäller barn	67

MOTIVERING

1 Bakgrund och beredning

1.1 Bakgrund

Hälso- och sjukvårdstjänsterna i anslutning till utredningar av sexual- eller misshandelsbrott mot barn är en del av förundersökningen av brotten, vars syfte är att med hjälp av hörandet av barnet samt tillgängliga medicinska och andra bevis utreda om det misstänkta brottet har begåtts. Utredningen av brottsmisstanken stöds av barnets berättelse, som för att vara så tillförlitlig som möjligt förutsätter specialkompetens som beaktar barnets ålder, utvecklingsnivå och psykiska utveckling samt barnets bästa. Även om det ordnas specialutbildning för poliser i utredning av brott mot barn kan också barn- eller ungdomspsykiatrisk och psykologisk expertis behövas vid hörandet av barn. Behovet av specialkompetens accentueras bl.a. när barnet är under skolåldern eller när det förekommer förseningar i barnets utveckling.

Finlands första rättspsykologiska och rättspsykiatriska enhet för barn och unga inledde sin verksamhet vid Tammerfors universitetssjukhus 2001. Staten understödde inledandet av verksamheten med särskild finansiering. På den tiden gjordes dessutom undersökningar av brottsmisstankar som involverade barn även vid andra sjukhus och vid rådgivningsbyråerna för uppfostningsfrågor och familjerådgivningarna. Undersökningarna inleddes på basis av en begäran från polisen eller en remiss från hälso- och sjukvården, och därtill genomfördes utredningar i samband med misstankar om våld också på begäran av socialväsendet. När de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga inledde sin verksamhet framkom ett behov av att förenhetliga och förtydliga hälso- och sjukvårdens uppgifter på riksnivå vid förundersökningen av misstankar om våld mot barn,¹ vilket ledde till att lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (1009/2008) stiftades.

Tyngdpunkten i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ligger på att undersöka barnet och på hur kostnaderna för undersökningarna ersätts av statens medel. Under de senaste tio åren har dock utredningen av brott mot barn utvecklats betydligt internationellt sett, och dessutom har verksamheten i enlighet med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn under de senaste åren utvecklats nationellt i olika projekt. En särskilt central aspekt har blivit att det mångprofessionella samarbetet mellan olika myndigheter och informationsutbytet i anslutning till det är väsentligt för att trygga barnets bästa i en straffprocess.

Genom propositionen genomförs skrivningen i regeringsprogrammet för statsminister Petteri Orpos regering enligt vilken en utredning som är förenlig med barnets bästa och ett mångprofessionellt stöd i samarbete mellan myndigheter tryggas när det gäller sexuella övergrepp mot barn.²

1.2 Beredning

Propositionen har beretts vid social- och hälsovårdsministeriet. Utkastet till regeringsproposition var ute på remiss från den ### till den ### 2025. Begäran om utlåtande publicerades i

¹ Stolt, Sini–Laajasalo, Taina m.fl.: Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden toiminta ja toiminnan periaatteet Suomessa. Institutet för hälsa och välfärd,Handledning 8/2023, s. 7–8. Kan läsas på <https://www.julkari.fi/handle/10024/146793>. (nedan Stolt–Laajasalo m.fl. 2023)

² Ett starkt och engagerat Finland. Förhandlingsresultat om regeringsprogrammet 16.6.2023, s. 205.

tjänsten Utlåtande.fi och sändes bl.a. till de centrala ministerierna och statliga myndigheterna samt till välfärdsområdena och barn- och offerorganisationerna. Remissvaren behandlas nedan i avsnitt 6.

2 Nuläge och bedömning av nuläget

2.1 Nuläge

2.1.1 Lagstiftning

Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn trädde i kraft den 1 januari 2009. Genom lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn överfördes kostnaderna för utredningar av misstanke om sexuellt utnyttjande av barn, vilka begärs av polisen, åklagaren eller domstolen och utförs inom hälso- och sjukvården, från kommunerna till staten. Tillämpningsområdet för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn utvidgades genom lag 793/2013, som trädde i kraft den 1 januari 2014, så att lagen också omfattar misshandelsbrott mot barn.

Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn innehåller enligt 1 § 1 mom. bestämmelser om hur undersökningar ska ordnas inom hälso- och sjukvården på begäran av polisen, åklagaren eller domstolen för att utreda misstanke om sexual- och misshandelsbrott mot barn och bedöma skador till följd av ett sådant brott. Enligt 2 mom. tillämpas lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn på barn som när undersökningen inleds är under 16 år eller, om det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets hälsotillstånd och utveckling, under 18 år.

Enligt 2 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska de välfärdsområden och HUS-sammanslutningen som avses i 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård (612/2021) sörja för ordnandet av undersökningar enligt 1 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. I 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård föreskrivs det att de välfärdsområden där Åbo universitet, Uleåborgs universitet eller Tammerfors universitet eller hälsovetenskapliga fakulteten vid Östra Finlands universitet ligger ska vara huvudmän för ett universitetssjukhus. I Nyland, där Helsingfors universitet ligger, ska HUS-sammanslutningen vara huvudman för ett universitetssjukhus.

Enligt 2 § 2 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska den enhet som utför undersökningarna ha den personal som krävs för undersökningarna samt de lokaler och den utrustning som behövs. Den som utför undersökningar som avses i 1 § ska ha den utbildning, yrkesskicklighet och erfarenhet som behövs för att uppdraget ska kunna utföras på ett adekvat sätt.

I 3 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreskrivs det om inledande och avbrytande av undersökningar. Enligt 1 mom. ska en undersökning inledas och utföras utan obefogat dröjsmål. Om det har blivit nödvändigt att avbryta eller skjuta upp barnets psykiatriska vård under tiden för undersökningen, ska undersökningen utföras utan avbrott, om inte något annat följer av särskilda skäl. Om det konstateras att barnets hälsa äventyras av att undersökningen inleds eller fortgår, ska undersökningen enligt 2 mom. senareläggas eller avbrytas. Enligt 3 mom. ska den enhet som utför undersökningen då underrätta den instans som begärt utlåtande, och när undersökningen avbryts upprätta ett sammandrag över de delar av undersökningen som redan genomförts och den utredning som fåtts och bifoga det till underrättelsen.

Enligt 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har den enhet som utför undersökningen utan hinder av sekretessbestämmelserna rätt att av polisen, åklagaren och domstolen få de handlingar som gäller fallet till den del som det är nödvändigt för undersökningen. De statliga och kommunala myndigheter och andra offentligt rättsliga samfund, utbildningsanordnare, socialserviceproducenter, sammanslutningar och verksamhetsenheter som bedriver hälso- och sjukvårdsverksamhet samt yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården som innehar uppgifter och utredningar om barnet är skyldiga att på begäran av enheten avgiftsfritt och utan hinder av sekretessbestämmelserna lämna de uppgifter och utredningar som är nödvändiga för de undersökningar som avses i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn.

Enligt 4 § 2 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn får den enhet som utfört undersökningen utan hinder av sekretessbestämmelserna till den polis, den åklagare eller den domstol som begärt undersökningen lämna ut de uppgifter som samlats under undersökningens gång. Enheten får dessutom efter undersökningen utan hinder av sekretessbestämmelserna tillstålla den verksamhetsenhet inom hälso- och sjukvården som ansvarar för barnets psykiska vård ett slutgiltigt utlåtande om barnets hälsotillstånd, om det är nödvändigt för ordnande av den vård som barnet behöver.

Enligt 4 § 3 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska de uppgifter som avses i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn bevaras i 12 år räknat från det att den som undersökningen gällde har uppnått myndighetsåldern, om det inte någon annanstans i lag har bestämts om en längre bevaringstid.

Enligt 4 § 4 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn gäller i fråga om behandlingen av uppgifter i övrigt vad som föreskrivs i personuppgiftslagen (523/1999) och lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (621/1999), nedan *offentlighetslagen*.

I 5 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreskrivs det om avtal om tillhandahållande av service. Enligt 1 mom. ska Tillstånds- och tillsynsverket³ med ett välfärdsområde eller HUS-sammanslutningen som avses i 2 § ingå ett avtal om utförande av undersökningar enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. I avtalet kommer parterna överens om hur servicen ska ordnas, den personalstyrka som ska delta i och assistera vid undersökningarna, personalens behörighet, tillgängliga lokaler och tillgänglig utrustning, en måltidtabell för undersökningarna, inbegripet den tid det tar att få undersökningen inledd och tiden för färdigställande av utlåtandet, det undersökningsprogram som följs, och kompletterande utbildning och arbetshandledning för dem som deltar i undersökningen.

Enligt 5 § 2 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska företrädare för polisen och åklagarväsendet höras när avtalet bereds för att områdets särskilda behov ska kunna beaktas. I 3 mom. föreskrivs det att tvister som hänför sig till ett avtal behandlas som förvaltningsstvistemål i förvaltningsdomstolen i enlighet med förvaltningsprocesslagen (586/1996).

³ Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har ändrats genom lag 755/2025 som träder i kraft den 1 januari 2026. Före det sköter regionförvaltningsverken de uppgifter i anslutning till ingående av avtal och betalning av statlig ersättning som avses i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn.

Enligt 6 § ersätts de kostnader som undersökningarna enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn orsakar för de i 2 § avsedda välfärdsområdena och HUS-sammanslutningen och som med avseende på en ändamålsenlig skötsel av verksamheten kan anses behövliga av statsmedel.

Närmare bestämmelser om betalning av ersättningar finns i 7 §. Enligt 7 § 1 mom. ska Tillstånds- och tillsynsverket före utgången av april varje finansår betala de välfärdsområden eller HUS-sammanslutningen som avses i 2 § en beräknad ersättning. Ersättningsbeloppet bestäms utifrån antalet barn under 16 år som är bosatta inom välfärdsområdets eller HUS-sammanslutningens område och kostnaderna för verksamheten under det föregående året. Enligt 2 mom. ska för betalning av ersättning för de slutliga kostnaderna välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen senast före utgången av mars året efter finansåret sända Tillstånds- och tillsynsverket en utredning över de faktiska kostnader som följer av det avtal som avses i 5 §, och enligt 3 mom. ska slutposten av ersättningen till välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen betalas senast en månad efter det att utredningen kom in. Om välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen har fått för mycket i ersättning, återkrävs det överskjutande beloppet till staten genom att det dras av från följande förskott som betalas ut till välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen.

Lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt

Enligt 10 § 1 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983) ska ett ärende som gäller vårdnad om barn och umgängesrätt avgöras framför allt enligt vad som är bäst för barnet.

Enligt 11 § 1 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt ska i ett ärende som gäller vårdnad om barn och umgängesrätt barnets önskemål och åsikt utredas och beaktas i den utsträckning som det med hänsyn till barnets ålder och utvecklingsnivå är möjligt. Enligt 2 mom. ska barnets åsikt utredas på ett finkänsligt sätt och med beaktande av barnets utvecklingsnivå samt så att förhållandet mellan barnet och föräldrarna inte blir lidande av detta, och det ska förklaras för barnet i vilket syfte åsikten utreds och hur utredandet sker.

I 15 a § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt föreskrivs det om hörande av barn i domstol. Enligt 1 mom. kan barnet höras personligen i domstol i syfte att utreda barnets önskemål och åsikt, om det behövs för att ärendet ska kunna avgöras och barnet ber om det eller ger sitt samtycke till det. Ett barn under 12 år kan höras personligen endast om det är nödvändigt för att ärendet ska kunna avgöras och det bedöms att hörandet inte medför betydande skada för barnet.

I 16 § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt föreskrivs det om inhämtande av en utredning om omständigheterna av välfärdsområdet. Enligt 1 mom. ska domstolen i ett ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt vid behov inhämta utredning hos det välfärdsområde inom vars område barnet eller barnets föräldrar eller någon annan delaktig är bosatta. Om någon av dessa inte är bosatt i Finland, ska utredning inhämtas hos det välfärdsområde inom vars område personen vistas. När domstolen begär utredning ska den närmare ange i vilka frågor utredning särskilt behövs.

Enligt 16 § 2 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt är syftet med utredningen att ge domstolen uppgifter om familjens situation, barnets levnadsförhållanden och andra omständigheter som inverkar på avgörandet av ärendet. Om det under pågående utredning framgår att ärendet kan avgöras genom ett avtal som välfärdsområdet fastställer, ska välfärdsområdet ge de berörda personerna behövlig hjälp att ingå avtalet.

När utredningen görs ska ett samtal föras med barnet personligen, om detta med beaktande av barnets ålder och utvecklingsnivå är möjligt och barnet ger sitt samtycke till det, om detta inte är uppenbart onödigt. Vid samtalet ska barnets önskemål och åsikt i möjligaste mån utredas på det sätt som föreskrivs i 11 § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt.

Enligt 16 § 4 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt ska domstolen ange en tidsfrist för när utredningen ska lämnas. Om domstolen anser att välfärdsområdets utredning är bristfällig eller om nya omständigheter som kommit fram vid behandlingen av ärendet fordrar ytterligare utredning, kan domstolen begära att den tidigare utredningen kompletteras eller begära andra upplysningar.

Enligt 16 a § 1 mom. 1 punkten i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt ska domstolen kalla den person som gjort den i 16 § avsedda utredningen för att höras muntligen i domstolen, om domstolen anser det behövt för att utreda barnets bästa eller barnets åsikt eller av någon annan orsak. Detta ska enligt 2 punkten göras också om en delaktig begär det och hörande inte är uppenbart onödigt. Enligt 2 mom. tillämpas i fråga om kallelse av den som gjort utredningen vad som i 17 kap. 41 och 42 § i rättegångsbalken föreskrivs om kallelse av sakkunnig.

Konventionen om barnets rättigheter

Enligt artikel 12 i konventionen om barnets rättigheter (FördrS 59–60/1991), nedan *barnkonventionen*, ska konventionsstaterna tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål ska barnet enligt punkt 2 i artikeln särskilt beredas möjlighet att höras i alla rättsliga och administrativa förfaranden som rör barnet, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler.

Enligt artikel 19.1 i barnkonventionen ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga legislativa, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i upplysningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuellt utnyttjande, medan barnet är i båda föräldrarnas/den ena föräldrarnas, vårdnadshavares eller annan persons vård.

Lanzarotekonventionen

Finland ratificerade 2011 Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (FördrS 87/2011), nedan *Lanzarotekonventionen*. Syftena med Lanzarotekonventionen är enligt artikel 1 att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, skydda rättigheterna hos barn som utsatts för sexuell exploatering och sexuella övergrepp samt främja nationellt och internationellt samarbete mot sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn.

I artikel 10 i Lanzarotekonventionen föreskrivs det om nationella åtgärder för samordning och samverkan. Varje part ska vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa samordning mellan myndigheter på nationell eller lokal nivå som har ansvar för skydd mot, förebyggande och bekämpande av sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, främst inom utbildningssektorn, hälso- och sjukvården, socialtjänsten samt de polisiära och rättsvårdande myndigheterna. Enligt punkt 2 ska varje part vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att etablera eller utse oberoende behöriga nationella eller lokala organ för att främja och skydda barns rättigheter och säkerställa att de får särskilda resurser och ansvarsområden samt

mekanismer för datainsamling eller kontaktpunkter på nationell eller lokal nivå och i samverkan med det civila samhället, i syfte att uppmärksamma och utvärdera förekomsten sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, med vederbörlig hänsyn till kravet på skydd för personuppgifter. Enligt punkt 3 i artikeln ska varje part uppmuntra samarbete mellan behöriga statliga myndigheter, det civila samhället och den privata sektorn, för att på ett bättre sätt kunna förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn.

Allmänna principer och åtgärder gällande internationellt samarbete fastställs i artikel 38 i Lanzarotekonventionen. Enligt punkt 1 ska parterna, i enlighet med bestämmelserna i konventionen och med tillämpning av gällande internationella och regionala instrument, överenskommelser på grundval av enhetlig eller ömsesidig lagstiftning och nationell rätt, så långt möjligt samarbeta med varandra i syfte att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, skydda och hjälpa brottsoffer och utreda eller inleda förfaranden mot de brott som avses i konventionen.

Brottsofferdirektivet

Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EG om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF, nedan *brottsofferdirektivet*, revideras som bäst. En⁴ allmän riktlinje⁵ om direktivförslaget godkändes av Europeiska unionens råd i juni 2024. Statsrådet har bildat sig en uppfattning om direktivförslaget i en skrivelse till riksdagen (U 44/2023 rd)⁶, som kompletterats med ytterligare U-utredningar.

I nya artikel 9a i brottsofferdirektivet förutsätts riktade och integrerade stödverksamheter för barn. Enligt artikel 9a.1, som följer den allmänna riktlinjen, ska medlemsstaterna vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa tillgång till barnvänliga riktade och integrerade specialistverksamheter för barn i syfte att tillhandahålla det åldersanpassade stöd och skydd som krävs för att på ett heltäckande sätt tillgodose de många behoven hos barn som är brottsoffer. Enligt punkt 2 ska riktade och integrerade stödverksamheter för barn som är brottsoffer tillhandahålla en samordnad myndighetsövergripande mekanism som omfattar följande tjänster: tillhandahållande av information, läkarundersökning, emotionellt och psykologiskt stöd, möjlighet att anmäla brott, individuell bedömning av skydds- och stödbehov samt audiovisuell upptagning av vittnesmål. Enligt punkt 3 ska vissa av eller alla dessa tjänster tillhandahållas inom samma lokaler. Enligt punkt 4 ska de tjänster som avses i punkt 2 ska tillhandahållas i överensstämmelse med brottsoffrens individuella behov, och särskild uppmärksamhet ska ägnas åt hur allvarlig skada barn som är brottsoffer har lidit, särskilt skada till följd av sexualbrott.

Vid den fortsatta behandlingen av förslaget till brottsofferdirektiv har den nya artikeln 9a gjorts smidigare. Stöd ska tillhandahållas i enlighet med barnets individuella behov och tjänsterna enligt artikeln behöver inte tillhandahållas i samma lokaler.⁷ Dessutom har artikelförslaget ändrats så att stöd ska tillhandahållas även för barnoffer som har bevittnat ett brott. Formerna av

⁴ Europeiska kommissionen: Förslag: Europaparlamentets och rådets direktiv om ändring av direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF, COM(2023) 424 final. Kan läsas på <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023PC0424>

⁵ På engelska: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10255-2024-INIT/en/pdf>

⁶ https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/Kirjelma/Sidor/U_44+2023.aspx

⁷ Faktapromemoria som bifogats statsrådets kompletterande U-skrivelse UJ 11/2024 vp, kan läsas på <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Liiteasiakirja/Documents/EDK-2024-AK-21899.pdf>

stöd till barnoffer ska kompletteras med administrativt stöd vars innehåll inte preciseras i direktivet. Administrativt stöd kan t.ex. innebära hjälp med att fylla i blanketter när barnet inte själv kan skriva. Medlemsstaterna ska överväga att tillhandahålla tjänsterna enligt artikeln i samma lokaler och vidta de åtgärder som behövs för att i största möjliga utsträckning säkerställa tillräcklig regional tillgång till och kapacitet för tjänsterna. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt barnets bästa och den skada som barnet lider till följd av brottet. Dessutom ska medlemsstaterna se till att kvaliteten på tjänsterna följs upp med hjälp av evidensbaserade metoder utan att onödigt belasta leverantörerna av stödtjänster, och vid behov bör kvaliteten på stödtjänsterna utvecklas utifrån resultaten av uppföljningen.⁸

2.1.2 Praxis

Rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga, dvs. undersökningsenheterna enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn

Undersökningsenheter enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn är de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga i anslutning till vart och ett av de fem universitetscentralsjukhusen, dvs. enheterna i Helsingfors, Kuopio, Uleåborg, Tammerfors och Åbo. Enheterna hör administrativt till det egna sjukhusets barnpsykiatriska klinik. I Vasa finns också en s.k. satellitenhet, som är en del av den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga i Åbo.⁹

De rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga finns i anslutning till universitetssjukhusen, men de är inte en del av den vanliga hälso- och sjukvården. Till undersökningar enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, vars kostnader ersätts av statens medel, kan man komma endast om polisen, åklagaren eller domstolen ber enheten om hjälp när de misstänker ett sexual- eller misshandelsbrott mot ett barn. Allt arbete vid enheterna hänför sig till frågor som gäller våld mot barn, och enheternas personal är mångprofessionell och specialutbildad i att förstå våldsfenomenet och utreda misstankar om våld.¹⁰

De vanligaste orsakerna till att be den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga om hjälp med att utreda ett brott är barnets unga ålder eller utvecklingsförseningar, symtom som konstaterats hos barnet, en utmanande situation i familjen eller en brottsmisstanke som på annat sätt upplevs som särskilt utmanande. I undersökningsprocessen ingår en mångprofessionell kartläggning och bedömning av brottsmisstanken, som vanligen omfattar genomgång av bakgrundsuppgifter, en rättspsykologisk intervju med barnet, ett utlåtande om tillförlitligheten i barnets berättelse, somatiska undersökningar av barnet samt bedömning av den skada som det misstänkta brottet orsakat.¹¹

Förfarandena vid de olika rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga skiljer sig från varandra bl.a. i fråga om var de somatiska undersökningarna genomförs. Enheterna i Kuopio och Tammerfors har personal som utför somatiska undersökningar, medan de

⁸ Faktapromemoria som bifogats statsrådets kompletterande U-skrivelse UJ 8/2025 vp, kan läsas på <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Liiteasiakirja/Documents/EDK-2025-AK-26762.pdf>

⁹ Stolt-Laajasalo m.fl. 2023, s. 10.

¹⁰ Stolt-Laajasalo m.fl. 2023, s. 4.

¹¹ Utredning om krävande skilsmäsofall och servicesystemet, Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2025:12, s. 59.

övriga enheterna inte utför somatiska undersökningar, som i stället utförs någon annanstans inom hälso- och sjukvården.

Utöver utlåtanden i enskilda fall skriver enheterna även allmänna utlåtanden, där de inte tar ställning till något enskilt fall utan presenterar översikter över den vetenskapliga forskningen kring rättspsykologiska teman. Dessutom kan enheten skriva ett utlåtande om en enskild person inom ramen för förundersökningen också utan att träffa personen. I detta fall utarbetas utlåtandet på basis av de handlingar som används.¹²

En viktig utgångspunkt i verksamheten vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga är den mångprofessionella expertisen, som i de nationella strategierna mot våld och deras verkställighetsplaner har identifierats som ett centralt element i våldsarbetet med familjer. Den mångprofessionella expertisen är en väsentlig del av både den interna och den utåtriktade verksamheten vid enheterna. Enheternas personal arbetar alltid i mångprofessionella team som består av experter från olika yrkesgrupper. Syftet med detta är att säkerställa att de fall som undersöks bedöms så övergripande och objektivt som möjligt.¹³

Vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga arbetar bland annat läkare, psykologer och socialarbetare, och vid en del enheter dessutom sjukskötare. Intervjuer med barn utförs vanligen av psykologerna. För utredningen av bakgrundsuppgifter i de undersökta fallen ansvarar socialarbetarna i fråga om uppgifter från socialvården eller barnskyddet och läkarna i fråga om uppgifter från hälso- och sjukvården. Barnpsykiatrerna bedömer i sin tur barnets behov av eftervård och skriver vid behov en remiss till sådan. För utlåtandena ansvarar personalen ofta mångprofessionellt. Dessutom utbildar enheternas personal myndigheter och andra aktörer som arbetar med barn och unga inom enhetens samarbetsområde samt bistår med konsultationshjälp vid behov.¹⁴

De rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga har ett nära samarbete med varandra och utvecklingssamarbete bedrivs också med andra myndigheter, såsom polisen och åklagarväsendet samt aktörer inom social- och hälsovården. Ett av målen för samarbetet har varit att förenhetliga verksamheten på riksnivå.¹⁵

För verksamhet enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har det reserverats en årlig särskild finansiering på 10 miljoner euro under moment 33.60.34. Ersättningen bestäms kalkylmässigt och enheternas årliga utgifter har under de senaste åren uppgått till cirka 8 miljoner euro.

Barnahusmodellen och Barnahus kvalitetsstandarder

Undersökningsenheterna enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, det vill säga de ovan beskrivna rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga, kallas ibland även Barnahusenheter. Ordet ”barnahus” kommer från isländskan. På Island utvecklades i slutet av 1990-talet den s.k. Barnahusmodellen, vars syfte är att effektivisera processerna för utredning av misstankar om våld mot barn samt stödet för och vården av barn som upplevt våld. Den är en ledande modell för barnvänligt, mångprofessionellt

¹² Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 18.

¹³ Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 18.

¹⁴ Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 11–12.

¹⁵ Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 11.

myndighetssamarbete som syftar till att hjälpa barn som utsatts för eller bevittnat våld.¹⁶ Barnahusmodellen har spridit sig från Island till andra delar av Europa och de första europeiska kvalitetsstandarderna för Barnahus publicerades 2017.¹⁷ En sammanfattning av Barnahus kvalitetsstandarder har publicerats på finska.¹⁸

I Barnahusmodellen ingår en strävan efter att säkerställa att barnets rättigheter till tillräckligt stöd och skydd samt till barnvänlig rättskipning tillgodoses i praktiken. Förfarandet baserar sig på mångprofessionellt myndighetssamarbete där man i samma barnvänliga lokaler tillhandahåller heltäckande tjänster för både barnet och familjen. Kärnan i Barnahusmodellen är tanken att barnets berättelse om händelserna har en avgörande betydelse när det gäller att identifiera och undersöka illabehandling.¹⁹

Barnahus kvalitetsstandarder gäller 1) centrala principer och mångprofessionella åtgärder som omfattar barnets bästa, barnets rätt att bli hörd och få information samt undvikande av onödiga dröjsmål, 2) mångprofessionellt myndighetssamarbete i Barnahus, 3) en omfattande målgrupp, 4) en barnvänlig miljö, 5) servicehänvisning i myndighetssamarbete, 6) hörande av barn, 7) läkarundersökningar, 8) terapijänster, 9) kompetensutveckling och 10) förebyggande: uppgiftsdelning, ökad medvetenhet och extern kompetensutveckling. Dessutom delas Barnahusmodellen ibland in i fyra delområden, s.k. rum: förundersökning och intervju med barnet, fysisk hälsa, skydd av barnet och psykiskt stöd²⁰.

Kvalitetsstandarderna utvecklas kontinuerligt internationellt. Samtidigt bedöms deras genomslagskraft och forskningsbaseringsgrad. Det är alltså möjligt att kvalitetsstandarderna kommer att utvecklas i framtiden i takt med att forskningen i området ökar. Underkommittén för barnvänlig rättskipning (Committee of Experts on access to child-friendly justice through multidisciplinary and interagency services (ENF-JUS)) till Europarådets styrkommitté för barnets rättigheter (Steering Committee for the Rights of the Child (CDENF)) bereder som bäst europeiska riktlinjer för Barnahusarbetet. Orsaken är att Barnahus nuvarande kvalitetsstandarder har utarbetats i projekt inom Östersjöstaternas råd och man nu vill lyfta riktlinjerna till Europarådets nivå. Dessutom har det publicerats IWA-standarder (International Workshop Agreement) för barnvänliga, mångprofessionella tjänster för barn som fallit offer för våldsbrott²¹.

Barnahusprinciperna återspeglas både direkt och indirekt i Lanzarotekonventionen, riktlinjerna från Europarådets ministerkommitté för ett barnvänligt rättsväsende från 2010, Europarådets rekommendation om barns rättigheter och sociala tjänster som är anpassade till barn och familjer från 2011 (CM/Rec(2011)12), Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU om

¹⁶ Wenke, Daja-Heiberg, Turid: Enabling Child-sensitive Justice: The Success Story of the Barnahus Model and its Expansion in Europe. Council of the Baltic Sea States Secretariat 2017, s. 2.

¹⁷ Lind Haldorsson, Olivia: Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Inter-agency Response to Child Victims and Witnesses of Violence. Council of the Baltic Sea Secretariat and Child Circle 2017. Kan läsas på <https://barnahus.eu/wp-content/uploads/2025/01/PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf>

¹⁸ Lind Haldorsson, Olivia: Barnahus-laatusstandardit: Suuntaviivat monialaisen viranomaisyhteistyön toiminnalle lapsiuhrien ja -todistajien auttamiseksi: Tiivistelmä. Itämeren valtioiden neuvoston sihteeristö ja Child Circle 2017. Kan läsas på https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/FI_StandardsSummary_FINAL.pdf (nedan Lind Haldorsson 2017)

¹⁹ Lind Haldorsson 2017, s. 4.

²⁰ <https://barnahus.eu/barnahus/about-barnahus/>, hämtat 7.4.2025.

²¹ IWA 49:2025(en) Child-friendly multidisciplinary and interagency response services for children who are victims of violence — Requirements and recommendations.

bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF från 2011 samt i brottsofferdirektivet från 2012.²² I förslaget till reform av brottsofferdirektivet konstateras det dessutom att Barnahusmodellen för närvarande är det mest avancerade exemplet på en barnvänlig inställning till rättsväsendet och att översynen, även om den inte kräver att medlemsstaterna följer Barnahusmodellen, bygger på modellens principer.²³

Projektet Barnahus och screeningmodellen LASTA

I Finland inrättades det nationella projektet Barnahus 2019. Det finansieras i huvudsak med statsunderstöd ännu 2026. Projektet Barnahus föregicks av projektet LASTA (Lastenasiaintalo) 2014–2016. I projektet LASTA söktes metoder för att förbättra och systematisera samarbetet mellan myndigheterna vid misstankar om vålds- och sexualbrott. Målet var också att ta fram en modell för somatiska undersökningar av barn samt metoder för att hjälpa barn och familjer.²⁴

Projektet Barnahus går ut på att effektivisera utredningen av misstänkt våld mot barn samt det stöd och den vård som ges barn som upplevt våld, och riktlinjerna för projektet är de ovan beskrivna europeiska kvalitetsstandarderna för Barnahus. Projektet finansieras av social- och hälsovårdsministeriet, och det samordnas av Institutet för hälsa och välfärd. Projektet genomförs inom de samarbetsområden som avses i lagen om ordnande av social- och hälsovård, och de välfärdsområden där det finns ett universitetscentralsjukhus genomför projektet inom sina egna samarbetsområden. Samarbete bedrivs med bl.a. polis- och åklagarmyndigheterna, universiteten och andra högskolor samt organisationer.

Målet med projektet Barnahus är att utveckla samordningen av och innehållet i det stöd och den vård som barn och familjer som upplevt våld behöver, säkerställa barnvänliga möten och lokaler för alla barn som hörs i rättsliga sammanhang, stärka det mångprofessionella samarbetet och förankra modellerna för det, påverka fördröjningar i processen från polisanmälan till dom med hjälp av myndighetssamarbete samt bygga avgiftsfria forskningsbaserade webbutbildningar som är tillgängliga för alla yrkesutbildade personer som arbetar med misstankar om våld mot barn.

Projektet Barnahus genomförs genom att nationellt etablera modellerna för mångprofessionellt samarbete och informationsutbyte mellan myndigheter (den nedan beskrivna screeningmodellen och blanketten inom projektet LASTA). Dessutom utvecklar projektet samordningen av stöd och vård, ordnar avgiftsfri webbutbildning för att öka tidig identifiering och tidigt stöd samt samarbetar på bred front med olika aktörer som ansvarar för identifieringen av våld mot barn, utredningen av våldsmisstankar samt stödet och vården för barn som upplevt våld.

I Finland har man som en del av Barnahusmodellen utvecklat den så kallade LASTA-blanketten, som ursprungligen utarbetades vid rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga i Egentliga Finland och som är avsedd för insamlande av bakgrundsuppgifter om barnets och familjens omständigheter till grund för det mångprofessionella myndighetssamarbetet. Med hjälp av blanketten strävar man efter att säkerställa att all information som är väsentlig för utredningen av fallet, inklusive barnets familjesituation och hälsouppgifter samt eventuella

²² Lind Haldorsson 2017, s. 5.

²³ COM(2023) 424 final s. 16.

²⁴ Sinkkonen, Minna–Mäkelä, Jukka (red.): LASTA-hanke: Kokemuksia viranomaisten yhteistyön ja tietojenvaihdon koordinoinnista lapseen kohdistuneissa pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen epäilytilanteissa. Institutet för hälsa och välfärd, rapport 2/2017, s. 3.

patientjournaler och tidigare åtgärder inom barnskyddet, samlas in från olika myndigheter. Uppgifterna samlas på polisens begäran in av den s.k. LASTA-koordinatoren, som arbetar vid den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga eller hos välfärdsområdet. LASTA-blanketten är en finländsk uppfinning och den ingår inte i de internationella Barnahus-modellerna.²⁵

På LASTA-blanketten görs en sammanställning av social- och hälsovårdens uppgifter, som förmedlas till polisen. Utifrån sammanställningen beslutar polisen vilka av brottsmisstankarna som ska föras till LASTA-screeningmötet. LASTA-screeningmötet är ett mångprofessionellt samarbetsmöte som behandlar enskilda barns ärenden. Även om beslutet om att föra ett ärende till mötet fattas av polisen, beaktas också andra myndigheters önskemål om behandlingen av ärendet när beslutet fattas.²⁶ Om ett möte ordnas, deltar den polis som ansvarar för förbehandlingen av fallet, åklagaren, barnskyddsarbetaren, LASTA-koordinatoren och experter från den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga.²⁷

På LASTA-screeningmötet tolkas barnets situation och man söker lösningar tillsammans. Information om barnet och familjen delas och struktureras, och barnets och familjens situation bedöms på ett övergripande sätt. På mötet kan man t.ex. diskutera samordningen av olika myndigheters åtgärder och ansvarsfördelningen. Screeningmodellen LASTA stärker dialogen mellan myndigheterna, t.ex. mellan barnskyddet och polisen, så att en och samma myndighet inte behöver besitta all den kompetens som behövs. Besluten på mötet fattas inte bara med tanke på polisen och brottsutredningen, utan i första hand med tanke på barnets bästa.²⁸ I bästa fall möjliggör screeningmodellen LASTA mångprofessionellt samarbete så att familjen eller barnet inte blir utan den hjälp och det stöd de behöver.

Statistik

Enligt Polisstyrelsens uppgifter uppgick antalet misstänkta brott mot barn, det vill säga sexualbrott samt brott mot ett barns liv, hälsa, frihet, integritet och frid samt ärekränkning, som kommit till polisens kännedom till cirka 23 700 år 2024. Det sammanlagda antalet brottsmisstankar hade ökat med 38 procent från 2020.

År 2024 gällde nästan hälften av de misstänkta brotten mot barn olika slag av misshandel (11 523 brottsmisstankar), cirka 20 procent sexualbrott (4 798 brottsmisstankar) och resten andra brott (7 375 brottsmisstankar). Av de misstänkta misshandelsbrotten gällde cirka 79 procent misshandel av normalgraden. I fråga om misstänkta sexualbrott mot barn var den vanligaste brottsbeteckningen sexuella övergrepp mot barn, vilka utgjorde cirka 26 procent av alla misstänkta sexualbrott.

Andra misstänkta brott gällde andra brott mot liv och hälsa enligt 21 kap. i strafflagen än misshandel, kränkning av integritet och frid samt ärekränkning enligt 24 kap. i strafflagen, brott mot

²⁵ Fadjukoff, Mari–Hautamäki, Sari–Hakala, Venla–Ellonen, Noora: Screeningmodellen LASTA som verktyg för utredning av brottsmisstankar om våld mot barn. Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2023:61, s. 18 Kan läsas på <https://julkaisut.valtion-euvosto.fi/handle/10024/165235>. (nedan Fadjukoff–Hautamäki–Hakala–Ellonen 2023)

²⁶ Lehtinen, Miia–Rossi, Maria: Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Helsingfors: Polisstyrelsen 2022, s. 29. (nedan Lehtinen–Rossi 2022)

²⁷ Fadjukoff–Hautamäki–Hakala–Ellonen 2023, s. 16.

²⁸ Fadjukoff–Hautamäki–Hakala–Ellonen 2023, s. 16–17.

friheten enligt 25 kap. i strafflagen samt rån och utpressning enligt 31 kap. i strafflagen. Den största andelen av dessa (3 341 brottsmisstankar) utgjordes av brott mot friheten.

När det gäller de ovan beskrivna siffrorna bör man beakta att flera olika polisanmälningar kan ha gjorts om ett och samma barn. Antalet brottsmisstankar beskriver alltså inte direkt hur många barn som årligen misstänks ha fallit offer för brott. Samtidigt är brott mot barn vanligen dold brottslighet,²⁹ dvs. det verkliga antalet brott är sannolikt betydligt högre än antalet brottsmisstankar.

Under de senaste åren har antalet fall (som kommit till polisens kännedom) där en förälder misstänks ha misshandlat sitt eget barn ökat stadigt, och 2023 uppgick antalet offer för sådana brott till drygt 2 000.³⁰

Baserat på uppgifter som samlats in från de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga gjordes 2024 1 550 begäranden om undersökning av ett barn i enlighet med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn till enheterna. Antalet har ökat något under de senaste åren och ännu 2023 uppskattades det att antalet begäranden om handräckning till enheterna årligen uppgår till över 1 000³¹. Om man jämför antalet begäranden till enheterna med antalet misstänkta sexual- och misshandelsbrott mot barn, kan man uppskatta att cirka 10 procent av misstänkarna utreds vid enheterna. Tidigare har det uppskattats att ungefär en femtedel av fallen styrs till enheterna³². Den klart största delen av de undersökningar som enheterna gjort har gällt misstänkta misshandelsbrott, och andelen misstänkta sexualbrott har varit mindre.

På basis av de uppgifter som enheterna rapporterat var de barn som undersöktes vid enheterna 2024 i genomsnitt 8–10 år. Sammanlagt 53 procent av de undersökta barnen var flickor och 47 procent var pojkar. Andelen flickor och pojkar varierade dock i hög grad enligt brottstypen: i fråga om sexualbrott var 82 procent av de undersökta barnen flickor och 18 procent pojkar, och i fråga om misshandelsbrott var andelen flickor 40 procent och andelen pojkar 60 procent.

Vid enheterna i Helsingfors, Tammerfors och Kuopio varade undersökningarna 2024 drygt 40 dagar. I Uleåborg varade undersökningarna betydligt längre och för den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga i Åbo saknas uppgifter.

Det finns inga statistiska uppgifter om hur stor del av begärandena om undersökning enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn som görs av polisen och hur stor del av åklagaren eller domstolarna. På basis av uppgifterna från enheterna kommer dock den absoluta majoriteten av begärandena från polisen, och under den tid som lagen om ordnande

²⁹ Om dold brottslighet mot barn, se t.ex. Lahtinen, Hanna-Mari: Child Abuse Disclosure: from the Perspectives of Children to Influencing Attitudes and Beliefs Held by Interviewers, Itä-Suomen yliopisto 2022.

³⁰ Finlands officiella statistik (FOS): Brotts och tvångsmedel [e-publikation]. ISSN=2342-9151. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad 7.4.2025]. Hämtad från <https://stat.fi/tilasto/rpk> (på svenska: <https://stat.fi/sv/statistik/rpk>).

³¹ Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 4.

³² Hannonen, Jani–Lilja, Inka: Perustelumuistio lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisestä annetun lain (1009/2008) muutostarpeista. Europarådet 2024, s. 8. (nedan Hannonen–Lilja 2024)

av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har gällt har endast enstaka begäranden kommit från åklagaren och domstolarna.

Krävande vårdnadstvister

Social- och hälsovårdsministeriet har som ett led i genomförandet av den nationella barnstrategin låtit göra en utredning om hur samhället bättre kan stödja barnen i samband med krävande skilsmässor och vårdnadstvister. ”Utredning om krävande skilsmässor och servicesystemet Åtgärd 12 i nationella barnstrategin”³³ publicerades i mars 2025 och innehåller 31 rekommendationer om ämnet.

I utredningen konstateras det att cirka 30 000 barn i Finland årligen berörs av föräldrarnas skilsmässa. Enligt olika undersökningar är cirka 10 procent av skilsmässorna särskilt svåra. Enligt domstolsväsendets statistik behandlas årligen cirka 2 000 vårdnads- och umgängestvister vid domstolarna, av vilka en del ostridigt i samband med skilsmäsoansökan. År 2023 fattades 2 089 beslut om vårdnad om barn i domstolarna och den genomsnittliga behandlingstiden var åtta månader. Antalet beslut om fastställande av underhållsbidrag för barn var 1 508 (behandlingstid 5,5 månader) och beslut om umgängesrätt 574 (behandlingstid 9 månader). Antalet beslut om äktenskapsskillnad i samband med beslut om vårdnad om barn och umgängesrätt var 414 (behandlingstid 11,6 månader). Antalet beslut om verkställighet av vårdnad och umgängesrätt var 337 (behandlingstid 4,5 månader).³⁴

Vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga framträder krävande vårdnadstvister för närvarande indirekt, eftersom man till enheterna hänvisat familjeinterna brottsmisstankar som ofta är förknippade med en långvarig oro som föräldrarna lyft fram samt återkommande barnskyddsanmälningar och brottsmisstankar. Bakom dessa situationer ligger ofta tvister mellan föräldrarna. Polisen kan också be enheten om hjälp när en svår tvist mellan föräldrarna försvårar utredningen av brottsmisstanken. Detta är ofta förknippat med oro för påverkan på barnet. Vid enheterna utreds också ofta påståenden om alienation.³⁵

När konflikter mellan föräldrarna förhindrar en uppgörelse i godo avgörs ärenden som gäller vårdnad och umgängesrätt i domstol i enlighet med lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt. Domstolens uppgift är att fatta beslut om hur barnens angelägenheter ska ordnas mellan föräldrarna i framtiden. Frågor som ska avgöras kan vara vårdnad, umgängesrätt och underhåll.³⁶

Den utredning som avses i 16 § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt, dvs. utredningen om omständigheterna, begärs i cirka 50 procent av fallen. De som gör utredningen gör ett hembesök hos föräldrarna, utreder barnets åsikt och skaffar vid behov övrig myndighetsinformation. Det tar oftast flera månader att göra en utredning om omständigheterna.³⁷ Institutet

³³ Vaitomaa, Johanna–Särkelä, Riitta (red.): Utredning om krävande skilsmässor och servicesystemet: Åtgärd 12 i nationella barnstrategin. Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2025:12. Kan läsas på https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bit-stream/handle/10024/166162/STM_2025_12_rap.pdf?sequence=1&isAllowed=y (nedan Vaitomaa–Särkelä 2025)

³⁴ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 55.

³⁵ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 60.

³⁶ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 60.

³⁷ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 62–63.

för hälsa och välfärd har utarbetat en handbok för välfärdsområdena om hur utredningen om omständigheterna ska göras.³⁸

Efter att utredningen om omständigheterna har blivit klar kallas föräldrarna till huvudförhandling, där även vittnen kan höras och annan bevisning tas emot. Efter förhandlingen meddelar domstolen ett avgörande i ärendet. När juridiska frågor avgörs i domstol är man ofta tvungen att ta ställning också till påståenden om alienation eller våld och bedöma deras rättsliga konsekvenser.³⁹

2.2 Bedömning av nuläget

Allmänt

Både EU-rätten om brottsoffers ställning och de internationella kvalitetsstandarderna för barnvänlig rättegång, särskilt Barnahus kvalitetsstandarder som fastställts som god praxis i Europa, har utvecklats avsevärt sedan lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn stiftades.⁴⁰ Verksamheten enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har utvecklats inom projektet Barnahus, som dock håller på att avslutas.

Under perioden 2021–2024 stödde Europarådet och EU de finländska myndigheterna med projektet ”Ensuring child-friendly justice through the effective operation of the Barnahus-units in Finland” för att hjälpa dem svara på de behov och utmaningar som identifierats i det nationella Barnahusprojektet. År 2022 färdigställdes en utredning om lagstiftningen i området⁴¹ och 2024 en detaljerad motiveringspromemoria om ändringsbehoven i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn⁴². Behovet av lagändringar har dessutom bedömts i en utredning som statsrådet beställde och som gällde den mångprofessionella förbehandlingen av misstänkta brott mot barn.⁴³

De behov av ändringar i lagstiftningen som konstaterats i de ovannämnda utredningarna behandlas nedan.

Tillämpningsområdet för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn

Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn tillämpas enligt dess 1 § 1 mom. på sexual- och misshandelsbrott mot barn. I regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ordnande av utredningar som gäller sexuellt utnyttjande av barn (RP 126/2008 rd) föreslogs det bestämmelser i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn om hur undersökningar ska ordnas inom hälso- och sjukvården

³⁸ Opas lapsenhuoltolain mukaisen hyvinvointialueen selvityksen laatimiseksi, Institutet för hälsa och välfärd, anvisning 7/2024.

³⁹ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 62.

⁴⁰ Hannonen–Lilja 2024, s. 7.

⁴¹ Lilja, Inka–Hiilloskivi, Miina: Lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen: Selvitys Suomen lainsäädännöstä. Europarådet 2022. (nedan Lilja–Hiilloskivi 2022)

⁴² Hannonen–Lilja 2024.

⁴³ Fadjukoff, Mari–Ellonen, Noora: Lapsirikosasioiden moniammatillinen esikäsittely huomioitava lainsäädännössä. Policy Brief 2023:39, Statsrådets kansli. (nedan Fadjukoff–Ellonen 2023)

för att utreda misstanke om sexuellt utnyttjande av barn och bedöma skador till följd av sådant sexuellt utnyttjande. Uttrycket ”sexuellt utnyttjande av barn” ändrades dock under riksdagsbehandlingen till formen ”sexualbrott mot barn”. Social- och hälsovårdsutskottet hänvisade i sitt betänkande till att lagens tillämpningsområde enligt utredning har fått en vidlyftig formulering för att möjliggöra att experttjänsterna enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn kan anlitas för att utreda eventuellt sexuellt utnyttjande av barn oberoende av vilken brottsrubricering undersökningen går under eller i vilken fas polisen har hand om undersökningen. Utskottet konstaterade att den föreslagna brottsrubriceringen i bestämmelsen om lagens tillämpningsområde kan leda till en alltför snäv tolkning av paragrafen. Därför föreslog utskottet att 1 § och lagens rubrik preciseras i enlighet med lagförslagets syfte så att de gäller utredning av sexualbrott mot barn.⁴⁴

Misshandelsbrott fogades till lagens tillämpningsområde genom lag 793/2013. I förarbetena till lagen tog man inte närmare ställning till vad som i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn avses med misshandelsbrott. Det är alltså i viss mån oklart om avsikten har varit att utvidga lagens tillämpningsområde till att omfatta också sådana brott vars rekvisit i praktiken kan omfatta misshandel (t.ex. rånbrott). Även frågan om t.ex. försök till dråp hör till de brott som kan utredas vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga kan anses lämna rum för tolkning.

I praktiken har det därför uppstått oklarheter om i vilka brottsfall barn kan höras vid undersökningsenheterna i enlighet med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Enheterna och polisen har tolkat lagen så att t.ex. frihetsberövande eller människohandel inte hör till lagens tillämpningsområde.⁴⁵ Enligt Barnahus tredje kvalitetsstandard omfattar Barnahus målgrupp dock alla barn som är offer för brott som har samband med vilken som helst form av våld, och våld definieras i standarden som alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada och misshandel, vanvård eller försumlig behandling, övergrepp eller utnyttjande, inklusive sexuellt utnyttjande. Begränsningen av tillämpningsområdet för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn till enbart sexual- och misshandelsbrott är alltså för snäv också ur kvalitetsstandardernas synvinkel. Dessutom kan man bedöma att även t.ex. barn som blivit offer för människohandel kan dra nytta av enheternas expertis.⁴⁶

Enligt 1 § 2 mom. tillämpas lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn i princip endast på barn som är under 16 år, och på 16- och 17-åriga barn endast om det finns särskilda skäl till det med hänsyn till barnets hälsotillstånd och utveckling. Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har ursprungligen gällt uttryckligen utredning av sexualbrott mot barn, och den s.k. sexuella myndighetsåldern enligt strafflagen (39/1889) är i regel 16 år. Emellertid ska för våldtäkt mot barn enligt 20 kap. 20 § 2 mom. i strafflagen också den dömas som har samlag med ett barn som har fyllt 16 men inte 18 år, om gärningsmannen är barnets förälder eller står i en ställning till barnet som motsvarar en förälders. Dessutom ska, om gärningsmannen är barnets förälder eller står i en ställning till barnet som motsvarar en förälders, för sexuellt övergrepp mot barn enligt 20 kap. 14 § 1 mom. i strafflagen den dömas som genom beröring eller på något annat sätt utsätter ett barn under 16 år för en annan sexuell handling som är ägnad att skada barnets utveckling än en sådan som avses i strafflagens 20 kap. 12 § eller som får barnet att företa en sådan handling. Det som sägs ovan gäller också grova gärningsformer av våldtäkt och sexuellt övergrepp mot barn.

⁴⁴ ShUB 29/2008 rd, s. 2.

⁴⁵ Hannonen–Lilja 2024, s. 8 och 12.

⁴⁶ Lilja–Hiilloskivi 2022, s. 37.

Av åldersgränsen i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn följer att brottsmisstankar som i vissa situationer undersöks som våldtäkt eller sexuellt övergrepp mot barn eller som grova gärningsformer av dessa i princip inte hör till den lagens tillämpningsområde: i fråga om dessa brottsmisstankar kan offer i åldern 16 och 17 år undersökas vid enheten endast om det finns särskilda skäl till det med hänsyn till deras hälsotillstånd och utveckling. Med tanke på att lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ursprungligen har stiftats för att stödja utredningen av sexualbrott uttryckligen mot barn, kan det inte anses logiskt att sexualbrott mot barn ens i vissa situationer i princip har uteslutits från tillämpningsområdet för den lagen. Detta trots att offer för sexuellt våld som fyllt 16 år i allmänhet undersöks vid sådana mottagningscenter för personer som blivit utsatta för sexuellt våld som avses i artikel 25 i Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet (FördrS 53/2015).

Enligt artikel 1 i barnkonventionen avses med barn varje människa under 18 år, och enligt Barnahus tredje kvalitetsstandard omfattar Barnahus målgrupp alla barn som är offer för brott som har samband med vilken som helst form av våld. Ur denna synvinkel kan det anses inkonsekvent att tillämpningsområdet för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn i princip inte omfattar alla under 18 år och att 16- och 17-åringar omfattas av lagens tillämpningsområde endast i särskilda situationer.

Dessutom omfattar tillämpningsområdet för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn endast barn som misstänks ha fallit offer för brott. Utanför lagens tillämpningsområde faller däremot t.ex. barn som misstänks ha bevittnat våld inom familjen. Expertis från de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga kan dock också behövas vid hörandet av sådana barn, och enligt Barnahus tredje kvalitetsstandard omfattar Barnahus målgrupp också alla barn som är vittnen till brott som har samband med vilken som helst form av våld. I praktiken har åtminstone en del av enheterna redan nu bistått polisen vid hörandet av barnvittnen, men kostnaderna för detta har inte ersatts av statens medel i enlighet med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Dessutom kan brottsofferdirektivet, som nu revideras, i fortsättningen förutsätta att riktade och integrerade stödtjänster tillhandahålls också för barnoffer som har bevittnat ett brott.

Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn omfattar inte heller barn som misstänks för brott. För dessa barn finns det alltså ingen centraliserad aktör till vilken polisen kan vända sig t.ex. för att bedöma hur ett förhör med barnet ska genomföras. Barn som misstänks för brott, liksom även barn som bevittnat brott, kan dock vara lika traumatiserade som barn som fallit offer för brott, och det kan vara krävande att höra även dem⁴⁷. I praktiken har enheterna hjälpt polisen att intervjua barn som misstänks för brott, men det har varit ganska ovanligt och kostnaderna för det har inte ersatts av statens medel.

Enheternas uppgifter och det mångprofessionella samarbetet

I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreskrivs det endast att enheterna ska utföra undersökningar och ge utlåtanden på basis av dem. Däremot föreskrivs där inte om andra uppgifter som enheterna har börjat sköta i och med projektet Barnahus.

Screeningmodellen LASTA regleras inte i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, men den har tagits i bruk vid alla rättspsykologiska och

⁴⁷ Lilja-Hiilloskivi 2022, s. 50–51.

rättspsykiatriska enheter för barn och unga. Praxis skiljer sig dock mellan olika samarbets- och välfärdsområden: en del områden har t.ex. utvecklat en egen blankett för screening av bakgrundsuppgifter i stället för att använda LASTA-blanketten som utarbetats för detta ändamål. I en del områden hålls den mångprofessionella expertgruppens möten utan företrädare för välfärdsområdet, medan andra alltid bjuder in barnets egen socialarbetare och en företrädare för hälso- och sjukvården till sina möten. I en del områden sällas bakgrundsuppgifterna ur både social- och hälsovårdens uppgifter, i andra omfattar screeningen endast socialvårdens uppgifter. I alla områden deltar inte heller en företrädare för den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga i LASTA-screeningmötena. Skillnaderna i områdenas verksamhetsmodeller beskrivs närmare i en undersökning som publicerades 2023⁴⁸.

Olikheten i verksamhetsmodellerna förklaras av regionala skillnader i polisverksamheten och av olika lagtolkningar inom välfärdsområdena i fråga om huruvida dessa kan lämna ut uppgifter från hälso- och sjukvården för förundersökningar. Dessutom beror den regionala oenhetligheten i tillämpningen av LASTA-modellen på att de personer som utför screening i olika välfärdsområden arbetar i olika funktioner (hälso- och sjukvården, socialvården eller den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga), varmed deras rätt att få uppgifter varierar.

Det ovan anförda orsakar ett regionalt missförhållande mellan barn som fallit offer för brott. Ett fungerande myndighetssamarbete är en central förutsättning för att våld mot barn ska kunna utredas effektivt och barnets bästa ska kunna säkerställas i straffprocessen, och det betonas också i Barnhus kvalitetsstandarder.⁴⁹ Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn innehåller dock ingen skyldighet eller struktur för myndighetsövergripande samarbete i utredningen av misstankar om utnyttjande av barn. Det här kan betraktas som problematiskt med tanke på tillgodoseendet av barnets bästa.

I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreskrivs det inte heller tydligt om enhetens rätt att trots sekretessbestämmelserna få uppgifter om barn av olika myndigheter och andra aktörer för en LASTA-screening. I allmänhet har dock 4 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn tolkats så att den rätt att ta del av upplysningar som anges där också omfattar uppgifter som är nödvändiga för en LASTA-screening.

Brottsofferdirektivet kan i framtiden förutsätta att riktade och integrerade stödverksamheter för barn som är brottsoffer ska tillhandahålla en samordnad myndighetsövergripande mekanism som omfattar följande tjänster: tillhandahållande av information, läkarundersökning, emotionellt och psykologiskt stöd, administrativt stöd, möjlighet att anmäla brott, individuell bedömning av skydds- och stödbehov samt audiovisuell upptagning av vittnesmål. Vid enheterna sköts dessa uppgifter redan nu, även om endast den läkarundersökning som ingår i undersökningen kan anses vara en sådan uppgift som uttryckligen anges i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Dessutom tillhandahålls enheternas tjänster huvudsakligen i samma lokaler, med undantag för somatiska undersökningar där praxis varierar.

Organiseringsansvar

Finansieringsansvaret för verksamheten enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ligger hos staten. Av förvaltningsutskottets betänkande om den ursprungliga lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn framgår

⁴⁸ Fadjukoff–Hautamäki–Hakala–Ellonen 2023.

⁴⁹ Hannonen–Lilja 2024, s. 8.

att även om finansieringsansvaret för verksamheten enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn överfördes till staten, avsågs ansvaret för att ordna undersökningarna kvarstå hos de dåvarande samkommunerna för sjukvårdsdistrikten som avses i 24 § i lagen om specialiserad sjukvård (1062/1989).⁵⁰ I och med social- och hälsovårdsreformen ålades organiseringsansvaret de välfärdsområden och HUS-sammanslutningen som avses i 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård.

I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn anges inte vilket områdes invånare respektive välfärdsområde eller HUS-sammanslutningen enligt 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård svarar för, och det framgår inte heller av propositionen (RP 126/2008 rd). Social- och hälsovårdsministeriet konstaterar dock i sin anvisning om ordnande av utredningar av sexualbrott mot barn från 2009 att de sjukvårdsdistrikt inom vars område det finns ett universitetssjukhus ansvarar för ordnandet och samordningen av verksamheten inom sitt specialupptagningsområde.⁵¹ Specialupptagningsområdena ersattes i samband med social- och hälsovårdsreformen med samarbetsområden för social- och hälsovården, och lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn tillämpas numera så att varje undersökningsenhet ordnar undersökningar för de barn som har sin hemort inom det samarbetsområde enligt 35 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård där undersökningsenheten är belägen.

Undersökningar enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ingår i förundersökningen, och enligt 27 § 23 punkten i självstyrelselagen för Åland (1144/1991) har riket lagstiftningsbehörighet bl.a. i fråga om rättskipning och förundersökning. Dessutom har riket enligt 27 § 29 punkten i självstyrelselagen för Åland lagstiftningsbehörighet bl.a. i fråga om rättsmedicinska undersökningar. Undersökningar enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn är klinisk rättsmedicin där undersökningar utförs på levande personer.⁵² Utfärdandet av bestämmelser om undersökningar enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn hör således till rikets lagstiftningsbehörighet. I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn anges dock inte vilken av de aktörer som har organiseringsansvar som ska ordna undersökningarna för barn vars hemkommun enligt lagen om hemkommun (201/1994) är belägen i landskapet Åland. I praktiken har dock barn som bor på Åland med stöd av avtal undersökts vid den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga i Åbo, tidigare även vid den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga i Helsingfors.⁵³

Styrkan i nuläget kan i vilket fall som helst anses vara att de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga, som i praktiken fungerar som undersökningsenheter enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, har en stark koppling till universitetscentralsjukhusen. Att enheterna är verksamma inom universitetssjukhusorganisationen har visat sig förbättra möjligheterna till utveckling av specialyrkeskompetens och till vetenskaplig forskning.⁵⁴ I den verksamhet som avses i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn är det dessutom fråga om medicinska undersökningar

⁵⁰ FvUU 31/2008 rd, s. 2.

⁵¹ Social- och hälsovårdsministeriets anvisning 30.1.2009: Ohjeet lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä, s. 2.

⁵² Om klinisk rättsmedicin, se t.ex. Papinaho, Sari–Hämäläinen, Sari: Mitä on kliininen oikeuslääketiede käytännön työssä? Lääkärilehti 75(46) 2020, s. 2425. Kan läsas på <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/141175/SLL462020-2425.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁵³ Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 10.

⁵⁴ Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 64.

och bedömningar som omfattar avancerad somatisk specialkompetens och som har ett nära samband med den övriga specialkompetensen inom rättspsykiatri. Den rättspsykiatriska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga kan t.ex. remittera direkt till annan hälso- och sjukvård, om det i samband med en undersökning enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn upptäcks något som kräver ytterligare undersökningar eller vård. Kopplingen till uttryckligen universitetssjukhusen kan anses vara motiverad också därför att tjänster enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn sällan behövs och tillhandahållandet av dem kräver specialkompetens.

Riksomfattande styrning

Respektive välfärdsområde och HUS-sammanslutningen enligt 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård ansvarar självständigt för ordnandet av tjänster enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, och ingen viss aktör har ålagts den riksomfattande styrningen av de rättspsykiatriska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga vid tillämpningen av lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Detta har till vissa delar lett till oenhetlig praxis t.ex. i fråga om verksamhetsmodellerna, tjänsternas omfattning och det mångprofessionella samarbetet. Av detta följer i sin tur att barn som fallit offer för brott har olika ställning på olika håll i landet.

Tillstånds- och tillsynsverket, som ansvarar för betalningen av ersättning av statens medel till de rättspsykiatriska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga, har en mycket teknisk roll i verksamheten enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Verket sköter t.ex. inte uppgifter som hänför sig till styrning eller utveckling av verksamheten. Undersökningsenheterna enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har därför önskat en tydligare verksamhetsstyrning och att verksamhetsmodellerna enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn förenhetligas.⁵⁵

Också med tanke på barnkonventionen och Lanzarotekonventionen kan det anses problematiskt att det i Finland inte finns någon aktör som har till uppgift att samordna det nationella samarbetet i frågor som gäller lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Kommittén för barnets rättigheter, som övervakar genomförandet av barnkonventionen, har uttryckt sin oro över att Finland saknar en rättslig ram som säkerställer sektorsövergripande samordning och kvalitetsstandarder för straffrättsliga intervjuer i en barnvänlig miljö samt omfattande stödtjänster för våldsoffer (Barnahus) och över att alla barn inte får särskilt stöd.⁵⁶ Dessutom kräver deltagandet i den internationella samordning som förutsätts i Lanzarotekonventionen i praktiken en aktör som har en heltäckande uppfattning om hur Barnahusmodellen genomförs i Finland.

Dessutom kan brottsofferdirektivet i framtiden förutsätta att kvaliteten på de riktade och integrerade stödtjänsterna för barnoffer följs upp med hjälp av evidensbaserade metoder utan att onödigt belasta leverantörerna av stödtjänster och att kvaliteten på stödtjänsterna vid behov utvecklas utifrån resultaten av uppföljningen. Detta skulle i praktiken kräva en aktör med uppgift att följa och utveckla enheternas verksamhet.

⁵⁵ Hannonen–Lilja 2024, s. 9.

⁵⁶ Kommittén för barnets rättigheter: Slutsatser om Finlands kombinerade femte och sjätte rapport. CRC/C/FIN/CO/5–6, 2 juni 2023, punkt 22.

Även om det inte föreskrivs om riksomfattande styrning i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, har Institutet för hälsa och välfärd i praktiken inom ramen för projektet Barnahus ordnat många olika utbildningar för yrkesutbildade personer i olika branscher samt publicerat en webbutbildning. Dessutom har Institutet för hälsa och välfärd utarbetat en publikation (*Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden toiminta ja toiminnan periaatteet Suomessa*)⁵⁷ om verksamheten vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga som helhet och dess väsentliga drag, vars syfte är att på det nationella planet främja tillräckligt enhetliga och högklassiga tjänster vid enheterna och i den relaterade verksamheten. Enheterna och andra myndigheter vänder sig ofta till Institutet för hälsa och välfärd när det behövs styrning på riksnivå eller utveckling av det mångprofessionella myndighetssamarbetet.

Bestämning av ersättning som betalas av statens medel

Enligt 7 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn bestäms beloppet av den beräknade ersättning som betalas till de välfärdsområden eller HUS-sammanslutningen som avses i 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård förutom utifrån kostnaderna för verksamheten under det föregående året också utifrån antalet barn under 16 år som är bosatta inom välfärdsområdets eller HUS-sammanslutningens område. I bestämmelsen har man alltså inte beaktat att varje rättspsykologiska och rättspsykiatriska enhet för barn och unga också undersöker barn som bor inom andra välfärdsområden än det välfärdsområde där den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga finns. I praktiken har man vid beräkningen av ersättningsbeloppet beaktat antalet personer under 16 år som är bosatta inom hela det samarbetsområde som avses i 35 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård, eftersom verksamhetsområdet för varje enhet i praktiken är hela samarbetsområdet. På motsvarande sätt konstaterades i social- och hälsovårdsministeriets anvisning från 2009 att ersättningen ska beräknas utifrån antalet barn under 16 år som är bosatta inom specialupptagningsområdet och kostnaderna för verksamheten under det föregående året.⁵⁸

I 7 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreskrivs det inte heller närmare om hur den beräknade ersättning som avses där ska bestämmas. Bestämmelsen innehåller inte t.ex. en formel för hur stor viktning som ska ges dels antalet barn under 16 år som är bosatta i området, dels kostnaderna för verksamheten under det föregående året vid bestämmandet av den kalkylerade ersättningen. Enligt social- och hälsovårdsministeriets anvisning från 2009 viktas dock bägge faktorerna till 50 procent.⁵⁹

Rätten att få uppgifter samt bevarandet av personuppgifter

I 3 kap. 3 § 2 mom. i förundersökningslagen (805/2011) förutsätts det att förundersökningsmyndigheten vid behov innan förundersökningen inleds ska utreda omständigheterna i samband med brottsmisstanken särskilt så att ingen grundlöst behandlas som misstänkt för brott. När ett misstänkt brott mot barn anmäls till polisen har polisen alltså ofta behov av att få uppgifter om barnet från social- och hälsovården för att avgöra om det finns skäl att misstänka brott och i så fall vilka åtgärder som ska vidtas vid förundersökningen och i vilken omfattning och hur brådskande

⁵⁷ Stolt-Laajasalo m.fl. 2023.

⁵⁸ Social- och hälsovårdsministeriets anvisning 30.1.2009: Ohjeet lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä, s. 5.

⁵⁹ Social- och hälsovårdsministeriets anvisning 30.1.2009: Ohjeet lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä, s. 5.

de ska vidtas. Bestämmelser som är väsentliga med tanke på polisens rätt att få uppgifter finns i olika lagar.

Enligt 63 § 2 mom. i lagen om behandling av kunduppgifter inom social- och hälsovården (703/2023), nedan *kunduppgiftslagen*, ska en tjänstetillhandahållare inom socialvården på begäran oberoende av klientens eller den lagliga företrädarens samtycke lämna ut sekretessbelagda kunduppgifter till polisen, en åklagarmyndighet och en domstol, om det är nödvändigt för utredande av ett brott för vilket underlåtenhet att anmäla är straffbar enligt 15 kap. 10 § strafflagen eller för vilket det föreskrivna maximistraffet är fängelse i minst fyra år. Dessutom får enligt 3 mom. i den paragrafen sekretessbelagda kunduppgifter lämnas ut av en tjänstetillhandahållare inom socialvården också på eget initiativ vid misstanke om ett brott som avses i 2 mom. eller om det föreligger misstanke om ett brott som är mindre grovt än vad som där nämns, om tjänstetillhandahållaren inom socialvården bedömer att utlämnandet är nödvändigt på grund av ett barns intresse eller ett synnerligen viktigt allmänt eller enskilt intresse.

Vidare har en myndighet inom socialvården enligt kunduppgiftslagens 53 § 5 mom. rätt att av tjänstetillhandahållare inom hälso- och sjukvården få uppgifter och utredningar som i väsentlig grad inverkar på en klientrelation inom socialvården och som är nödvändiga för myndigheten på grund av dess lagstadgade uppgifter att utreda klientens behov av socialvård, för att ordna socialvård och genomföra därtill anknutna åtgärder samt för att kontrollera uppgifter som lämnats till myndigheten. Det här innebär att t.ex. barnskyddet har rätt att få sådana uppgifter om barnet från hälso- och sjukvården som är nödvändiga t.ex. för ordnandet av barnskyddstjänster. Barnskyddet har ändå inte motsvarande rätt att få uppgifter från hälso- och sjukvården endast på den grunden att polisen behöver uppgifterna för en förundersökning.

Enligt 4 § 1 mom. i kunduppgiftslagen är kunduppgifterna inom social- och hälsovården permanent sekretessbelagda, och enligt 6 § i kunduppgiftslagen får undantag från tystnadsplikten och sekretessen göras med kundens samtycke eller om det föreskrivs om det i kunduppgiftslagen eller någon annan lag. Enligt 17 kap. 14 § 2 mom. i rättegångsbalken får domstolen ålägga en person (läkare eller någon annan yrkesutbildad person) som avses i 1 mom. att vittna i ett mål där åklagaren utför åtal för ett brott för vilket det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst sex år. I 7 kap. 8 § 3 mom. i förundersökningslagen hänvisas det till den paragrafen och föreskrivs att ett vittne dock är skyldigt att vittna om undersökningen gäller ett brott för vilket det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst sex år, eller försök eller medverkan till ett sådant brott. Det innebär att en yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården måste vittna även i förundersökningen. En yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården ska också i dessa fall lämna ut en sekretessbelagd handling på den grunden att den med stöd av tvångsmedslagen kan tas i beslag.

Sekretessen i fråga om patientuppgifter gäller alltså inte när det strängaste straffet för det brott som polisen undersöker är fängelse i minst sex år. Vid lindrigare straffbara brott (t.ex. lindrig misshandel, misshandel och sexuella trakasserier) är yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården inte skyldiga att vittna. Därför kan polisen i dessa fall inte heller få en persons patientuppgifter, om inte personen ger en yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården tillstånd att vittna om uppgifter som framkommit i samband med vårdrelationen mellan patienten och den yrkesutbildade personen.⁶⁰

Polisen har alltså en relativt omfattande rätt att trots sekretessbestämmelserna få uppgifter om barn från socialvården, men en mycket mer begränsad rätt till uppgifter från hälso- och

⁶⁰ Lilja-Hiilloskivi 2022, s. 23–24.

sjukvården. Till skillnad från en yrkesutbildad person inom socialvården har en yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården inte heller rätt att lämna ut sekretessbelagda uppgifter om ett barn till polisen enbart på den grunden att det är nödvändigt med tanke på barnets bästa eller ett synnerligen viktigt allmänt eller enskilt intresse.

För att polisen ska få uppgifter om barnet från socialvården och även från hälso- och sjukvården för att avgöra om det finns skäl att misstänka brott och i så fall vilka åtgärder som ska vidtas vid förundersökningen och i vilken omfattning och hur brådskande de ska vidtas, har man vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga samlat bakgrundsuppgifter om barnet från social- och hälsovården och skrivit sammanställningar av dem för polisen. I praktiken har det varit fråga om s.k. LASTA-screening, och enheterna har samlat in uppgifter i dem med stöd av den rätt att ta del av upplysningar som föreskrivs i 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn och som är relativt omfattande. I 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreskrivs det om olika myndigheters och andra aktörers skyldighet att på begäran av enheten avgiftsfritt och utan hinder av sekretessbestämmelserna lämna de uppgifter och utredningar som är nödvändiga för de undersökningar som avses i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har i praktiken i allmänhet tolkats så att regleringen gäller också uppgifter som är nödvändiga för att göra en sammanställning om barnet, dvs. en LASTA-screening. Med tanke på skyddet av personuppgifter kan det ändå anses problematiskt att det inte klart föreskrivs i lag om rätten att få uppgifter för att göra en sammanställning om barnet⁶¹. På motsvarande sätt kan det anses problematiskt att det inte heller finns bestämmelser om den mångprofessionella expertgruppens rätt att behandla sammanställningar om barn och att utnyttja uppgifter som framgår av sammanställningen i beslut som fattas med stöd av andra lagar.

Med utbildningsanordnare enligt 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn avses inom undervisnings- och kulturministeriets förvaltningsområde särskilt anordnare av utbildning på andra stadiet och högskolenivå samt t.ex. anordnare av fritt bildningsarbete, medan undervisningsanordnare avser anordnare av förskoleundervisning och grundläggande utbildning. Undervisningsanordnare nämns dock inte i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. År 2008, när lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ursprungligen stiftades, omfattade dessutom de i 4 § 1 mom. nämnda socialserviceproducenterna även producenter av småbarnspedagogik, eftersom småbarnspedagogiken vid den tidpunkten fortfarande var socialservice. År 2013 överfördes beredningen, förvaltningen och styrningen av lagstiftningen om småbarnspedagogik och dagvårdstjänster från social- och hälsovårdsministeriet till undervisnings- och kulturministeriet, och efter överföringen upphörde dagvården att vara socialservice enligt socialvårdslagen. Sedan dess har ordalydelsen i 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn inte omfattat privata producenter av småbarnspedagogik.

I den ursprungliga propositionen om lagen om ordnande av utredningar som gäller sexuellt utnyttjande av barn konstateras det att de handlingar som används vid förundersökning är handlingar som tillhör den polis, åklagare eller domstol som begärt utredningen och att myndigheterna i fråga också ska informera om handlingarna och besluta om hur de ska förvaras. I propositionen konstateras det dessutom att det vid den verksamhetsenhet som utför undersökningarna också kommer att finnas uppgifter om de barn som undersökts och om den service som tillhandahållits vid enheten. Enligt propositionen är de uppgifter som samlats till undersökningsenheten i samband med undersökningen med beaktande av forskningsenhetens

⁶¹ Hannonen–Lilja 2024, s. 8, Lilja–Hiilloskivi 2022, s. 35 och Fadjukoff–Ellonen 2023, s. 5–6.

användningsändamål inte sådana journalhandlingar som avses i 12 § i lagen om patientens ställning och rättigheter.⁶²

Med stöd av vad som anförs ovan föreskrivs det i 4 § 3 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn att de uppgifter som avses i den lagen ska bevaras i 12 år räknat från det att den som undersökningen gällde har uppnått myndighetsåldern, om det inte någon annanstans i lag har bestämts om en längre bevaringstid. I propositionen motiveras bevaringstiden med att den är förenlig med preskriptionstiden för sexualbrott mot barn.⁶³ I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreskrivs det endast om bevaringstiden för uppgifter, och i övrigt ska de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga iakta den allmänna regleringen om behandling av personuppgifter. Tolkningen av 4 § 3 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har dock orsakat oklarheter, och med stöd av bestämmelsen i fråga har man vid enheterna förvarat material som bildats under undersökningen, material som erhållits från polisen och som hänför sig till brottsanmälan, material som samlats in för planeringen av undersökningen samt utlåtanden och sammanställningar som lämnats till polisen. Personuppgifter får bevaras endast så länge som bevarandet är nödvändigt för personuppgifternas användningsändamål. Med tanke på skyddet av personuppgifter är det alltså inte motiverat att uppgifter om brottsmisstanke bevaras i den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och ungas eget register efter att enheten har avslutat behandlingen av fallet. Bevarandet av enhetens utlåtande samt videor, transkriberingar och andra handlingar som upprättats för förundersökningen hör till den myndighet som begärt dem, dvs. i allmänhet polisen.

Till skillnad från vad som konstateras i den ursprungliga propositionen är dessutom den bevaringstid som föreskrivs i 4 § 3 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn inte förenlig med preskriptionstiden för sexualbrott mot barn. Med stöd av 8 kap. 1 § 2 mom. i strafflagen preskriberas sexuella övergrepp mot barn och sexuellt utnyttjande av barn efter 10 år från den dag då brottet begicks och våldtäkt mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn och grov våldtäkt mot barn efter 20 år från den dag då brottet begicks. I strafflagens 8 kap. 1 § 5 mom. föreskrivs det dock att åtalrätten för våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn och sexuellt utnyttjande av barn preskriberas tidigast när målsäganden fyller 28 år. Detsamma gäller våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, sexuellt utnyttjande, koppleri, grovt koppleri, människohandel och grov människohandel som riktat sig mot en person som inte fyllt 18 år. Åtalrätten för lockande av barn i sexuella syften enligt 20 kap. 18 § 2 mom. preskriberas när den som utsattes för brottet fyller 23 år.

Av det ovannämnda följer att sexualbrott mot barn preskriberas vid olika tidpunkter beroende på offrets ålder vid tidpunkten för gärningen och vilket brott det har varit fråga om. Exempelvis våldtäkt mot en 2-åring preskriberas när offret fyller 28 år, medan samma brott mot ett 15-årigt barn preskriberas när offret är 35 år. Enligt 4 § 3 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska de uppgifter som avses i den lagen dock alltid bevaras i 12 år räknat från det att den som undersökningen gällde har uppnått myndighetsåldern, dvs. tills han eller hon fyller 30 år. Den bevaringstid som föreskrivs i lagen om ordnande av

⁶² Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ordnande av utredningar som gäller sexuellt utnyttjande av barn (RP 126/2008 rd) s. 7 och 12.

⁶³ Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ordnande av utredningar som gäller sexuellt utnyttjande av barn (RP 126/2008 rd), s. 12.

utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn följer alltså inte konsekvent preskriptionstiden för sexualbrott mot barn.

För lindrig misshandel döms däremot enligt 21 kap. 7 § i strafflagen till böter, och är det strängaste straffet högst böter, preskriberas åtalsrätten enligt 8 kap. 1 § 2 mom. 4 punkten i strafflagen efter två år. Det här gäller även lindrig misshandel av ett litet barn. Med tanke på skyddet av personuppgifter kan det ifrågasättas att de uppgifter som samlats in vid undersökningen med stöd av 4 § 3 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska bevaras tills offret fyller 30 år, även om brottet eventuellt har preskriberats t.o.m. nästan 30 år tidigare. Inte ens polisen sparar i princip uppgifter så länge, eftersom förundersökningsmaterial enligt polisens arkivbildningsplan ska bevaras i 25 år med undantag för material från år som slutar på noll, vilka ska förvaras permanent. Det här innebär att den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga i vissa fall kan lagra uppgifter om förundersökningar även efter det att materialet enligt polisens arkivbildningsplan ska förstöras.

Krävande vårdnadstvister

I krävande vårdnadstvister är det typiskt att bedömningen av barnets bästa och behov hamnar i skuggan av föräldrarnas meningsskiljaktigheter och att barnet inte får tillräckligt med hjälp i sin svåra situation. Barnets rätt att bli hörd i komplicerade vårdnadstvister förbises ofta och besluten ligger inte alltid i barnets intresse. När tillräckliga resurser eller en korrekt process för att ta reda på barnets åsikt saknas kan det leda till emotionell belastning på barnet och långvariga psykosociala symtom.⁶⁴

Enligt utredningen om krävande skilsmässorfall är den centrala utmaningen vid utredningen av vårdnadstvister att alla som arbetar med barnet inte har tillräcklig specialkompetens för att höra barnet på behörigt sätt. I synnerhet förmågan att höra ett barn utan att ställa ledande frågor är bristfällig. Barns våldsupplevelser kan inte heller alltid utredas och registreras korrekt. Hörandet kan försvåras t.ex. av den lojalitetskonflikt som barnet upplever: det kan vara svårt för barnet att tala om sina erfarenheter antingen pga. den naturliga lojalitet som barnet känner för sin förälder eller för att föräldern direkt har förbjudit barnet att berätta om sina upplevelser.⁶⁵

I krävande vårdnadstvister är det också svårt att identifiera och beakta våld. Enligt utredningen anser domstolarna det svårt att verifiera påståenden om våld, eftersom det krävs specialkompetens för att förstå krävande skilsmässor och våldsfenomen. Endast en del av domarna anser att de har tillräcklig expertis i barnskydd och vårdnadstvister. Psykiskt våld upplevs som särskilt svårt.⁶⁶

Enligt utredningen om krävande skilsmässorfall har de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga som en utmaning i nuläget lyft fram den ökade risken för att man försöker påverka barnets berättelse i samband med vårdnadstvister. Det kan försämra tillförlitligheten i barnets berättelse. Huruvida man trots detta kan höra barnet är enligt enheterna en mycket svår fråga. Att åberopa att barnets berättelse är opålitlig kan utan grund t.ex. leda till att barnets rätt att bli hörd inte alls tillgodoses i straffprocessen. Det kan också hända att hörandet av barnet förstärker eventuella förvrängda uppfattningar och ökar den skada som situationen orsakar barnet. Barnet kan också höras flera gånger i olika skeden av processen. Enligt utredningen är styrkan hos experterna vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för

⁶⁴ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 80–81.

⁶⁵ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 81–82.

⁶⁶ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 105.

barn och unga att de kan bedöma intervjuernas inverkan på barnets minne och förmåga att berätta om det som hänt på ett tillförlitligt sätt.⁶⁷

För krävande skilsmäsofall är det dessutom typiskt att det har samlats många uppgifter från handlingar och att informationen från föräldrarna, och i vissa fall också olika myndigheters uppfattningar, är motstridiga. Bakgrundsuppgifter kan också ha samlats endast ur den ena förälderns synvinkel. Att skapa en helhetsbild av barnets situation är då särskilt krävande, varvid betydelsen av olika höranden framhävs. I utredningen lyftes också alienation fram som en specialfråga, och det ansågs t.ex. oklart hur alienation kan identifieras på ett tillförlitligt sätt.⁶⁸

Det nuvarande systemet betraktas enligt utredningen som långsamt och komplicerat. De olika processerna kan hopa sig och överlappa varandra tidsmässigt. Domstolarna har upplevt att det tar för lång tid att göra en utredning om omständigheterna. På grund av den långsamma processen kan man bli tvungen att gå igenom en rättegång både för det interimistiska beslutet och, när utredningen om omständigheterna är klar, för det slutliga avgörandet. De olika processerna kan leda till motstridiga rekommendationer och beslut från olika yrkesverksamma.⁶⁹

I utredningen om krävande skilsmäsofall framförs det att hörandet av barn omedelbart bör utvecklas. I detta sammanhang föreslår utredarna att yrkesutbildade personer i de mest krävande skilsmäsofallen ska få handledning i hörandet av barnen från de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga samt att det i samband med revideringen av lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska göras möjligt att enheternas arbete också kan gälla de svåraste vårdnadstvisterna och att hörandet av barn i de mest krävande skilsmäsofallen ska centraliseras till enheterna, även om det inte är fråga om utredning av brott mot barn.⁷⁰

3 Målsättning

Syftet med propositionen är att trygga barnets bästa t.ex. genom att stärka det mångprofessionella samarbetet. Syftet är att uppdatera lagstiftningen om social- och hälsovårdens bistånd vid utredning av brottsmisstankar som gäller barn så att den bättre än för närvarande motsvarar Barnahus europeiska kvalitetsstandarder. Målet är också att göra det arbete som utförts i det nationella projektet Barnahus, framför allt det mångprofessionella samarbetet, till en permanent del av verksamheten vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga. Genom propositionen tryggas på så sätt skrivningen i regeringsprogrammet, enligt vilken en utredning som är förenlig med barnets bästa och ett mångprofessionellt stöd i samarbete mellan myndigheter ska tryggas när det gäller sexuella övergrepp mot barn.

Utöver det ovannämnda är ett bredare syfte med propositionen att trygga tillgodoseendet av barnets bästa i straffprocessen t.ex. genom att öka den geografiska jämlikheten i utredningen av brottsmisstankar som gäller barn samt genom att stärka kompetensen hos de yrkesutbildade personer som arbetar med barn när det gäller att identifiera och ingripa i våld mot barn.

⁶⁷ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 82–83.

⁶⁸ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 83–84.

⁶⁹ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 90.

⁷⁰ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 138–139.

Dessutom är syftet att barnets egna upplevelser i frågor som gäller vårdnad, boende och umgängesrätt ska kunna utredas bättre än för närvarande i samband med särskilt krävande vårdnadstvister.

4 Förslagen och deras konsekvenser

4.1 De viktigaste förslagen

I propositionen föreslås det att lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn upphävs och att det i stället stiftas en lag om social- och hälsovårdsenheter som bistår vid utredning av misstänkta brott som gäller barn. Den föreslagna lagen bygger på de grundläggande lösningarna i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, men i reformen beaktas behovet av att uppdatera regleringen på olika sätt. Det är lagtekniskt mest motiverat att genomföra reformen som en totalreform.

Den föreslagna lagens tillämpningsområde är mer omfattande än den gällande lagens. Som det framgår av den föreslagna lagens rubrik gäller lagen för det första inte enbart sexual- och misshandelsbrott utan även andra brott. Enheternas expertis kan alltså utnyttjas också när man misstänker t.ex. frihetsberövande eller människohandel. För det andra föreslås det att lagen inte ska gälla enbart barn som misstänks ha fallit offer för brott, utan till vissa delar också barn som misstänks för brott eller som behöver höras som vittnen till brott. Med barn avses i lagförslaget en person under 18 år.

På samma sätt som för närvarande ska enheterna göra en undersökning som kan omfatta t.ex. intervjuer med och somatisk undersökning av barnet, och utlåtanden om barnet. I propositionen föreslås det att enheternas uppgifter utvidgas till tiden före undersökningen: de ska göra en sammanställning av de uppgifter om barnet som är väsentliga vid bedömningen av vilka åtgärder som ska vidtas vid förundersökningen och hur brådskande åtgärderna är. I praktiken är det i allmänhet fråga om s.k. LASTA-screening, och vid behov kan enhetens sammanställning också behandlas i en mångprofessionell expertgrupp som bedömer vilka myndigheters åtgärder som bäst kan främja tillgodoseendet av barnets bästa och om barnet kan höras vid en eventuell förundersökning och i så fall vad som ska beaktas vid hörandet.

Det föreskrivs också att enheterna ska ge barnet och vid behov barnets vårdnadshavare psykosocialt stöd i initialskedet samt erbjuda andra aktörer som arbetar med barn utbildning och rådgivning om hur man identifierar och ingriper i våld mot barn. Enheterna har redan i praktiken skött ovannämnda uppgifter inom ramen för projektet Barnahus eller på annat sätt.

Ett helt nytt förslag är att enheten på domstolens begäran i särskilt krävande vårdnadstvister ska utreda hur barnet upplever omständigheter som är av betydelse vid bedömningen av arrangemangen i anslutning till vårdnaden om barnet, boendet och umgängesrätten och på basis av utredningen ge domstolen ett utlåtande i ärendet. Det är meningen att enheternas expertis ska utnyttjas endast i de svåraste vårdnadstvisterna, där domstolen bedömer att den utredning om omständigheterna som avses i 16 § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt eller hörandet av barnet i domstol inte ger tillräckliga uppgifter om barnets egen uppfattning om de omständigheter som inverkar på avgörandet av fallet. I och med den föreslagna uppgiften utvidgas enheternas verksamhet alltså också till fall där det inte nödvändigtvis föreligger någon misstanke om brott.

Det föreslås mer exakta bestämmelser om organiseringsansvaret än i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. I anslutning till detta föreskrivs det också att Egentliga Finlands välfärdsområde dessutom svarar för enhetens uppgifter enligt den

föreslagna lagen i fråga om de barn vars hemkommun enligt lagen om hemkommun är i landskapet Åland. Frågor i anslutning till förundersökningar och de rättsmedicinska undersökningarna samt familjeförhållanden och barnets rättsliga ställning, om vilka det föreskrivs i den föreslagna lagen, hör enligt självstyrelselagen för Åland till rikets lagstiftningsbehörighet.

På motsvarande sätt som för verksamheten enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn ska det också finnas särskild finansiering för verksamheten enligt den föreslagna lagen, eftersom man med hjälp av den kan säkerställa en effektiv och högklassig verksamhet i utredningen av brottsmisstankar som gäller barn. Uppgifterna i anslutning till betalningen av ersättning som betalas av statens medel överförs dock till Institutet för hälsa och välfärd, och dessutom föreskrivs det att Institutet för hälsa och välfärd ska styra, utveckla och följa upp verksamheten vid enheterna, delta i nationellt och internationellt samarbete som gäller våld mot barn samt utbilda personer som arbetar med barn om våld mot barn och om identifiering av våld.

4.2 De huvudsakliga konsekvenserna

4.2.1 Ekonomiska konsekvenser

Avsikten med propositionen är inte att ändra finansieringssystemet i fråga om hur social- och hälsovården bistår vid utredningen av brott som gäller barn. Genom den särskilda finansieringen tryggas den specialkompetens som uppgiften kräver samt att utredningen av brott som gäller barn kan genomföras på ett mångprofessionellt och så barnvänligt sätt som möjligt.

Den föreslagna lagens tillämpningsområde är mer omfattande än den gällande lagens, och de ekonomiska konsekvenserna av detta beskrivs närmare nedan. Kostnaderna har uppskattats med utgångspunkten att medeltalet av medianpriserna för alla undersökningar vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga 2019–2024 var 5 379 euro. Priset på en undersökning varierar dock mycket från år till år och även mellan enheterna. I vissa områden kan det genomsnittliga priset på en undersökning sjunka t.ex. för att det som utreds är en omfattande serie sexualbrott, där tiotals eller t.o.m. hundratals offer kan undersökas med samma slags metoder.

Tillämpningsområdet för den föreslagna lagen omfattar förutom sexual- och misshandelsbrott även andra brott. Enligt polisens statistik utgör sexual- och misshandelsbrotten tillsammans cirka 60 procent av de misstänkta brotten mot barn, och de vanligaste andra brottsbeteckningarna är olaga hot och ärekränkning. Olaga hot och ärekränkning är målsägandebrott också när de riktar sig mot barn, och största delen av dem överskrider sannolikt inte tröskeln för att be den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga om bistånd vid hörandet av barnet. Antalet allvarliga och grova andra brott mot barn än sexual- och misshandelsbrott är alltså litet, och dessutom är barnen i de fallen ofta i den åldern att förhören kan skötas av en specialutbildad polis.

På basis av det ovan anförda kan man bedöma att även om tillämpningsområdet för den föreslagna lagen inte begränsas till enbart sexual- och misshandelsbrott, gäller även i fortsättningen den klart största delen av misstankar om brott mot barn där man ber den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga om bistånd för utredningen ärendet sexual- och misshandelsbrott. I andra fall är behovet av bistånd sannolikt förknippat med grövre brott som är svårare att utreda, såsom människohandel, frihetsberövande och ordnande av olaglig inresa, där antalet barnmålsägande dock är synnerligen litet.

I avsnitt 2.1.2 uppskattades att cirka 10 procent av misstankarna om sexual- och misshandelsbrott mot barn utreds vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga. Med antagandet att man också i fråga om andra brottstyper lika ofta vänder sig till den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga kan man utifrån polisens statistik uppskatta att det medför sammanlagt cirka 20 nya fall per år för enheterna. Det kan uppskattas leda till kostnader på strax under 110 000 euro per år ($5\,379 \text{ euro} \times 20$).

I propositionen föreslås det att lagens tillämpningsområde till vissa delar också ska omfatta barn som behöver höras som vittnen till brott. Polisen ska trots det även i fortsättningen själv förhöra största delen av barnvittnena, och bistånd begärs av enheterna endast för förhör med mycket unga barn och barn med särskilda behov. Vidare bör man beakta att förhör med barn som vittnen nästan alltid har att göra med grova brott inom familjen. Tröskeln för att förhöra barn som vittnen i den egna familjens angelägenheter är emellertid mycket hög, eftersom barnens förmåga att förstå betydelsen av skyddet mot inkriminerings av anhöriga är begränsad. Därför strävar man i första hand efter att skaffa bevis på andra sätt och förhör med ett barnvittne är alltid ett undantag. Utifrån det som konstateras ovan kan man uppskatta att enheterna sannolikt kommer att höra endast ett tiotal barnvittnen per år. Kostnaderna för detta kan beräknas uppgå till cirka 55 000 euro per år ($5\,379 \text{ euro} \times 10$).

I propositionen föreslås det att lagens tillämpningsområde till vissa delar också ska omfatta barn som misstänks för brott. Enheterna kommer årligen att höra uppskattningsvis 20–50 barn som misstänks för brott. Kostnaderna för detta kan beräknas uppgå till totalt cirka 270 000 euro ($5\,379 \text{ euro} \times 50$).

I propositionen föreslås det att tillämpningsområdet för den föreslagna lagen, till skillnad från lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, ska omfatta alla under 18 år, dvs. också 16- och 17-åringar. Personer i den åldern hörs dock i regel också i övrigt av polisen, och därför kan den rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och ungas bistånd närmast behövas när det är fråga om en person med minst medelsvår utvecklingsstörning, autism eller medelsvårt psykiskt problem. Även lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn tillämpas dock på 16- och 17-åriga barn, om det finns särskilda skäl till det med hänsyn till barnets hälsotillstånd och utveckling. Den föreslagna höjningen av åldersgränsen har således i praktiken ingen inverkan på enheternas kundantal och bedöms inte heller medföra ekonomiska konsekvenser.

Till enhetens uppgifter fogas utredning av krävande vårdnadstvister. Avsikten är att enheten endast ska utreda de svåraste fallen, vilket kan uppskattas öka enhetens arbetsmängd med cirka 20 fall per år. Kostnaderna för detta kan beräknas uppgå till totalt cirka 110 000 euro ($5\,379 \text{ euro} \times 20$).

Enheten har till uppgift att erbjuda utbildning och rådgivning till de övriga instanser som arbetar med barn. Skötseln av den uppgiften förutsätter att resurserna vid alla fem enheter utökas med ett årsverke, vilket beräknas medföra kostnader på sammanlagt 500 000 euro.

Dessutom föreskrivs det att enheterna ska göra en sammanställning av uppgifterna om barnet samt ge de barn som är kunder vid enheterna och deras familjer psykosocialt stöd i initialskedet. De här uppgifterna sköts för närvarande av välfärdsområdena som en del av barnskyddet och andra social- och hälsovårdstjänster, men i fortsättningen föreslås de höra till enheterna. Uppgifterna beräknas kräva en tilläggsfinansiering på 1,25 miljoner euro till enheterna.

Institutet för hälsa och välfärd har till uppgift att sköta den riksomfattande styrningen, utvecklingen och uppföljningen av enheternas verksamhet, nationellt och internationellt samarbete

samt utbildning i området. För skötseln av uppgifterna behöver Institutet för hälsa och välfärd två årsverken, och därtill uppkommer kostnader t.ex. för utbildning och kommunikation. Kostnaderna för uppgifterna för Institutet för hälsa och välfärd uppskattas uppgå till 260 000 euro.

Sammanlagt beräknas utvidgningarna av tillämpningsområdet enligt den föreslagna lagen, enheternas nya uppgifter och uppgifterna för Institutet för hälsa och välfärd medföra kostnader på 2,555 miljoner euro.

4.2.2 Konsekvenser för myndigheternas verksamhet

Konsekvenser för de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga

Verksamheten vid enheterna har praktiska skillnader som uppstått över tid bl.a. till följd av att bestämmelserna i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn är relativt allmänna och ingen riksomfattande instans styr tillämpningen av lagen. Genom den föreslagna lagen förenhetligas enheternas verksamhet.

Det föreskrivs att enheterna ska göra en sammanställning av uppgifterna om barnet, och för den uppgiften ges enheterna rätt att trots sekretessbestämmelserna få nödvändiga uppgifter av olika aktörer. Detta ökar enheternas arbetsmängd men underlättar samtidigt deras verksamhet jämfört med nuläget, eftersom det i viss mån har varit oklart om lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn möjliggör insamling av uppgifter för sammanställningar. Inom en del områden har sammanställningar gjorts inom ramen för projektet Barnahus, men de har gjorts inom välfärdsområdena, dvs. separat från verksamheten vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga, och därför är utarbetandet av sammanställningar en helt ny uppgift för en del av enheterna. De resurser som uppgiften kräver överförs till enheterna från välfärdsområdena. I praktiken kan en anställd vid enheten som gör sammanställningar dock arbeta i välfärdsområdets eller t.ex. polisinskrutningens lokaler, om man kommer överens om detta.

Antalet kunder vid enheterna påverkas inte nämnvärt av att den föreslagna lagens tillämpningsområde utökas till att omfatta även andra brott än sexual- och misshandelsbrott. En sådan förändring i förhållande till nuläget kan dock förutsätta viss utbildning av enheternas personal, eftersom intervjuaren måste känna till brottsrequisitet för att kunna ställa rätt slags frågor till barnet för att utreda fallet. I praktiken minskar dock utbildningsbehovet genom att polisen i allmänhet berättar för intervjuaren vilka frågor man vill ställa till barnet. I vissa andra länder utreder Barnahusenheterna också andra brott än sexual- och misshandelsbrott, och därför kan internationellt samarbete vara till nytta när det gäller att lära sig den nya uppgiften.

Enligt det ovan anförda uppskattas antalet kunder vid enheterna inte öka nämnvärt i och med att enheterna i fortsättningen på begäran också ska undersöka barn som misstänks för brott och barn som behöver höras som vittnen till brott. Det bedöms inte heller medföra några egentliga utbildningsbehov, eftersom enheterna redan nu har viss erfarenhet av sådana uppgifter, även om det inte föreskrivs om dem i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Dessutom bereds vid Polisstyrelsen som bäst en modell för intervjuer av personer under 15 år som misstänks för brott, och denna intervjuram kan också utnyttjas vid enheterna och användas för hörande av 16- och 17-åringar. På hörande av barnvittnen tillämpas i stort sett samma principer som på hörande av barn i målsägandeställning.

Enheterna ska också vid särskilt krävande vårdnadstvister på begäran av domstolarna utreda hur barnet upplever de omständigheter som är av betydelse vid bedömningen av de arrangemang som gäller barnets vårdnad och boende och umgängesrätten. Det här är en helt ny uppgift för

enheterna, eftersom deras uppgifter enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn endast gäller fall där brott misstänks. Vårdnadstvister är dock inte heller för närvarande främmande för enheterna, eftersom de brottsmisstankar som undersöks vid enheterna relativt ofta också är förknippade med vårdnadstvister. Enheterna är vana vid att barnets föräldrar framför motstridiga påståenden. Enheternas befintliga expertis i s.k. hypotes-tänk, där man gör upp hypoteser, dvs. alternativa händelseförlopp, och jämför varje hypotes med det som barnet berättar samt med annan information och bevisning som eventuellt samlats in om fallet, kan bedömas lämpa sig väl för utredning av svåra vårdnadstvister. Dessutom har en del av enheterna deltagit i de arbetsgrupper för krävande skilsmäso- och vårdnadstvister som är verksamma inom deras område och har därmed redan erfarenhet av krävande skilsmäsofall.

Konsekvenser för välfärdsområdena

Genom propositionen förtydligas enhetens uppgifter och rätt att få uppgifter, vilket även klargör tillämpningen av lagen inom välfärdsområdena jämfört med tillämpningen av den gällande lagen. I fortsättningen är det klart att enheten har rätt att få nödvändiga uppgifter från välfärdsområdet också för att göra en sammanställning om barnet. Arbetsmängden för välfärdsområdena minskar dessutom i och med att det föreskrivs att sammanställningen om barnet ska göras av enheten.

Enheterna ska ge välfärdsområdena utbildning och råd om hur man ska agera när en yrkesutbildad person misstänker att ett barn utsätts för våld. Detta stärker kompetensen inom välfärdsområdena så att de bättre än tidigare kan hantera sådana situationer. Enheterna stöder också välfärdsområdenas barnatillsyningsmän i deras arbete och stärker på så sätt deras kompetens i att göra utredningar om omständigheterna och relaterade intervjuer med barn i svåra vårdnadstvister.

Konsekvenser för Institutet för hälsa och välfärd

Den föreslagna riksomfattande styrnings-, utbildnings- och samarbetsuppgiften är ny för Institutet för hälsa och välfärd. Institutet har dock goda förutsättningar att sköta uppgiften, eftersom det redan i flera års tid har samordnat projektet Barnahus och strävat efter att utveckla och för enhetliga enheternas verksamhet. Även nationellt och internationellt samarbete har hört till institutets roll i projektet Barnahus.

Dessutom åläggs institutet uppgifter i anslutning till betalningen av statlig ersättning enligt den föreslagna lagen. Institutet för hälsa och välfärd har redan erfarenhet av motsvarande uppgifter, eftersom det betalar ersättning av statens medel till t.ex. producenter av skyddshemstjänster och medlingstjänster. Ansvar för att ordna medlingstjänster överförs från Institutet för hälsa och välfärd till Rättstjänstverket den 1 januari 2027, vilket innebär att det vid institutet då frigörs resurser som kan användas för uppgifter i anslutning till betalningen av statlig ersättning enligt den föreslagna lagen.

Konsekvenser för Tillstånds- och tillsynsverket

Tillstånds- och tillsynsverket svarar fr.o.m. ingången av 2026 för de uppgifter enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn som tidigare har hört till regionförvaltningsverken. Uppgifterna är till sin natur mycket tekniska och för dem har vid regionförvaltningsverken använts sammanlagt endast cirka 0,4–0,7 årsverken.

I propositionen föreslås det att Institutet för hälsa och välfärd i fortsättningen ska ansvara för de uppgifter som gäller ingående av avtal och betalning av statlig ersättning.

Konsekvenser för förundersökningsmyndigheterna och åklagaren

Specialutbildningen för poliser i utredning av brott som involverar barn är internationellt sett ganska lång och grundlig, och poliser med denna utbildning finns vid varje polisinrättning samt vid alla större och de flesta mindre polisstationer. I princip är det alltid snabbare och tidsmässigt effektivare för polisen att själv höra barnet än att be rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga om bistånd. Därför är det sannolikt att även om tillämpningsområdet för den föreslagna lagen till vissa delar är större än för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, är utvidgningens betydelse för polisens arbete inte särskilt stor. Polisen ska även i fortsättningen begära bistånd från rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga endast när fallet förutsätter särskild rättspsykiatrisk eller rättspsykologisk expertis.

Med tanke på polisens och åklagarens arbete är det framför allt relevant att det i den föreslagna lagen föreskrivs att enheten ska göra en sammanställning av de uppgifter om barnet som är väsentliga vid bedömningen av vilka åtgärder som ska vidtas vid förundersökningen och hur brådskande åtgärderna är. Som det konstateras ovan har lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn tolkats på olika sätt i fråga om enheternas gällande rätt att få de uppgifter som polisen behöver redan innan en undersökning eventuellt inleds vid enheten. Den föreslagna ändringen klargör alltså situationen och säkerställer att polisen inom alla områden får den information den behöver via enheten. Detta är nödvändigt för att man ska kunna rikta förundersökningen korrekt och bedöma om fallet är brådskande.

Med tanke på polisens arbete är det också relevant att tillämpningsområdet för den föreslagna lagen även omfattar andra brott än sexual- och misshandelsbrott, dvs. att polisen vid behov kan vända sig till enheten också när t.ex. arbetsrelaterad människohandel, olaga hot eller frihetsberövande misstänks.

I och med den föreslagna lagen kan också andra förundersökningsmyndigheter än polisen vid behov begära bistånd av rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheten för barn och unga t.ex. för hörande av barn. I praktiken innebär detta framför allt gränsbevakningsmyndigheterna, som i fortsättningen vid behov kan utnyttja expertisen vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga vid intervjuer med barn t.ex. när det utredningen gäller ordnande av olaglig inresa och därtill hörande människohandelsbrott eller något annat brott mot friheten som avses i 25 kap. i strafflagen. Sådana brott är dock relativt sällsynta, så propositionens inverkan på gränsbevakningsmyndigheterna blir i praktiken obetydlig.

Konsekvenser för domstolarna

I propositionen föreslås det som en ny uppgift för enheten att den på domstolens begäran i särskilt krävande vårdnadstvister ska utreda hur barnet upplever omständigheter som är av betydelse vid bedömningen av arrangemangen i anslutning till vårdnaden om barnet, boendet och umgängesrätten. Förslaget gynnar de domstolar som behandlar vårdnadstvister, eftersom man med hjälp av enheternas specialkompetens på bättre grunder än för närvarande kan stödja sig på barnets egen uppfattning, då barnet hörts av experter som på bästa möjliga sätt har kunnat beakta t.ex. barnets lojalitetskonflikt eller påverkan på barnets åsikt. Ju bättre barnets egna åsikter och önskemål kan utredas, desto bättre uppfyller domstolens avgörande syftet att säkerställa ett resultat som är förenligt med barnets bästa.

En begäran om en sådan utredning från enheten bidrar till att förlänga tiden för rättegången kring vårdnadstvisten. Samtidigt kan utredningen om omständigheterna i enlighet med lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt samt hörandet av barnet vid enheten enligt den föreslagna lagen i vissa fall göras parallellt. Då förlänger förslaget inte den totala längden på rättegången.

Dessutom kan förslaget sannolikt förhindra att vårdnadstvister blir kroniska och att det uppstår en spiral av vårdnadstvister, eftersom barnets upplevelser kan utredas på ett bättre och mer tillförlitligt sätt än tidigare. Det kan antas att vårdnadshavarna lättare kan godkänna ett domstolsavgörande när det har varit möjligt att utnyttja enhetens sakkunniga utredningsarbete.

De förslag som ingår i propositionen och som hänför sig till utredningen av brott har knappast några direkta konsekvenser för domstolarnas arbete, eftersom domstolarna i praktiken knappt alls har begärt bistånd av enheterna i enlighet med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Naturligtvis kan också domstolarnas arbete underlättas av att enheternas specialkompetens i fler fall än för närvarande står till förundersökningsmyndighetens och åklagarens förfogande.

4.2.3 Samhälleliga konsekvenser

Konsekvenser för barn

Propositionen gäller utredning av brott och vårdnadstvister som gäller barn, och därför är propositionens konsekvenser av betydelse framför allt för barn. Propositionen kan bedömas ha ett flertal positiva effekter för barn.

Utvidgningen av den föreslagna lagens tillämpningsområde jämfört med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn innebär att det vid behov är möjligt att höra fler barn än för närvarande vid enheterna med särskild expertis i rättspsykologi och rättspsykiatri för barn och unga. På så sätt kommer fler barn än för närvarande att omfattas av tjänsterna vid enheterna på specialnivå. I praktiken blir effekterna för barn dock till denna del kvantitativt rätt små, eftersom det kan antas att merparten av de brott som utreds vid enheterna även i fortsättningen är sexual- och misshandelsbrott och eftersom polisen i princip själv kan höra unga som är nästan myndiga. När det gäller enskilda barn kan effekten av att barnet får tillgång till enhetens tjänster dock vara betydande.

I fortsättningen ska enheterna också kunna intervjua barn som inte misstänks ha blivit utsatta för våld men vars vårdnad behandlas i domstol i en situation där förhållandet mellan vårdnadshavarna är särskilt dåligt. Enheternas särskilda expertis i hörandet av barn kan utnyttjas direkt i civila processer, vilket förbättrar tillgodoseendet av rättigheterna för de barn som för närvarande faller utanför enheternas tjänster och som inte nödvändigtvis hörs alls i vårdnadstvister, men som genom skilsmässan och vårdnadstvisten med tillhörande följdföreteelser utsätts för psykiskt våld.⁷¹ Samtidigt kan hörandet av barn vid enheterna enligt den föreslagna lagen också förlänga behandlingen av vårdnadstvister, vilket i princip inte är bra för barnet, men ändå i slutändan kan leda till ett bättre resultat för barnet.

Propositionens positiva effekter för barn är också väsentliga med tanke på tillgodoseendet av deras grundläggande och mänskliga rättigheter, som behandlas närmare i följande avsnitt.

⁷¹ Vaitomaa–Särkelä 2025, s. 82 och 138.

Konsekvenser för de grundläggande och mänskliga rättigheterna

Propositionen innehåller förslag som gör det möjligt att bättre än tidigare identifiera och förebygga våld mot barn. Till detta hör också att enheterna erbjuder utbildning och rådgivning till andra yrkesutbildade personer som arbetar med barn, vilket stärker deras kompetens när det gäller att identifiera och ingripa i våld mot barn. Genom propositionen genomförs på detta sätt 7 § i grundlagen, där det i 1 mom. föreskrivs om allas rätt till personlig integritet och trygghet. Till 7 § i grundlagen hänför sig också den sexuella självbestämmanderätten.

Genom propositionen genomförs samtidigt artikel 19 i barnkonventionen, vars 1 punkt föreskriver att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga legislativa, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i upplysningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuellt utnyttjande, medan barnet är i båda föräldrarnas/den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård. Enligt artikelns 2 punkt bör sådana skyddsåtgärder, på det sätt som kan vara lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för upprättandet av sociala program, vilka syftar till att ge barnet och dem som har hand om barnet nödvändigt stöd, och även för andra former av förebyggande verksamhet och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa samt, om så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.

I propositionen föreslås det att enhetens uppgifter ska omfatta utarbetande av en sammanställning om barnet som får behandlas i den mångprofessionella expertgruppen för bedömning av barnets bästa. Genom förslagen genomförs artikel 3.1 i barnkonventionen, enligt vilken barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ.

Genom den föreslagna höjningen av åldersgränsen till 18 år samt genom att även andra brott än sexual- och misshandelsbrott kan utredas och barn kan höras även som misstänkta och vittnen vid enheterna genomförs 6 § i grundlagen, vars 1 mom. föreskriver att alla är lika inför lagen och 3 mom. att barn ska bemötas som jämlika individer. Att alla under 18 år vid behov kan tas in som kunder vid enheterna genomför dessutom artikel 1 i barnkonventionen, enligt vilken med barn avses varje människa under 18 år.

Dessutom förbättras den regionala likabehandlingen genom den riksomfattande styrningsuppdrag som föreslås för Institutet för hälsa och välfärd samt t.ex. genom att den föreslagna lagen förenhetligar enheternas verksamhet i fråga om utarbetandet av sammanställningar om barnen. I fortsättningen har alltså barn som fallit offer för brott, oberoende av var de är bosatta, mer jämlika möjligheter under förundersökningen än för närvarande till en bedömning av vilka myndighetsåtgärder som bäst kan främja tillgodoseendet av deras intressen. Dessutom ökar likabehandlingen av barn som undersöks vid enheterna och barn som undersöks hos andra aktörer inom hälso- och sjukvården genom att enheterna inte längre ska bevara barnens person- och hälsouppgifter separat från andra myndigheters register.

Enligt propositionen ska enheten ge barnet och dess vårdnadshavare psykosocialt stöd i initialskedet. Det kan bedömas att det psykosociala stödet i initialskedet främjar barnets och föräldrarnas välbefinnande mitt i den akuta krisen och förbättrar föräldrarnas möjligheter att stödja sitt barn i den svåra situationen. Eftersom enheten trots sekretessbestämmelserna har en mer omfattande rätt än för närvarande att till välfärdsområdet lämna ut nödvändiga uppgifter om ordnandet av barnets social- och hälsovård som samlats in under undersökningen kan man dessutom bättre än för närvarande trygga att barnet får tillgång till de tjänster det behöver. På så sätt

genomför förslagen det allmännas skyldighet enligt 19 § 3 mom. i grundlagen att tillförsäkra var och en tillräckliga social-, hälsovårds- och sjukvårdstjänster, främja befolkningens hälsa och stödja familjerna så att de har möjligheter att trygga barnens välfärd och individuella uppväxt.

I och med propositionen kan enheternas särskilda expertis utnyttjas i allt fler utredningar av misstänkta brott. Det kan bedömas främja utredningen av brotten, trygga att barnen hörs på ett behörigt sätt och förbättra myndigheternas beredskap att bedöma omständigheter som stöder och som talar emot den misstänktes skuld. Genom propositionen främjas därigenom tillgodoseendet av det rättsskydd som föreskrivs i 21 § i grundlagen och det rättsskydd och den rättvisa rättegång som avses i artikel 6 i Europakonventionen, eftersom rättsskyddet och en rättvis rättegång bl.a. förutsätter en tillräcklig utredning om omständigheterna.

I propositionen föreslås det bestämmelser om enhetens rätt att trots sekretessbestämmelserna få uppgifter som är nödvändiga för att göra en sammanställning om barnet samt om rätten för den mångprofessionella expertgruppen att behandla enhetens sammanställning. Uppgifterna föreslås omfatta uppgifter som ingår i någon av de särskilda kategorier av personuppgifter som avses i artikel 9 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmänna dataskyddsförordningen), nedan *dataskyddsförordningen*, såsom hälsouppgifter samt i konstitutionellt hänseende känsliga uppgifter om t.ex. erhållen socialservice. Regleringen i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har varit inexakt i fråga om huruvida enheterna har rätt att få sådana uppgifter för utarbetandet av sammanställningar, och den har tolkats på olika sätt inom olika områden. I fortsättningen regleras enheternas rätt att få uppgifter exakt i lagen, vilket har positiva effekter med tanke på det i 10 § i grundlagen tryggade skyddet för privatlivet och personuppgifter.

Genom förslaget, enligt vilket enheternas uppgifter utvidgas till att omfatta utredning av särskilt krävande vårdnadstvister, stärks barnets rätt att uttrycka sin egen syn på frågor som gäller vårdnaden om barnet och på så sätt aktivt delta i beslutsfattandet som gäller barnet själv. På så sätt genomför propositionen bestämmelserna i artikel 12 i barnkonventionen om barns rätt att delta samt barns rätt i enlighet med 6 § 2 mom. i grundlagen till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva.

Konsekvenser för jämställdheten mellan könen

Som ovan nämnts har cirka 53 procent av kunderna vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna för barn och unga varit flickor och cirka 47 procent pojkar. Könsfördelningen mellan enheternas kunder har alltså varit relativt jämn, och man kan uppskatta att effekterna av de reformer som föreslås i propositionen blir ganska lika för både flickor och pojkar.

Tillämpningsområdet för den föreslagna lagen utvidgas jämfört med tillämpningsområdet för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn till att omfatta inte bara sexual- och misshandelsbrott utan också andra brott. Enligt polisens statistik 2020–2024 var cirka 66 procent flickor och 33 procent pojkar målsägande i andra brott än sexual- och misshandelsbrott där målsäganden var under 18 år och brottet riktades mot målsägandens person (exklusive brott mot liv). Sådana andra brott är till exempel olaga hot, människohandel, frihetsberövande och förföljelse. På basis av det som sagts kan man bedöma att till den del utvidgningen av regleringens tillämpningsområde i praktiken har konsekvenser är dessa tydligare för flickor än för pojkar.

Konsekvenser för brottsbekämpningen

Propositionen kan bedömas ha positiva effekter för olika delområden inom brottsbekämpningen, t.ex. förhindrande, avslöjande och utredning av brott. Med tanke på förhindrandet av brott är det relevant att man genom att stärka det mångprofessionella samarbetet stöder barnens tillgång till de tjänster de behöver. På så sätt kan man bidra till att förebygga att offret blir offer på nytt, eftersom man genom att erbjuda offret stöd för hanteringen av de skadliga upplevelserna kan stärka offrets förmåga att senare i livet avvärja skadlig eller lagstridig verksamhet mot offret. Genom att stödja en minderårig misstänks tillgång till de tjänster han eller hon behöver kan man dessutom i bästa fall förebygga framtida brottslighet.

Möjligheten att bedöma barnets situation på ett övergripande och mångprofessionellt sätt med hjälp av enheternas specialkompetens kan hjälpa förundersökningsmyndigheterna att avslöja också sådana brott som inte ens misstänkts. Dessutom förbättrar det bredare utnyttjandet av rättspsykologisk och rättspsykiatrisk kunskap i förundersökningen och i straffprocessen kvaliteten på förundersökningen och förhören och främjar på så sätt utredningen av brott och genomförandet av straffansvaret. På så sätt kan man också bidra till att förebygga framtida brottslighet.

5 Alternativa handlingsvägar

5.1 Handlingsalternativen och deras konsekvenser

I propositionen föreslås det att enheterna ska åläggas uppgiften att göra en sammanställning om barnet. I de utredningar som gäller lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har man också granskat alternativet att ålägga t.ex. barnskyddet denna uppgift. Fördelen med detta alternativ ansågs vara att en och samma myndighet får en helhetsbild av barnets situation och att myndigheten i fråga följer barnets situation också efter avslutad rättsprocess. I utredningen ansågs dock riskerna med alternativet vara att barnskyddets resurser inte nödvändigtvis räcker till för att göra en sammanställning, och att sammanställningar görs utifrån olika praxis enligt olika principer på olika håll i landet.⁷² För alternativet att ålägga välfärdsområdet uppgiften att göra sammanställningen talar samtidigt också det faktum att den som gör sammanställningen då är förtrogen med servicestrukturerna i välfärdsområdet i fråga och kan utveckla tjänsterna inifrån. Uppgiften att göra en sammanställning är ändå starkt kopplad till enheternas övriga uppgifter, och rätten att få uppgifter för sammanställningen är mer begränsad om uppgiften föreskrivs enheterna, som endast är fem till antalet. Man gick därför in för att föreslå att uppgiften att göra sammanställningar uttryckligen åläggs enheterna.

I de utredningar som gäller lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har det också föreslagits bestämmelser om ett personuppgiftsregister, där de uppgifter som uppkommer i LASTA-screeningen och den mångprofessionella expertgruppens verksamhet kan registreras och behandlas. Enligt en utredning skulle det vara naturligt att LASTA-samordnaren ansvarar för registreringen av uppgifter, men andra medlemmar i den mångprofessionella expertgruppen skulle också ha rätt att registrera uppgifter.⁷³ Detta alternativ kan dock anses problematiskt med tanke på skyddet för personuppgifter, eftersom alla medlemmar i den mångprofessionella expertgruppen skulle ha tillgång till ett register med särskilt känsliga personuppgifter. I utredningen föreslås det dessutom att en enhet, ett universitetssjukhus, ett arbetsområde eller Institutet för hälsa och välfärd ska inneha rollen som personuppgiftsansvarig. Det skulle dock vara problematiskt om t.ex. Institutet för hälsa och välfärd i sitt eget register förvarar polisens förundersökningsmaterial, som inte nödvändigtvis ens är partsoffentligt.

⁷² Lilja–Hiilloskivi 2022, s. 57.

⁷³ Hannonen–Lilja 2024, t.ex. s. 22.

Vid beredningen av propositionen övervägde man att föreskriva om att tillämpningsområdet för den föreslagna lagen också ska omfatta vuxna brottsoffer med särskilda behov till följd av t.ex. en utvecklingsstörning eller en minnessjukdom. Polisen har upplevt att det är svårt att höra dessa personer, och i utredningen om behoven av att ändra lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn har det därför föreslagits att enheterna åläggs uppgiften att enligt eget övervägande assistera i hörandet av en vuxen med utvecklingsstörning eller en annan person som kräver specialkompetens.⁷⁴

I propositionen gick man ändå inte in för att föreslå en utvidgning av enheternas uppgifter på det sätt som beskrivs ovan. I propositionen anses det viktigt att bevara och ytterligare stärka enheternas specialkunskap när det gäller just utredningen av misstänkta brott mot barn. Med tanke på de barn som är kunder hos enheterna anses det också viktigt att enheterna uttryckligen är ställen som riktar sig till barn. I praktiken skulle enheternas barnvänlighet kunna försvagas om kundkretsen också omfattar vuxna brottsoffer. Eftersom vuxna med utvecklingsstörning dessutom en mycket heterogen kundgrupp, bedöms yrkespersoner inom servicen för personer med funktionsnedsättning ha bättre förutsättningar än enheterna i den föreslagna lagen att bistå polisen i bemötandet av personer med utvecklingsstörning.

5.2 Lagstiftning och andra handlingsmodeller i utlandet

Allmänt

Trots att Barnahusverksamheten bygger på internationella kvalitetsstandarder finns det dock stora skillnader i hur verksamheten ordnas i praktiken i olika länder. I vissa länder är de så kallade Barnahusenheterna en del av hälso- och sjukvården, medan de i andra länder t.ex. verkar i anslutning till polisen. I vissa länder regleras verksamheten genom lag, medan den i andra länder grundar sig på enbart riktlinjer.

Europarådet publicerade 2023 en undersökning om användningen av Barnahusmodellen i Europarådets medlemsstater.⁷⁵ Undersökningen baserar sig på en enkät som sändes till medlemsstaterna under vintern 2022–2023, samt kompletterande uppgifter som samlades in av olika konsulter. På basis av resultaten har Barnahustjänster eller tjänster som motsvarar Barnahusmodellen inrättats i 28 medlemsstater i Europarådet. Barnahus har vid sidan av Norden inrättats i de baltiska länderna, Polen, Tyskland, Armenien, Cypern, Georgien, Ungern, Irland, Malta, Moldavien, Nederländerna, Rumänien, Slovenien, Spanien och Ukraina. Tjänster som motsvarar Barnahusmodellen tillhandahålls i Andorra, Bulgarien, Tjeckien, Frankrike, Grekland och Slovakien. I Ungern, Irland, Rumänien och Spanien används enligt rapporter både Barnahus och tjänster som motsvarar Barnahusmodellen. Andra mångprofessionella tjänster som är gemensamma för ämbetsverk var vid tidpunkten för enkäten tillgängliga i Albanien, Österrike, Belgien, Kroatien, Liechtenstein, Luxemburg, Monaco, Nordmakedonien, Spanien, Schweiz och Turkiet.⁷⁶

Albanien, Nordmakedonien, Portugal, San Marino och Storbritannien använde vid tidpunkten för enkäten inte ännu Barnahus, men inrättandet av Barnahustjänster hade inletts i dessa länder.

⁷⁴ Hannonen–Lilja 2024, s. 15.

⁷⁵ Council of Europe: Barnahus: a European journey. Mapping study on multidisciplinary and inter-agency child-friendly justice models responding to violence against children in Council of Europe member states. 2023. Kan läsas på <https://rm.coe.int/barnahus-a-european-journey-mapping-study-on-multidisciplinary-and-int/1680acc3c3>. (Council of Europe 2023)

⁷⁶ Council of Europe 2023, s. 42.

Dessutom har Belgien, Montenegro och Turkiet uttryckt intresse för Barnahus eller tjänster som motsvarar Barnahus. I Azerbajdzjan, Bosnien-Hercegovina, Italien och Serbien används enligt undersökningen inga av ovan nämnda tjänster.⁷⁷

Jämfört med andra länder särskiljer sig Finland genom sitt intensiva mångprofessionella samarbete i början av förundersökningen. I praktiken genomförs detta arbete utifrån screeningmodellen LASTA vid de mångprofessionella expertgruppernas möten. I andra länder används verkar inte någon strukturerad, forskningsbaserad modell som liknar LASTA-screeningmodellen för att utreda hur man bäst ska lägga upp förundersökningen så att den motsvarar barnets bästa och om det är motiverat att höra barnet vid enheten eller någon annanstans. Skillnaderna mellan Finland och andra länder visar sig därför i praktiken t.ex. i att man i Finland enligt internationella mått hänvisar en ganska liten del av de barn som misstänks ha fallit offer för ett brott till de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna. En bidragande faktor till detta är dessutom att polisen i Finland också har kompetens att höra barn, eftersom nivån på den finländska polisutbildningen är hög och de poliser som undersöker brott mot barn har den specialutbildning som uppgiften kräver.

På grund av det som konstateras ovan har beredningen av denna proposition, i synnerhet förtydligandet av det mångprofessionella informationsutbytet med den tillhörande screeningmodellen LASTA samt utvecklingen av internationell samordning, väckt intresse också i andra länder. De experter som arbetar inom projektet Barnahus har hållit många anföranden på temat vid internationella seminarier och olika länders nationella utvecklingsevenemang. Dessutom har representanter från många länder besökt Finland för att bekanta sig med de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna och Barnahusverksamheten.

Sverige

I Sverige finns det över 30 Barnahusenheter, vilket är det högsta antalet i Norden. Verksamheten lyder inte direkt under någon nationell myndighet och övervakas inte heller av någon sådan.⁷⁸ Den statliga stiftelsen Allmänna Barnhuset har dock i uppdrag att som nationell koordinator säkerställa att alla barn som blivit utsatta för våld och deras familjer får tillgång till stöd och vård. Syftet är dessutom att utveckla Barnahusenheterna till regionala kunskaps- och informationscentra för våld mot barn.⁷⁹ Barnafriad, som verkar i anslutning till Linköpings universitet, är ett nationellt kunskapscentrum i Sverige med fokus på att genom forskning, utbildning och praktisk utveckling stöda barn som upplevt våld och andra övergrepp. Barnafriad publicerade 2019 en bedömning av Barnahus verksamhet i Sverige.⁸⁰

I Sverige fokuserar Barnahusenheterna på intervjuer med barn samt möten med de aktörer som deltar i samarbetet. Tillhandahållandet av medicinska undersökningar och psykologiskt stöd

⁷⁷ Council of Europe 2023, s. 42.

⁷⁸ Kaldal, Anna: Comparative review of legislation related to Barnahus in Nordic countries. 2020, s. 9. Kan läsas på <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1498923/FULLTEXT01.pdf>. (nedan Kaldal 2020) (Hämtad 2.5.2025)

⁷⁹ <https://allmannabarnhuset.se/wp-content/uploads/2024/08/Rapport-Importance-of-support-and-treatment-webb.pdf>

⁸⁰ <https://barnafriad.se/kunskapsportal/wp-content/uploads/2022/01/slutrapport-utvardering-av-barnahus-2019-2.pdf> (Hämtad 5.5.2025)

varierar däremot mellan enheterna.⁸¹ Verksamheten är särskilt kopplad till barnskyddssystemet och fokuserar på att samordna barnskyddsåtgärderna med utredningen av brottsmisstanken.⁸²

Det finns ingen lagstiftning om Barnahus i Sverige. År 2009 publicerade den dåvarande Rikspolisstyrelsen i samarbete med Åklagarmyndigheten, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen nationella riktlinjer för enheternas verksamhet. Riktlinjerna fungerar emellertid endast som rekommendationer.⁸³

Enligt de nationella riktlinjerna ska Barnahusenheterna behandla de brott mot barns liv och hälsa samt frihet och frid där såväl socialtjänsten som polisen och åklagaren inleder egna parallella undersöknings- eller utredningsprocesser. Också sexualbrott, kvinnlig könsstympning, direkt eller indirekt bevittnande av familjevåld, hedersrelaterat våld, samt fall där ett barn misstänks ha gjort sig skyldigt till sexualbrott ska enligt riktlinjerna behandlas vid enheterna. Vid enheterna behandlas fall som gäller barn under 18 år.⁸⁴

Målgruppens omfattning kan variera mellan olika Barnahusenheter, men vid största delen av enheterna inkluderas de målgrupper som definieras i riktlinjerna. I praktiken behandlas dock inte alla fall nödvändigtvis vid enheterna. Barn som t.ex. bevittnat våld hänvisas sällan till en Barnahusenhet, och unga i åldern 15–18 år kan i stället hänvisas t.ex. till polisens enhet för grova brott.⁸⁵

Bristen på lagstiftning och en organisation som ansvarar för verksamheten medför utmaningar i Sverige. Rätten för olika myndigheter att delge varandra information är t.ex. oklar.⁸⁶

Socialdepartementet i Sverige gav i juli 2025 den svenska Brottsoffermyndigheten i uppdrag att ta fram en nationell plan för samordning av Barnahusverksamheten. Syftet är att förbättra lika-behandlingen i tjänsterna samt alla barns tillgång till dem. Det centrala är bl.a. att utveckla samarbetet mellan olika myndigheter för att ge stöd till våldsutsatta barn i samband med brottsutredningen. En delredovisning av uppdraget ska lämnas i april 2026 och en slutredovisning i januari 2028.⁸⁷

Norge

⁸¹ Kaldal 2020, s. 13.

⁸² Johansson, Susanna–Stefansen, Kari–Bakketeig Elisiv–Kaldal, Anna: Collaborating against child abuse. Exploring the Nordic Barnahus model. Palgrave Macmillan 2017, s. 14. (nedan Johansson m.fl. 2017)

⁸³ Rikspolisstyrelsen: Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus. 2009. Kan läsas på https://barnahusjamtlands.lan.se/wp-content/uploads/2020/09/Nationella_riktlinjer_samt_kriterier.pdf. (Nationella riktlinjer 2009)

⁸⁴ Nationella riktlinjer 2009, s. 9–10.

⁸⁵ Korhonen, Laura–Jonsson, Linda–Larsson, Anneli–Kinden, Hanna: Slutrapport: Utvärdering av Barnahus. Linköping University Electronic Press 2018, s. 29. Kan läsas på <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1457507/FULLTEXT01.pdf>.

⁸⁶ Kaldal 2020, s. 11.

⁸⁷ <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2025/07/uppdrag-till-brottsoffermyndigheten-att-ta-fram-en-nationell-plan-for-barnahus-samt-ge-stod-till-och-folja-utvecklingen-av-samverkan-avseende-valdsutsatta-barn/> (hämtat 13.8.2025)

I Norge finns tolv Barnahusenheter och en del av dem har också underordnade enheter.⁸⁸ Enheterna verkar inom justitieministeriets förvaltningsområde och verksamheten samordnas av den norska polisstyrelsen (Politidirektoratet), som övervakar enheterna och publicerar årliga rapporter över deras verksamhet. Dessutom grundades det i Norge en nationell Barnahuskommitté (Barnehusrådet) 2014 för att underlätta samordningen av enheternas verksamhet.⁸⁹

I Norge är enheternas verksamhet starkt kopplad till polisorganisationen och det straffrättsliga systemet. Enheternas ordinarie personal representerar olika yrkesgrupper och arbetar som civila anställda för polisen.⁹⁰ I samarbetet deltar, vid sidan av de yrkespersoner som arbetar vid enheterna, i synnerhet polisen och åklagaren samt barnets och den misstänktes rättsbiträden. Barnskyddsmyndigheten har ingen officiell roll i Norges samarbetsmodell, men myndigheten kan delta i processen i samband med behandlingen av barnskyddsfall.⁹¹

Norge har ingen uttrycklig Barnahuslag, men det finns bestämmelser som gäller Barnahusverksamheten i den norska lagstiftningen. I den norska straffprocesslagen (lov om rettergangsmåten i straffesaker, LOV-1981-05-22-25) och i den förordning om hörande av barn och andra särskilt utsatta offer och vittnen (forskrift om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner, FOR-2015-09-24-1098) som utfärdats med stöd av lagen finns det sedan 2015 bestämmelser om användningen av Barnahusenheten och om förfarandet i ett så kallat underlättat hörande. Ett underlättat hörande avser enligt förordningen ett förhör som spelas in på video så att vittnet eller offret enligt huvudregeln inte behöver höras personligen i rättegångsförfarandet. Hörandet genomförs dessutom på ett sätt som beaktar den utsatta ställningen hos personen som ska höras.

Enligt den norska straffprocesslagen ska hörandet av barn ordnas på Barnahusenheten då det handlar om ett offer eller vittne som är under 16 år eller en särskilt utsatt person och fallet gäller ett sexualbrott, våld (kroppsskade), mord, närståendevåld eller könsstympning. Undantag från detta får endast göras om både den person som sköter förhöret och Barnahusenheten är eniga om att det är i offrets eller vittnets intresse att ordna förhöret någon annanstans. Om polisen genomför underlättade höranden i andra fall än de som nämns ovan, ska dessa också ordnas vid en Barnahusenhet. Detta innebär att enheternas tjänster enligt lag också kan utnyttjas vid andra brott, om offren eller vittnena är under 16 år och deras intresse så kräver, samt för 16–18-åringar som förhörs som målsägande i incestbrott.

I Norge utfärdade man dessutom år 2016 allmänna riktlinjer för Barnahusenheterna (Felles retningslinjer for statens barnehus)⁹² och år 2019 anvisningar för medicinska undersökningar (Statens barnehus – medisinske undersøkelser)⁹³.

⁸⁸ <https://www.statensbarnehus.no/> (Hämtat 5.5.2025)

⁸⁹ Johansson m.fl. 2017, s. 360.

⁹⁰ Johansson, Susanna–Stefansen, Kari–Bakketeig, Elisiv–Kaldal, Anna (red.): Justice and Recovery for Victimised Children: Institutional Tensions in Nordic and European Barnahus Model. Palgrave Macmillan 2024, s. 14.

⁹¹ Johansson m.fl. 2017, s. 359.

⁹² https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/medisinske-undersokelser-i-statens-barnehus/Statens%20barnehus%20-%20felles%20retningslinjer.pdf/_/attachment/inline/ccd68658-83ee-4cb3-9de2-8b176d180276:fd523332b09f0cf76d7b991e57dcf8da6a8c1d24/Statens%20barnehus%20-%20felles%20retningslinjer.pdf (Hämtat 5.5.2025)

⁹³ <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/medisinske-undersokelser-i-statens-barnehus> (Hämtat 5.5.2025)

Arbete till stöd för barn som misstänks för brott ingår sedan 2024 i Barnahus officiella uppgiftsfält, men om detta föreskrivs inte ännu i lag.⁹⁴

Danmark

I Danmark finns fem Barnahusenheter och fyra av dessa har satellitenheter. Socialministeriet bär ansvaret för enheternas verksamhet och övervakar den, och samordningen sköts av Social- och Boligstyrelsen, som är underställd ministeriet. Barnahusenheterna i Danmark inrättades i samband med ett omfattande lagstiftningsprojekt 2013 om förebyggande av utnyttjande av barn och unga, varvid också en uttrycklig förordning om Barnahus antogs (bekendtgørelse om børnehus BEK nr 1487 af 06/12/2023).⁹⁵

I den danska barnlagen (Bekendtgørelse af barnets lov, LBK nr 282 af 17/03/2025) föreskrivs det om kommunfullmäktiges skyldighet att inrätta en Barnahusenhet i alla regioner i Danmark. Enligt lagen ska enheten anlitas vid barnskyddets utredning då man misstänker eller vet att ett barn blivit offer för våld eller ett sexualbrott. I barnlagen finns det också bestämmelser om rätten till ömsesidigt utbyte av information mellan Barnahusenhetens personal och de myndigheter som behandlar fallet när detta är nödvändigt med tanke på barnets hälsa och utveckling. Tillämpningen av lagen styrs av socialministeriets anvisning (Vejledning om sagsbehandling og kommunernes opgaver efter barnets lov, TIE nr 9471, 21.6.2024).

Närmare bestämmelser om enheterna utfärdas genom Barnahusförordningen. I förordningen föreskrivs det bl.a. om enheternas uppgifter och personal, samarbetsavtal mellan olika myndigheter, finansiering och rapportering av information. Enligt förordningen ska barn under 18 år hänvisas till enheten.

I anslutning till Barnahusenheterna inrättades år 2022 också Fønix-center som tillhandahåller såväl förebyggande som kort- och långvarig behandling för barn under 18 år med skadligt sexuellt beteende, samt stöd för deras familjer.⁹⁶

Island

Barnahusmodellen uppstod på Island 1998 och har sin förebild i de amerikanska centren Children's Advocacy Center, vilka beskrivs nedan. På Island är det barn- och familjemyndigheten (Barna- og fjölskyldustofa) som ansvarar för Barnahus. Denna myndighet lyder under utbildnings- och barnministeriet. Det finns en fast Barnahusenhet och några ambulerande enheter i landet.⁹⁷ Island har ingen lag som uttryckligen gäller Barnahus, men det finns bestämmelser som stöder Barnahusverksamheten i den isländska lagstiftningen.

I den isländska barnskyddslagen (barnaverndarlög, 2002 nr. 80 10. maí) finns det sedan 2022 bestämmelser om barnskyddsmyndigheternas skyldighet att anlita Barnahusenhetens tjänster om man misstänker att ett barn blivit utsatt för sexuellt våld eller grovt psykiskt eller fysiskt

⁹⁴ Eriksen Losnedal, Heidi–Fjell, Kristin K: Systematic work and coordination around children with sexually abusive behavior from Barnahus in Norway. Statens Barnehus Bergen. Kan läsas på <https://fmyv.es/wp-content/uploads/2024/11/Systematic-work-and-coordination-around-children-with-sexually-abusive-behavior-from-Barnahus-in-Norway.pdf>

⁹⁵ Johansson m.fl. 2024, s. 11, 16.

⁹⁶ <https://xn--fnix-danmark-vjb.dk/> (Hämtat 2.5.2025)

⁹⁷ Johansson m.fl. 2024, s. 5–6.

våld. Barnskyddslagen och den isländska straffprocesslagen (lög um meðferð sakamála, 2008 nr. 88 12. júní) innehöll redan före detta bestämmelser som stöder enhetens verksamhet.⁹⁸

I den isländska straffprocesslagen föreskrivs det att ett offer som är under 15 år ska höras i lokaler som planerats för detta ändamål, om inte barnets intresse förutsätter något annat. I praktiken har detta ansetts avse Barnahusenheten.⁹⁹ Enligt samma bestämmelse kan också vittnen som är under 15 år samt vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning på domarens begäran höras vid enheten. Intervjun genomförs av en yrkesutbildad person under överinseende av domaren och intervjuerna spelas in med tanke på en eventuell rättegång. Hörandet följs från ett annat rum av domaren, åklagarens företrädare, den åtalades och offrets rättegångsbiträden, polisen samt en företrädare för barnskyddsmyndigheten.¹⁰⁰ Barn som misstänks för brott hörs inte vid enheten, eftersom man på Island vill att enhetens verksamhet ska fokusera på offren och garantera dessa ett tryggt rum.¹⁰¹

Vid enheten kan det på begäran av barnskyddsmyndigheten dessutom ordnas bakgrundsintervjuer i fall som gäller barn där ingen brottsutredning har inletts. I sådana fall deltar en företrädare för barnskyddsmyndigheten, men processen följer i övrigt ett officiellt hörande av barn.¹⁰²

Estland

Lastemaja-verksamheten, som bygger på Barnahusmodellen, inleddes som pilotförsök i Tallinn 2017 och idag finns det totalt fyra Barnahusenheter i Estland. Vid sidan av barnskyddsmyndigheten kan också t.ex. barnets förälder eller barnet själv kontakta enheten.¹⁰³ Socialförsäkringsnämnden i Estland (sotsiaalkindlustusamet) ansvarar för enheternas verksamhet.

Vid enheterna hör man barn, genomför medicinska undersökningar och bedömer behovet av framtida vård. Vid enheterna vårdas barn som är under 18 år.¹⁰⁴

I den estniska barnskyddslagen (lastekaitseadus, 19.11.2014) föreskrivs det om enheternas verksamhet sedan 2022. Enligt barnskyddslagen ska socialförsäkringsnämnden tillhandahålla ett barnvänligt utrymme för barnskyddsmässiga och straffrättsliga åtgärder samt för att stödja barnen i fall där de har fallit offer för eller misstänks ha fallit offer för ett sexualbrott ett eller när de misstänks för ett sexualbrott eller när deras sexuella beteende äventyrar andras eller deras eget välbefinnande. Enligt lagen ska barnet vid behov höras för att konstatera utnyttjandet och hörandet ska spelas in på video för användning vid rättegången. Man ska enligt lagen också erbjuda barnen och deras föräldrar stöd och följa upp hur effektiva de hjälpande åtgärderna är. Bestämmelser om det stöd som ska ordnas för barnen finns i barnskyddslagen och i lagen om hjälp till offer (ohvriabi seadus, 14.12.2022).

⁹⁸ Johansson m.fl. 2024, s. 260.

⁹⁹ Johansson m.fl. 2024, s. 260–261.

¹⁰⁰ <https://island.is/en/o/bofs/services-of-the-barnahus-childrens-center> (Hämtat 2.5.2025)

¹⁰¹ Johansson m.fl. 2024, s. 175.

¹⁰² <https://island.is/en/o/bofs/services-of-the-barnahus-childrens-center> (Hämtat 2.5.2025)

¹⁰³ <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/en/childrens-house> (Hämtat 15.5.2025)

¹⁰⁴ Markina, Anna–Kapardis, Andreas–Heinrich, Svenja: The Barnahus Model Across the Broader European Context: Position Paper. European Union: INTIT 2019, s 13. Kan läsas på <https://www.iprs.it/wp-content/uploads/2021/09/The-Barnahus-Model-COMLETE.pdf> (Markina m.fl. 2019)

Tyskland

I Tyskland inrättades den första Barnahusenheten 2018. Ansvar för enheterna är fördelat på flera olika instanser och enheterna leds inte på ett nationellt enhetligt sätt.¹⁰⁵ För närvarande finns det elva enheter i enlighet med Barnahusmodellen Childhood-Haus.¹⁰⁶ Exakta uppgifter om antalet enheter hos övriga producenter är inte tillgängliga.

Lagstiftningen i Tyskland skiljer sig från den i många andra europeiska länder, eftersom aktörer i Tyskland inte är skyldiga att anmäla misstankar om utnyttjande av barn. Samarbetet mellan socialtjänsterna för barn och unga och domstolarna är således inte lika etablerat som i vissa andra länder.¹⁰⁷ Detta bedöms bero på en fragmenterad organisationsstruktur (Barnahusaktörerna är separata administrativa organisationer, t.ex. föreningar), skillnader i lagstiftningen, där domstolarna och de sociala myndigheterna har en mer begränsad skyldighet att samarbeta, samt kulturella och institutionella skillnader i rättssystemen.¹⁰⁸ Man har dock strävat efter att stärka barnens ställning i straffprocessen via lagstiftning, t.ex. genom att i den tyska straffprocesslagen (Strafprozeßordnung, StPO) föreskriva om obligatorisk videoupptagning av hörandet av barn fr.o.m. 2019.

De tyska enheternas målgrupp omfattar barn som misstänks ha blivit offer för fysiskt våld eller sexuellt våld.¹⁰⁹ I och med godkännandet av förbundsstatens nya regeringsprogram våren 2025 ingår Barnahusmodellen Childhood-Haus för första gången i det nationella regeringsprogrammet. Detta skapar förutsättningar för införandet av Childhood-Haus-modellen i hela Tyskland, vilket eventuellt också inleder beredningen av den riksomfattande samordningen.¹¹⁰

Slovenien

Slovenien stiftade som första land i Europa år 2021 en uttrycklig lag om Barnahus: lagen om skydd av barn i straffprocessen och om deras övergripande bemötande vid barnahuset (Zakon o zaščiti otrok v kazenskem postopku in njihovi celostni obravnavi v hiši za otroke, Uradni list RS, št. 54/21, 26.3.2021). Lagen innehåller bl.a. bestämmelser om inrättandet av en Barnahusenhet, enhetens uppgifter och vilka organ som grundas för den, hörandet av barn, läkarundersökningar av barn, tillhandahållandet av krishjälp och psykosocialt stöd och utbildning av personalen. Beredningen av lagen var en del av ett gemensamt projekt mellan den dåvarande huvudavdelningen för strukturreformer (DG Reform) och Europarådet, med syftet att stödja Slovenien i införandet av Barnahusmodellen. Landets första Barnahusenhet inrättades 2022.¹¹¹

Den slovenska Barnahuslagen tillämpas på offer och vittnen under 18 år, och lagens primära tillämpningsområde omfattar t.ex. brott mot mänskligheten, brott mot liv och hälsa, sexualbrott samt brott som riktar sig mot äktenskap, familj och barn. Lagen kan också tillämpas på barn

¹⁰⁵ Markina m.fl. 2019, s. 15.

¹⁰⁶ <https://www.childhood-de.org/childhood-haus/haeuser/> (Hämtat 15.5.2025)

¹⁰⁷ Markina m.fl. 2019, s. 15.

¹⁰⁸ Markina m.fl. 2019, s. 17.

¹⁰⁹ <https://www.childhood-de.org/childhood-haus/konzept/> (Hämtat 15.5.2025)

¹¹⁰ <https://childhood.org/news/key-milestone-in-germany-national-agreement-for-strengthened-child-protection/> (Hämtat 15.5.2025)

¹¹¹ https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/public-administration-and-governance/barnahus-slovenia-supporting-children-victims-violence_en

som misstänks för brott och på andra brottsbeteckningar än de som avses i lagen, om barnets intresse förutsätter det och de i lagen föreskrivna kraven uppfylls.

I Slovenien utfärdades 2022 också en förordning om samarbetet mellan Barnahus och andra aktörer för att säkerställa en övergripande vård vid barnahuset ((Uredbo o načinu sodelovanja med Javnim zavodom Hiša za otroke in drugimi udeleženci pri zagotavljanju celostne obravnave v hiši za otroke, Uradni list RS, št. 135/22, 19.10.2022) samt föreskrifter om utbildningen av och behörigheten hos Barnahus experter och handledare (Pravilnik o usposabljanju in preverjanju usposobljenosti strokovnjakov in svetovalcev v hiši za otroke, Uradni list RS, št. 60/22, 29.4.2022).

USA

I USA inrättades det första Children's Advocacy Center (nedan CAC-center) på 1980-talet. Sedan dess har CAC-center inrättats i varje delstat och 2024 fanns det totalt 961 center. Centren styrs av den nationella paraplyorganisationen för barnskyddscenter National Children's Alliance (nedan NCA), som också ackrediterar nya center.¹¹² Modellen för CAC-center som härstammar från USA har fungerat som grund för den Barnhausmodell som senare utvecklades på Island.

Bestämmelser om grundandet av ett Children's Advocacy-program, som omfattar bl.a. inrättandet av regionala och lokala CAC-center, utfärdas på delstatsnivå. Det finns sammanlagt fyra regionala center i USA och de tillhandahåller utbildning och stöd för de mångprofessionella teamen, de lokala centren och de statliga underordnade organisationerna inom sina regioner.¹¹³ Regleringen på delstatsnivå varierar, men över 30 delstater har lagstiftat om CAC-center åtminstone på något plan.¹¹⁴ Verksamheten vid CAC-centren styrs också av de standarder som utarbetats av NCA för följande delområden: mångprofessionella team, tillgången till tjänster, intervjuer, stöd till offret, medicinsk utvärdering, psykisk hälsa, utvärdering och samordning av fall, uppföljning av fall, organisationens kapacitet, barnens trygghet och skydd av barn.¹¹⁵

Till CAC-centrens målgrupp hör de barn som har utsatts för fysiskt eller sexuellt våld eller försummelse. Barn som bevittnat våld kan också hänvisas till CAC-centren.

6 Remissvar

(Kompletteras efter remissbehandlingen)

7 Specialmotivering

1 § Tillämpningsområde. I 1 mom. föreskrivs det om tillämpningsområdet för den allmänna lagen. Den föreslagna lagen gäller framför allt enheter som liksom i nuläget fungerar inom social- och hälsovården och bistår förundersökningsmyndigheterna, åklagaren och domstolarna vid utredningen av brottsmisstankar som gäller barn. Bestämmelsen om tillämpningsområde innehåller dock jämfört med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott

¹¹² <https://ojjdp.ojp.gov/model-programs-guide/literature-reviews/childrens-advocacy-centers#6-0> (Hämtat 2.5.2025)

¹¹³ <https://www.regionalcacs.org/> (Hämtat 2.5.2025)

¹¹⁴ <https://www.nationalchildrensalliance.org/state-laws-defining-cacs/> (Hämtat 2.5.2025)

¹¹⁵ <https://ojjdp.ojp.gov/model-programs-guide/literature-reviews/childrens-advocacy-centers#5-0> (Hämtat 2.5.2025)

mot barn ett nytt tillägg, enligt vilket enheterna också bistår domstolarna vid utredningen av särskilt krävande vårdnadstvister.

Till skillnad från i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn används i den föreslagna lagen beteckningen ”enhet” istället för ”undersökningsenhet”. Detta på grund av att enheternas lagstadgade uppgifter utvidgas till att förutom undersökningen också omfatta t.ex. psykosocialt stöd i initialskedet, upprättande av den så kallade LASTA-sammanställningen samt tillhandahållande av utbildning och rådgivning. De rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna, som i praktiken har fungerat som undersökningsenheter enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, kan i fortsättningen fungera som enheter enligt den föreslagna lagen. Enheterna namnges inte exakt i lagen för att de aktörer som innehar organiseringsansvaret själva ska kunna avgöra vilket namn de ska ha i respektive region.

Vid sidan av de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna kan också övriga aktörer inom social- och hälsovården bistå vid utredningen av brottsmisstankar som gäller barn. När man misstänker lindrig misshandel av barn inom familjen är det t.ex. vanligt att polisen direkt ber barnskyddet att ta fram mer information om barnet och familjen. Sådana situationer faller utanför den föreslagna lagens tillämpningsområde, och med stöd av den föreslagna lagen ersätts av statens medel endast kostnader för enheternas verksamhet.

Tillämpningsområdet för den föreslagna lagen är på sätt och vis mer omfattande än för lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Den föreslagna lagens tillämpningsområde täcker för det första både barn som misstänks ha blivit offer för brott och barn som misstänks för brott eller som behöver höras som vittnen till ett brott. Detta framgår av formuleringen i 1 § 1 mom. och lagens rubrik, där uttrycket brott ”som gäller” barn används. Utvidgningen är motiverad eftersom enhetens expertis i vissa situationer kan behövas också när ett barn har en någon annan roll än målsägande i rättsprocessen. För det andra intervjuar enheterna redan i nuläget också både vittnen och misstänkta som är minderåriga.¹¹⁶ Genom förslaget som gäller barnvittnen förbereder man sig också inför en eventuell ändring av brottsofferdirektivet.

Enligt det föreslagna 1 § 1 mom. eller lagens namn begränsas lagen inte heller till att gälla endast sexual- och misshandelsbrott, vilket ger flexibilitet i tillämpningen av lagen jämfört med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Lagen kan således tillämpas också i situationer där det föreligger misstanke om t.ex. människohandelsbrott, frihetsberövande eller olaga hot. Detta är motiverat t.ex. på grund av att brottsbeteckningarna kan ändras under förundersökningens gång. Dessutom kan även ett brott som utreds under en annan beteckning än misshandelsbrott ha drag som kränker barnets personliga integritet.

I det föreslagna 1 § 1 mom. och annanstans i lagen används termen ”förundersökningsmyndighet” i stället för ”polis”: Enligt 1 § 2 mom. i förundersökningslagen är, vid sidan av polisen, t.ex. gränsbevakningsmyndigheterna förundersökningsmyndigheter. Enligt 4 § 3 punkten i lagen om brottsbekämpning inom Gränsbevakningsväsendet (108/2018) har Gränsbevakningsväsendet till uppgift att förhindra, avslöja och utreda ordnande av olaglig inresa och till det anknutna människohandel enligt 25 kap. 3 § och 25 kap. 3 a § i strafflagen samt ordnande av olaglig inresa och till det anknutna andra brott mot friheten enligt 25 kap. i strafflagen. Vid behov kan

¹¹⁶ Stolt–Laajasalo m.fl. 2023, s. 23.

alltså också Gränsbevakningsväsendet lämna en begäran enligt den föreslagna lagen till enheten om föremålet för utredningen är något av ovannämnda brott.

Enligt 2 mom. avses med barn en person som är under 18 år. Lagen tillämpas alltså på samma sätt på alla minderåriga oberoende av deras hälsotillstånd eller utveckling. Detta innebär en förändring av nuläget, eftersom åldersgränsen i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn i princip är 16 år och lagen endast i undantagsfall tillämpas på 16- och 17-åringar. Genom ändringen motsvarar lagstiftningen bättre än i nuläget Barnahus kvalitetsstandarder, enligt vilka alla barn ingår i Barnahus målgrupp. Det kan ändå antas att 16- och 17-åriga barn också i fortsättningen endast i undantagsfall är kunder vid enheterna, eftersom polisen i allmänhet själv kan höra dem.

Trots att åldersgränsen i den föreslagna lagen är 18 år, hindrar de föreslagna bestämmelserna inte minderåriga offer för sexualbrott från att även i fortsättningen bli kunder vid Seri-stödcentren. Till skillnad från de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna har man också kunnat söka sig till Seri-stödcentren på eget initiativ. Åldersgränsen vid Seri-stödcentren har i praktiken varit 16 år.

2 §. Enhetens uppgifter I paragrafen föreskrivs det om enheternas uppgifter enligt den föreslagna lagen. Jämfört med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn föreslås enheterna få nya uppgifter, vilka de till största delen redan haft i praktiken som en del av projektet Barnahus eller tidigare. Genom att föreskriva om dessa uppgifter i lag säkerställer man att det utvecklingsarbete som gjorts och den goda praxis som uppnåtts i projektet Barnahus bevaras som en del av enheterna verksamhet.

Enligt 1 punkten har enheten till uppgift att i fråga om ett barn som misstänks ha fallit offer för ett brott på begäran av förundersökningsmyndigheten eller åklagaren göra en sammanställning av de uppgifter om barnet som är väsentliga vid bedömningen av vilka åtgärder som ska vidtas vid förundersökningen och hur brådskande åtgärderna är. För denna uppgift använder enheten den LASTA-blankett som utarbetats för detta ändamål eller någon annan modell för screening av information. Polisstyrelsen rekommenderar dock att man uttryckligen använder LASTA-blanketten för denna screening¹¹⁷.

På grund av aspekter som gäller integritetsskyddet och skyddet mot självinkriminering gäller den föreslagna regleringen om upprättande av en sammanställning endast de barn som misstänks ha fallit offer för ett brott, men däremot inte barn som misstänks för ett brott eller som behöver höras som vittne till ett brott.

Den föreslagna sammanställningen ska göras innan förundersökningen inleds eller i början av förundersökningen. På grund av detta föreslås det att begäran om en sammanställning endast kan göras av förundersökningsmyndigheten eller åklagaren, men inte av domstolen. Åklagaren är inte en förundersökningsmyndighet, men enligt 5 kap. 3 § 1 mom. i förundersökningslagen ska förundersökningsmyndigheten så som ärendets art eller omfattning förutsätter underrätta åklagaren om omständigheter som hänför sig till förundersökningen och förundersökningsåtgärderna och om undersökningens framskridande i övrigt, och enligt 2 mom. ska åklagaren efter behov medverka i förundersökningen för att säkerställa att ärendet utreds så som avses i 1 kap. 2 §. Enligt 2 kap. 4 § 1 mom. leder åklagaren förundersökningen av brott som en polisman misstänks ha begått i samband med tjänsteuppdrag. Om brottets allvarlighet eller ärendets art

¹¹⁷ Lehtinen–Rossi 2022, s. 29.

annars förutsätter det, kan åklagaren besluta att vara undersökningsledare trots att det brott som en polisman misstänks ha begått inte har begåtts i samband med tjänsteuppdrag.

Viktig information för att bedöma vilka åtgärder som vidtas i förundersökningen och hur bråds-kande dessa åtgärder är omfattar t.ex. information om huruvida det tidigare har gjorts barn-skyddsanmälningar om barnet, vilka tjänster som eventuellt har erbjudits familjen och om fa-miljen utnyttjat dessa (t.ex. eventuella uppgifter om kontinuerlig försummelse av barnets behov av hälso- och sjukvård) samt uppgifter om huruvida barnets språkutveckling eller utveckling i övrigt är fördröjd. För att samla in denna information använder enheten rätten att få uppgifter enligt den föreslagna 4 §.

På basis av de insamlade uppgifterna strävar man efter att skapa en övergripande bild av barnets situation och av vilka åtgärder som är mest motiverade och bäst förenliga med barnets intresse i fallet. Med hjälp av sammanställningen av uppgifter kan förundersökningsmyndigheten eller åklagaren bedöma riskerna för barnet, hur det är mest motiverat att utföra förundersökningen och hur bråds-kande förundersökningsåtgärderna är. På basis av sammanställningen kan man t.ex. konstatera att barnet sannolikt inte kan höras i straffprocessen eller att ett hörande inte är förenligt med barnets bästa. På basis av sammanställningen kan man också t.ex. konstatera att vissa aspekter som rör barnet kräver ett expertutlåtande eller att en viss person behöver höras som vittne för att få tilläggsuppgifter innan man hör barnet. Bedömningen av hur bråds-kande förundersökningsåtgärderna är påverkas i sin tur t.ex. av om barnet bor med den som misstänks för brott eller om den brottsmisstänkte på annat sätt finns i barnets närmiljö.

Enhetens sammanställning är en handling som upprättats för förundersökning eller åtalspröv-ning och förundersökningsmyndigheten ansvarar därför för att förvara dokumentet och fattar beslut om dess offentlighet. Enligt polisens arkivbildningsplan förvaras förundersöknings-materialet i 25 år, med undantag av material från år som slutar på siffran noll, vilket förvaras permanent. Enheten förvarar alltså inte de sammanställningar som de upprättat.

Enligt principerna för integritetsskydd får personuppgifter inte förvaras längre än vad som är nödvändigt med tanke på användningsändamålet. När sammanställningen är färdig ska enhet-erna alltså förstöra de personuppgifter som samlats in för sammanställningen. De ursprungliga uppgifterna är vid behov tillgängliga i de register där de inhämtats.

Enligt 2 punkten i paragrafen har enheten till uppgift att i fråga om ett barn som misstänks ha fallit offer för ett brott, som misstänks för ett brott eller som behöver höras som vittne till ett brott, på begäran av förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen göra en under-sökning av barnet. Undersökningen kan inte utföras på begäran av t.ex. barnets vårdnadshavare eller någon annan myndighet än förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen. Till skillnad från vad som anges i artikel 25 i Istanbulkonventionen om att inrätta lättillgängliga mottagningscenter för offer för sexuellt våld finns det inte möjlighet att på eget initiativ bli kund vid en sådan enhet som avses i den föreslagna lagen.

Den myndighet som begär en undersökning avgör vilken slags undersökning som ska utföras på barnet. Liksom i nuläget omfattar undersökningen ofta en intervju med barnet, som enheten vid behov kan planera i samråd med polisen. Enhetens rättspsykologiska expertis är nödvändig med tanke på bedömningen av om barnet kan intervjuas och planeringen av hörandet.

Barn kan intervjuas på enheten oberoende av om de är offer, misstänkta eller vittnen. När man bemöter barn som vittnen bör man dock ta hänsyn till att ett vittnesförhör med barnet i praktiken nästa alltid gäller grova brott inom familjen. Tröskeln för att förhöra ett barn i egenskap av vittne till händelser i den egna familjen är mycket hög, eftersom barn har en begränsad förmåga

att förstå betydelsen av skyddet mot inkriminering av anhöriga. Därför förhörs barnvittnen endast i undantagsfall och man eftersträvar att i första hand inhämta bevis på ett sätt.

Enhetens uppgift omfattar också en somatisk undersökning av barnet samt en bedömning av den psykiska eller fysiska skada som orsakas av det misstänkta brottet. Den somatiska undersökningen utförs för att trygga barnets välbefinnande, minska de skador som orsakats av det misstänkta brottet och bedöma barnets eventuella behov av vård. Den noggrannare undersökningen för att bedöma och planera barnets behov av vård hör dock på sedvanligt sätt till välfärdsområdet. Den somatiska undersökningen är i praktiken en grundlig hälsoundersökning där man konstaterar och dokumenterar eventuella fysiska skador, gör remisser till nödvändiga tilläggsundersökningar (t.ex. laboratorieundersökningar och bilddiagnostik), tar nödvändiga rättsmedicinska prov, ger nödvändig inledande medicinsk vård, bedömer behovet av somatiska och psykiska hälso- och sjukvårdstjänster, hur brådskande behovet är och hänvisar till dessa tjänster, vid behov säkerställer skadornas läkning i en ny undersökning samt ger barnet och familjen information om de konstaterade skadorna och prognosen för dessa.

Största delen av de misstänkta brotten mot barn kommer till polisens kännedom med en betydande fördröjning: veckor, månader eller t.o.m. år efter det misstänkta brottet. Därför är de somatiska undersökningarna som utförs vid enheterna ofta av en sådan natur att de kan utföras utan brådskande. Eventuella nödvändiga akuta undersökningar utförs i allmänhet av välfärdsområdet. I vissa fall kan det dock hända att man också i ett akut fall utför en somatisk undersökning av offret vid enheten.

Somatiska undersökningar av barn som misstänks för brott görs i praktiken inte heller i fortsättningen vid de enheter som avses i lagen. I stället utförs somatiska undersökningar akut t.ex. vid jourtjänsterna i välfärdsområdena. Detta gäller också för barn i vittnesställning i sådana sällsynta fall, där man t.ex. behöver ta rättsmedicinska prover på vittnet eller dokumentera spår på vittnets kropp som orsakats av det misstänkta brottet.

Bedömningen av psykisk skada omfattar hurdana och hur långvariga konsekvenser det misstänkta brottet har haft eller kan ha för t.ex. barnets skolgång och människorelationer samt hurdana psykiska symtom brottet kan ge upphov till. I bedömningen bör man ta hänsyn till offrets hälsotillstånd och tidigare sjukdomar och utifrån den information som är tillgänglig bedöma vilken koppling symtomen eller den nedsatta funktionsförmågan har till det misstänkta brottet.

Den föreslagna lagen omfattar inte någon bestämmelse som motsvarar 3 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, vilken gäller inledande och avbrytande av undersökningar. Enligt 3 kap. 11 § 3 mom. i förundersökningslagen ska förundersökning göras skyndsamt om målsäganden är yngre än 18 år och det misstänkta brottet är ett sexualbrott mot målsäganden eller ett brott mot hans eller hennes liv, hälsa, frihet, integritet, frid eller ära. Dessutom har vårdpraxis ändrats så att den psykiatriska vården inte längre avbryts under tiden för undersökningen¹¹⁸. Det är också klart att ifall det konstateras att barnets hälsa äventyras av att undersökningen inleds eller fortgår så ska undersökningen senareläggas eller avbrytas.

Aspekter som framgår av undersökningen och gäller barnets hälsotillstånd eller behov av socialvård registreras på sedvanligt sätt i social- och hälsovårdssystemen. Inom social- och hälsovården får man med stöd av 4 § i kunduppgiftslagen utan hinder av sekretessbestämmelserna behandla endast de kunduppgifter som är nödvändiga med tanke på kundens eller patientens

¹¹⁸ Hannonen–Lilja 2024, s. 16.

vård eller tillhandahållandet av tjänster, och uppgifterna får i enlighet med 5 § i kunduppgiftslagen inte lämnas vidare.

Vid registrering av uppgifterna måste man dessutom ta hänsyn till 74 § 2 mom. i kunduppgiftslagen, enligt vilket en fysisk person via medborgargränssnittet eller en välbefinnandeapplikation får visas eller få sådana uppgifter om sig själv som finns sparade i de riksomfattande informationssystemtjänsterna, med undantag för uppgifter som kunden enligt 11 § 2 mom. i offentlighetslagen, 34 § i dataskyddslagen eller enligt annan lagstiftning inte har rätt att få. Enligt 4 kap. 15 § 1 mom. i förundersökningslagen har en part efter det att förundersökning har inletts rätt att få del av omständigheter som föranlett förundersökningen och kommit fram vid den samt av förundersökningsmaterial som kan påverka eller kan ha påverkat behandlingen av hans eller hennes ärende. Enligt 2 mom. i samma paragraf har dock en part inte den rätt som avses i 1 mom. medan undersökningen ännu pågår, om lämnandet av uppgifterna försvårar utredningen.

Enligt 2 punkten i den föreslagna paragrafen har enheten dessutom till uppgift att på begäran av förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen bistå vid planeringen eller genomförandet av förhöret med barnet. Detta innebär i praktiken att enheten t.ex. bistår polisen vid planeringen av barnets hörande, även i fall där barnet inte hörs vid enheten utan polisen själv genomför förhöret. Dessutom gäller punkten alla sådana situationer där t.ex. enhetens psykolog följer polisens förhör även om han eller hon inte själv intervjuar barnet.

Enligt 3 punkten i samma paragraf har enheten till uppgift att på begäran av förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen ge ett utlåtande på basis av en undersökning som avses i 2 punkten eller annars för utredning av ett brott. Bedömningen av bevis hör till åklagaren och domstolen, och enhetens utlåtande tar inte ställning exempelvis till om ett brott har begåtts eller inte. Utlåtandet omfattar som i nuläget i stället öppen reflektion som baserar sig på olika observationer och redogör för vilka aspekter som talar för och emot olika hypoteser. Det är också viktigt att i utlåtandet tydligt föra fram om bedömningen är förknippad med osäkerhet.

Utlåtandet kan i första hand basera sig på det hörande av barnet som ordnats av polisen eller enheten. I utlåtandet kan man t.ex. bedöma tillförlitligheten i barnets berättelse, dvs. vilka aspekter som talar för olika hypoteser och vilka som talar emot dem. Dessutom kan man bedöma möjligheterna att intervjua barnet, dvs. om man kan anta att barnet har förmågan att berätta om sina egna upplevelser eller om glömska eller förändrade minnesbilder på ett väsentligt sätt kan ha påverkat barnets berättelse.

Utlåtandet kan också vara ett läkarutlåtande som grundar sig på en undersökning av barnet och som kan användas för att bedöma den skada som det misstänkta brottet har orsakat, hur grovt brottet är och den straffrättsliga påföljden. Enheten kan också ge ett utlåtande över en bedömning av den psykiska skada som orsakats av det misstänkta brottet, vilket omfattar en bedömning av barnets psykiska tillstånd och utvecklingsnivå samt en bedömning av hur det misstänkta brottet kan påverka barnets psykiska utveckling och välbefinnande.

Vid sidan av utlåtanden på basis av höranden eller undersökningar av barn kan enheten också ge utlåtanden som gäller fall som inte har undersökts vid enheten. Detta kan t.ex. gälla situationer där polisen behöver enhetens expertis för att bedöma om den berättelse som barnet uppgett i polisens intervju är tillförlitlig eller vilken annan somatisk undersökning som kan visa vilken slags skada det misstänkta brottet typiskt tenderar orsaka för barnet (ett så kallat utlåtande över teoretisk skadebedömning). Dessutom kan enheten på begäran ge expertutlåtanden om rättspsykologiska specialfrågor som rör en pågående straffprocess, t.ex. hur skadliga sexualbrott online kan vara för barnet eller hur väl barnet i allmänhet kan bedöma antalet upprepade våldsdåd.

De handlingar som enheten upprättar, såsom enhetens utlåtanden, sparade intervjuer och deras transkriptioner samt videor och bilder som lagrats vid undersökningar, ingår som i nuläget i förundersökningsmaterialet och kravet på deras offentlighet och bevaring fastställs i enlighet med förundersökningslagen och offentlighetslagen samt polisens arkivbildningsplan. Utlåtanden förvaras inte vid enheterna.

Enligt 4 punkten i paragrafen har enheten till uppgift att ge ett barn och barnets vårdnadshavare psykosocialt stöd i initialskedet. När enheten utreder ett brott som riktar sig mot barn eller när ett barn självt misstänks för brott eller har bevittnat exempelvis våld, är barnet och barnets vårdnadshavare naturligt nog ofta väldigt chockade. Informationen om att man misstänker att barnet fallit offer för t.ex. ett långvarigt sexuellt brott, där man misstänker barnets vårdnadshavare, kan dessutom ha kommit som en total överraskning för den andra vårdnadshavaren. Situationen kan vara ytterst traumatiserande för barn och barnens vårdnadshavare och kan ha långtgående negativa effekter på deras välbefinnande och funktionsförmåga. Genom det psykosociala stöd som ges vårdnadshavaren hjälper man barnets vårdnadshavare att stödja barnet att återhämta sig från och klara av händelserna. Psykosocialt stöd är viktigt också i de fall där misstanken om våld inte kan bekräftas i förundersökningen eller förblir oklar.

Psykosocialt stöd i initialskedet innebär enligt förarbetena¹¹⁹ till 29 b § i socialvårdslagen stöd som ges för att upprätthålla och stärka barnens och deras vårdnadshavares funktionsförmåga, självständighet, livsfärdigheter och sociala relationer i en akut situation när barnet nyligen har blivit kund vid enheten. Detta kan omfatta t.ex. möten med barnet eller barnets vårdnadshavare, där man ger korrekt information om de processer som inletts för att utreda brottsmisstanken. Man kan också ge information om eventuella stressreaktioner och symtom samt om hur dessa kan hanteras. I vissa fall kan kontakt med socialmyndigheterna vara en tillräcklig psykosocial stödåtgärd som främjar en bedömning av familjens servicebehov. Om behovet av psykosocialt stöd eller andra social- och hälsovårdstjänster fortsätter under en längre tidsperiod, ansvarar välfärdsområdena på sedvanligt sätt för dessa tjänster.

I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn finns inga bestämmelser om tillhandahållande av psykosocialt stöd, men i praktiken ger enheterna redan i nuläget psykosocialt stöd i initialskedet som en del av projektet Barnahus och även i övrigt. Enligt 4 § 6 punkten i statsrådets förordning om arbetsfördelning och centralisering av vissa uppgifter inom den specialiserade sjukvården (582/2017) ska dessutom de välfärdsområden som är huvudmän för ett universitetssjukhus och HUS-sammanslutningen, utöver vad som föreskrivs i någon annan lag eller överenskomms i samarbetsavtalen, ha hand om utvärdering av psykoterapeutiska och psykosociala metoder och upprätthållande av kompetensen i fråga om dem samt planeringen av dessa metoder och samordningen av dem på regional nivå. De aktörer som svarar för de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna har alltså redan i nuläget specialkompetens i tillhandahållandet av psykosocialt stöd.

Enligt 5 punkten i paragrafen har enheten till uppgift att på domstolens begäran i särskilt krävande vårdnadstvister utreda hur barnet upplever omständigheter som är av betydelse vid bedömningen av arrangemangen i anslutning till vårdnaden om barnet, boendet och umgängesrätten och på basis av utredningen ge domstolen ett utlåtande i ärendet inom en av domstolen utsatt tid. Uppgiften i fråga är helt ny för enheterna och även om man vid enheterna redan i nuläget har undersökt brottsmisstankar som rör vårdnadstvister, utvidgas enheternas verksamhet i och med propositionen till att omfatta fall som inte nödvändigtvis är förknippade med någon

¹¹⁹ Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av socialvårdslagen, hälso- och sjukvårdslagen och lagar som har samband med dem (RP 197/2022 rd), s. 135.

brottsmisstanke. Den begäran som avses i den föreslagna punkten kan göras endast av en domstol, inte t.ex. av barnatillsyningsmannen eller barnets vårdnadshavare.

Med särskilt krävande vårdnadstvister avses fall där vårdnadshavarnas relation är exceptionellt dålig och de anklagar varandra för t.ex. alienation, vilket är svårt att bevisa utan barnets egen redogörelse. Begäran om utredning vid enheterna är avsedd endast för fall där den domstol som behandlar vårdnadstvisten bedömer att den utredning om omständigheterna som avses i 16 § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983) eller hörande av barnet i domstol inte ger tillräckligt med information om vilken uppfattning barnet själv har om de aspekter som inverkar på fallets avgörande. I vårdnadstvister framförs ofta anklagelser om t.ex. alienation och annat våld eller annan illabehandling, men dessa kan i allmänhet utredas med de metoder som redan används i nuläget, dvs. med hjälp av en utredning om omständigheterna och bevisning. Begäran om utredning vid enheten är avsedd endast för de allra allvarligaste och mest svårlösta fallen där det föreligger allvarlig oro för att barnets tillväxt, utveckling och trygghet äventyras. Domstolen behöver inte vårdnadshavarnas tillstånd för begäran om utredning vid enheten.

De aktörer som utför utredningen om omständigheterna har inte nödvändigtvis den specialkompetens som behövs för att utreda barnets egen upplevelse och förmåga att bilda sig en egen åsikt. De enheter som föreslås i lagen har däremot sådan kompetens, eftersom de har specialiserat sig på att intervjua barn och bedöma olika hypoteser. Enheten kan t.ex. utreda hur barnet själv upplever sitt förhållande till respektive vårdnadshavare och vilka slags boende- och andra arrangemang barnet själv upplever att främjar hans eller hennes välbefinnande.

Utredningen görs genom att intervjua barnet. Detta förutsätter i praktiken att barnet kan uttrycka sig verbalt eller med hjälpmedel och har förmågan att förstå de saker som han eller hon diskuterar med den som utför intervjun. Intervjun utgår ifrån hypoteser och intervjuhypoteserna baserar sig bl.a. på de påståenden som vårdnadshavarna framfört. Genom intervjun strävar man efter att klarlägga barnets egen upplevelse av de framförda påståendena. Barnet får framföra sin egen åsikt om sin livssituation, varvid domstolen får tillgång till så tillförlitlig information som möjligt. Enheten intervjuar endast barnet, inte alltså barnets vårdnadshavare.

Dessutom föreskrivs det att man när utredningen görs ska iaktta 11 § 2 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983). Enligt nämnda bestämmelse ska barnets åsikt utredas på ett finkänsligt sätt och med beaktande av barnets utvecklingsnivå samt så att förhållandet mellan barnet och föräldrarna inte blir lidande av detta. Det ska också förklaras för barnet i vilket syfte barnets åsikt utreds och hur utredandet sker.

Det är motiverat att domstolen i samband med begäran sänder enheten kontaktinformationen för barnet och vårdnadshavarna, en sammanställning av vårdnadshavarnas huvudsakliga ståndpunkter och påståenden, en eventuell utredning om omständigheterna samt eventuellt övrigt dokumentmaterial, t.ex. läkarutlåtanden. Dessutom har enheten med stöd av 4 § rätt att trots sekretessbestämmelserna få de uppgifter som är nödvändiga för att utföra uppgiften i fråga.

Domstolen kan begära ett utlåtande av enheten antingen efter att välfärdsområdet har färdigställt utredningen om omständigheterna eller vid behov samtidigt som denna utredning pågår. I det senare fallet är det motiverat för domstolen att informera dem som utför utredningen om omständigheterna om den separata utredningen av barnets situation vid enheten, så att barnet t.ex. inte i onödan intervjuas två gånger.

Utlåtandet som upprättas på basis av utredningen sänds till domstolen och omfattas av bestämmelserna om offentlighet vid rättegång. Utlåtandet är alltså således i regel en partsoffentlig handling.

Enligt 6 punkten i paragrafen har enheten till uppgift att erbjuda andra aktörer som arbetar med barn utbildning och rådgivning om hur man identifierar och ingriper i våld mot barn. Andra aktörer som arbetar med barn avser t.ex. personal inom bildningsfostran och småbarnspedagogik och personal inom social- och hälsovården både inom den privata och den offentliga sektorn. Våld mot barn bör förstås i begreppets vida bemärkelse, alltså så att det också omfattar psykiskt våld, som t.ex. kan manifesteras i en avsiktlig och ogrundad alienation av barnet från den ena föräldern.

Aktörer som arbetar med barn kan själva kontakta enheterna om de är osäkra på hur de ska agera vid misstanke om våld mot barn. Enheten ger rådet att agera så att man inte oavsiktligt påverkar innehållet i barnets berättelse och således inte äventyrar straffprocessen. Dessutom utbildar enheterna också aktivt andra aktörer som arbetar med barn i hur man identifierar och ingriper i våld mot barn.

3 §. Mångprofessionell expertgrupp. I paragrafen föreskrivs det om en mångprofessionell expertgrupp som kan behandla den sammanställning om barnet som enhet upprättat. Genom den föreslagna paragrafen strävar man efter att etablera det mångprofessionella samarbetet som en permanent del av utredningen av brott mot barn. En bedömning som görs av en mångprofessionell expertgrupp är motiverad särskilt i fall där samma barn eller barn i samma familj upprepade gånger blivit föremål för barnskydds- eller polisanmälningar, där det i familjen förutom en brottsmisstanke föreligger en pågående eller bakomliggande svår vårdnads- eller skilsmässotvist eller där det i familjen samtidigt finns t.ex. rusmedels- och mentala problem eller andra komplexa problem. Det är dock förundersökningsmyndigheten eller åklagaren som fattar beslut om huruvida ärendet behöver behandlas i en mångprofessionell expertgrupp, och initiativet till behandling av ärendet i en mångprofessionell expertgrupp ska också komma från förundersökningsmyndigheten eller åklagaren. I projektet Barnahus är expertgruppernas verksamhet i praktiken ordnad per polisinsättning.

Enligt 1 mom. består den mångprofessionella expertgruppen av en enhet, förundersökningsmyndigheten, åklagaren och företrädare för barnskyddet. Deltagarna i gruppens möten avgörs från fall till fall för respektive barn utifrån vilket välfärdsområde och åklagardistrikt barnets hemkommun hör till. Vid den mångprofessionella expertgruppens möten är det motiverat att barnskyddet företräds av den socialarbetare som ansvarar för det ifrågavarande barnets ärenden.

Enligt 1 mom. 1 punkten får den mångprofessionella expertgruppen behandla enhetens sammanställning för att bedöma genom vilka olika myndighetsåtgärder tillgodoseendet av barnets bästa bäst kan främjas. Barnets bästa är ett övergripande, flexibelt och anpassningsbart begrepp som omfattar t.ex. barnets psykiska, fysiska och sociala utveckling samt hur dessa kan tryggas på bästa sätt. Barnets bästa definieras från fall till fall genom att fästa uppmärksamhet vid t.ex. barnets trygghet och skyddsbehov samt barnets hälsa, familjerelationer, vårdnad och utbildning. Vid bedömningen av barnets bästa ska barnets personliga situation, omständigheter och behov beaktas. Genom att främja tillgodoseendet av barnets bästa strävar man efter att säkerställa att barnets rättigheter och övergripande utveckling tryggas också i svåra situationer.

I praktiken innebär det ovannämnda att en mångprofessionell expertgrupp tillsammans bedömer vilka olika myndigheters åtgärder behövs för att på bästa möjliga sätt trygga barnets bästa. Detta förutsätter en god kännedom om barnets rättigheter och som stöd för bedömningen används i synnerhet enheternas specialkunskap om bl.a. barnets uppväxt och utveckling och psykiska trauman och deras påverkan på barnet, samt barnskyddets sakkunskap om kvaliteten i interaktionsförhållanden och deras betydelse. I synnerhet i familjeinterna misstankar om brott behövs vid sidan av straffrättsliga metoder nästan alltid åtminstone en bedömning av servicebehovet

enligt socialvårdslagen eller barnskyddslagen. I fall där barnet bedöms behöva terapi kan barnet dessutom hänvisas till hälso- och sjukvårdstjänster.

Sammanställningen får dessutom enligt 1 mom. 2 punkten behandlas för bedömning av om barnet kan höras vid en eventuell förundersökning och, om så är fallet, vad som bör beaktas vid hörandet. Förundersökningsmyndigheten fattar beslut om förundersökningens inledande och framskridande. Den mångprofessionella expertgruppen bedömer på basis av uppgifterna i sammanställningen för det första om barnets språkutveckling och övriga utveckling är på en sådan nivå att barnet över huvud taget kan höras i förundersökningen, eller om bevis måste inhämtas på andra sätt. Dessutom bedömer man om förundersökningsmyndigheten själv kan höra barnet eller om det är ändamålsenligt att begära bistånd av enheten t.ex. på grund av att barnets språkliga utveckling är fördröjd eller att barnet mår psykiskt mycket dåligt. Det slutgiltiga beslutet i ärendet fattas ändå av förundersökningsmyndigheten.

Enligt 2 punkten får i en mångprofessionell expertgrupp trots sekretessbestämmelserna uppgifter om barnets och familjens förhållanden utbytas, om det är nödvändigt för skötseln av de uppgifter som avses i 1 mom. Detta gäller också andra uppgifter än de som framgår av enhetens sammanställning.

Uppgifter som framgår av sammanställningen får dessutom användas i beslut och andra åtgärder av myndigheter som hör till den mångprofessionella expertgruppen. Detta betyder att t.ex. barnskyddet kan använda uppgifter som framgår av sammanställningen för att bedöma barnets servicebehov och behovet av barnskyddsåtgärder. Dessutom kan åklagaren och polisen i samverkan utnyttja uppgifter som framgår av sammanställningen för att bedöma vilka åtgärder som behövs vid förundersökningen. Sammanställningen får distribueras till expertgruppens medlemmar redan före mötet för att varje deltagare ska hinna ta del av sammanställningen och i sina egna register gå igenom de uppgifter om barnet som är nödvändiga för behandling av ärendet.

4 §. Rätt att få och att ge uppgifter. I 1 mom. i den föreslagna paragrafen föreskrivs det om enhetens rätt att för skötseln av sina uppgifter få uppgifter om barnet från andra aktörer. Paragrafen baserar sig på 4 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, men enhetens rätt att få uppgifter är mer omfattande än i nuläget eftersom också enhetens uppgifter utvidgas jämfört med nuläget. Till skillnad från 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn innehåller den föreslagna paragrafen inga separata bestämmelser om enhetens rätt att få uppgifter av specifika aktörer eller om andra aktörers skyldighet att ge uppgifter till enheten. Jämfört med 4 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn preciserar dessutom den föreslagna bestämmelsen den grupp av aktörer som enheten har rätt att få uppgifter av.

Det är även i fortsättningen nödvändigt för enheterna att ha en omfattande rätt att få uppgifter om barnet från andra myndigheter och aktörer eftersom enheten utan dessa uppgifter inte kan göra en tillräckligt heltäckande rättsmedicinsk bedömning av barnet. Enheten har rätt att få hälso- och sjukvårdsuppgifter om barnet också i fall där polisen inte har denna rätt. Enheten lämnar dock inte ut uppgifterna som sådana till polisen, utan polisen ges endast en sammanställning eller ett utlåtande som enheten upprättar på basis av uppgifterna.

Enligt 1 mom. har en enhet trots sekretessbestämmelserna rätt att avgiftsfritt få sådana uppgifter om barnet som är nödvändiga för skötseln av de uppgifter som avses i 2 § 1–3 och 5 punkten i den föreslagna lagen, dvs. för att göra en sammanställning om barnet, göra en undersökning av barnet, ge ett utlåtande eller göra en utredning om barnets egen upplevelse i samband med krävande vårdnadstvister. Dessa nödvändiga uppgifter kan t.ex. omfatta uppgifter om barnets hälsotillstånd från exempelvis rådgivningen, uppgifter om barnets klientrelation med socialvården

samt eventuella uppgifter om att barnet inte har tagits till de mottagningsbesök inom hälso- och sjukvården som bokats för barnet. När barnets egen upplevelse utreds i samband med krävande vårdnadstvister inkluderar de nödvändiga uppgifterna för utredningen dessutom eventuella uppgifter om avtal om barnets vårdnad och umgängesrätt och en eventuell utredning om omständigheterna som gjorts av välfärdsområdet.

Enligt 1 mom. 1 punkten har enheten först och främst rätt att få nödvändiga uppgifter om barnet av myndigheter och andra offentlighetsliga samfund. Punkten omfattar t.ex. förundersökningsmyndigheten, åklagaren, domstolen och välfärdsområdet.

Enligt 1 mom. 2 punkten har enheten rätt att få uppgifter av utbildningsanordnare samt anordnare och tillhandahållare av småbarnspedagogik. I formuleringen av bestämmelsen beaktas både offentliga och privata läroanstalter och daghem.

Enligt 1 mom. 3 punkten har enheten rätt att få uppgifter av en tjänstetillhandahållare som avses i 3 § 11 punkten i kunduppgiftslagen. Med tjänstetillhandahållare avses i nämnda bestämmelse myndigheter, offentlighetsliga samfund, enskilda näringsidkare, samfund eller stiftelser som ordnar eller tillhandahåller socialservice eller hälso- och sjukvårdstjänster samt arbetsgivare som ordnar företagshälsovårdstjänster så som avses i 7 § 1 mom. 2 punkten i lagen om företagshälsovård (1383/2001). Definitionen av tjänstetillhandahållare omfattar alltså de socialserviceproducenter, sammanslutningar och verksamhetsenheter som bedriver hälso- och sjukvårdsverksamhet samt yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården enligt i 4 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn som innehar uppgifter och utredningar om barnet oberoende av om de representerar en myndighet eller en privat aktör.

I 2 mom. föreskrivs det att rätten att få uppgifter enligt 1 mom. inte gäller uppgifter om ett barn som misstänks för brott eller som behöver höras som vittne till brott. Enligt den föreslagna 2 § 2 punkten är det enhetens uppgift att också för ett sådant barn på begäran av förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen göra en undersökning av barnet eller på begäran av myndigheten bistå vid planeringen eller genomförandet av förhöret med barnet. Det handlar ändå främst om att bistå vid intervjun med barnet, och därför föreslås det inte att enheten har rätt att få uppgifter också om barn som misstänks för brott eller som ska höras som vittne.

Enligt 3 mom. får enheten i första hand trots sekretessbestämmelserna lämna ut de uppgifter om barnet som samlats in för en sammanställning eller undersökning till den myndighet som begärt att en sammanställning enligt 2 § 1 punkten eller en undersökning enligt 2 § 2 punkten görs. Den föreslagna bestämmelsen bygger på 4 § 2 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Enligt 5 § 2 mom. i offentlighetslagen avses med myndighetshandling en handling som innehas av en myndighet och som har upprättats av myndigheten eller av någon som är anställd hos en myndighet eller som har inkommit till en myndighet för behandling av ett visst ärende eller i övrigt inkommit i samband med ett ärende som hör till myndighetens verksamhetsområde eller uppgifter. En handling anses ha blivit upprättad av en myndighet också när den har upprättats på uppdrag av myndigheten, och en handling anses ha blivit lämnad till en myndighet när handlingen har lämnats till den som är verksam på uppdrag av myndigheten eller den som annars är verksam för myndighetens räkning för att denne ska kunna utföra sitt uppdrag. Om t.ex. polisen har begärt att enheten upprättar en sammanställning eller gör en undersökning är sammanställningen och utlåntagandet polisens handlingar. Den föreslagna bestämmelsen möjliggör dock att också andra uppgifter som samlats in under upprättandet av sammanställningen eller utförandet av undersökningen lämnas ut till förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen trots sekretessbestämmelserna. Det kan t.ex. handla om att enheten bedömer att barnet inte kan höras enligt metoderna för rättspsykologisk intervju, och enheten underrättar polisen om detta vid ett möte mellan flera myndigheter eller t.ex. per e-post.

I 3 mom. föreskrivs det dessutom att enheten trots sekretessbestämmelserna får lämna de uppgifter om ordnandet av barnets social- och hälsovård som samlats in under en undersökning till den aktör som ansvarar för ordnandet av social- och hälsovård för barnet, om uppgifterna är nödvändiga för ordnandet av de social- och hälsovårdstjänster som barnet behöver. Den föreslagna bestämmelsen bygger på 4 § 2 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, enligt vilket den enhet som utfört undersökningen utan hinder av sekretessbestämmelserna får tillställa den verksamhetsenhet inom hälso- och sjukvården som ansvarar för barnets psykiska vård ett slutgiltigt utlåtande om barnets hälsotillstånd, om det är nödvändigt för ordnande av den vård som barnet behöver. Den föreslagna bestämmelsen är dock mer omfattande än så och inkluderar också uppgifter som är nödvändiga för att ordna de socialvårdstjänster som barnet behöver. Genom förslaget genomförs den femte kvalitetsstandarden för Barnahus, vilken gäller servicestyrning inom myndighetssamarbetet. Bedömningen av servicebehovet och vårdbehovet hör på sedvanligt sätt till välfärdsområdet och en enhet som avses i den föreslagna lagen kan inte bestämma vilka tjänster välfärdsområdet ska erbjuda barnet. Om man vid enheten ändå på basis av undersökningen av barnet eller det psykosociala stöd som ges i initialskedet upptäcker att barnet också verkar ha ett behov av andra social- och hälsovårdstjänster, t.ex. barnskydd, mentalvårdstjänster eller somatisk hälsovård, såsom tandvård, har enheten rätt att lämna information om detta till den aktör som ordnar tjänsterna. På detta sätt strävar man efter att säkerställa att barnet får den vård och det stöd som behövs.

5 §. Krav som gäller enhetens personal samt lokaler och utrustning. Paragrafens 1 mom. innehåller en informativ hänvisning till först och främst 8 § 2 mom. i lagen om ordnandet av social- och hälsovård, enligt vilket välfärdsområdet för att kunna uppfylla sitt organiseringsansvar ska ha sådan yrkesutbildad social- och hälsovårdspersonal och sådan administrationspersonal och annan personal som verksamheten kräver, förfoga över lämpliga lokaler och lämplig utrustning och ha andra behövliga förutsättningar för att sköta verksamheten.

För personalen på enheterna enligt den föreslagna lagen innebär det ovanstående att personalen beroende på sina arbetsuppgifter ska ha specialkompetens t.ex. i rättspsykologiska intervjuer, rättsmedicinska undersökningar, rättsliga frågor (såsom förundersökningen, barnskyddet och familjerättsliga frågor), utvecklingspsykologi, den normala psykiska tillväxten och utvecklingen hos barn samt psykiska störningar. Vid enheterna arbetar som i nuläget t.ex. specialistläkare inom barnpsykiatri, specialistläkare inom barnsjukdomar, gynekologer, psykologer, sjukskötare och socialarbetare.

Dessutom innehåller 1 mom. i paragrafen en informativ hänvisning till 59 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård, där det föreskrivs att välfärdsområdena ska följa hur dess social- och hälsovårdspersonal utvecklas yrkesmässigt och se till att personalen i tillräcklig utsträckning deltar i fortbildning inom sitt eget yrkesområde. I fortbildningen för personalen ska enligt nämnda paragraf hänsyn tas till hur lång arbetstagarens grundutbildning är, hur krävande arbetet är samt arbetsuppgifternas innehåll. När det gäller sådana enheter som avses i den föreslagna lagen innebär detta att enhetens personal ska erbjudas tillräcklig fortbildning i teman som gäller t.ex. våld mot barn och straffprocessen. Beroende på personalens arbetsuppgifter kan de lämpliga fortbildningarna inkludera utbildningar om våld mot barn, utredning av brott mot barn, barnets och familjernas ställning i rättsprocessen, rättspsykologi och vårdarbetets rättsliga dimensioner som ordnas av högskolorna eller t.ex. Institutet för hälsa och välfärd. Enligt Barnahus kvalitetsstandards ska också Barnahus teammedlemmar och de myndigheter som deltar i Barnahusverksamheten regelbundet få utbildning inom sina specialområden och gemensam

utbildning om mångprofessionella ärenden. Detta innebär t.ex. att det ska finnas en tydlig plan för kompetensutvecklingen och den kontinuerliga fortbildningen av personalen vid Barnahus.¹²⁰

Enligt 2 mom. i den föreslagna paragrafen får närmare bestämmelser om vilka yrkesutbildade personer inom socialvården som avses i lagen om yrkesutbildade personer inom socialvården (817/2015) och vilka yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården som avses i lagen om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården (559/1994) som får sköta uppgifter inom enheten utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet.

6 §. Arbetshandledning. I den föreslagna paragrafen föreskrivs det att det för enhetens personal ska ordnas fungerande arbetshandledning. En motsvarande bestämmelse finns i 78 c § i hälso- och sjukvårdslagen (1326/2010). I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn finns ingen motsvarande skyldighet, men enligt 5 § 1 mom. 5 punkten i den lagen hör arbetshandledning ändå till de ärenden som ska avtalas mellan Tillstånds- och tillsynsverket och serviceanordnaren.

Med arbetshandledning avses regelbunden handledning och stöd som ges av en utbildad arbetshandledare för bedömning och utveckling av det egna arbetet och arbetsgemenskapen samt planering av behövliga åtgärder. Dess centrala mål är att förbättra tjänsternas kvalitet genom utveckling av personalens yrkesfärdighet och arbetsmetoder. Genom professionell arbetshandledning stöder man också personalens arbetshälsa och arbetsförmåga. Enheternas arbetsuppgifter är till sin natur krävande och förutsätter specialkompetens. Arbetet kan också vara psykiskt belastande till följd av de ärenden som behandlas. Det är således särskilt viktigt att främja personalens yrkesfärdighet och arbetsförmåga.

Arbetshandledningen kan i praktiken genomföras på olika sätt, t.ex. som individuell handledning eller handledning i grupp. Individuell handledning kan vara särskilt viktig t.ex. i en situation där ett ärende involverar en och samma arbetstagare särskilt mycket, t.ex. på grund av den publicitet som fallet ger upphov till. Vid ordnande av arbetshandledning bör man säkerställa att den främjar personalens beredskap att ge den service som enheten tillhandahåller.

7 §. Ansvar för ordnande av tjänster. Enligt bestämmelsen i 1 mom., som motsvarar 2 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, ska de välfärdsområden samt HUS-sammanslutningen som avses i 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård ordna tjänster för en sådan enhet som avses i den föreslagna lagen. Enligt 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård ska de välfärdsområden där Åbo universitet, Uleåborgs universitet eller Tammerfors universitet eller hälsovetenskapliga fakulteten vid Östra Finlands universitet ligger vara huvudmän för ett universitetssjukhus. I Nyland, där Helsingfors universitet ligger, ska HUS-sammanslutningen vara huvudman för ett universitetssjukhus.

I fortsättningen finns det alltså fem sådana enheter som avses i den föreslagna lagen och varje enhet kan liksom i nuläget ha s.k. satellitenheter. På grund av den speciella sakkunskap som enheternas uppgifter kräver är det motiverat att ansvaret för ordnande av tjänster också i fortsättningen koncentreras till de välfärdsområden och HUS-sammanslutningen som är huvudmän för universitetscentralsjukhusen.

I 8 § 1 mom. i lagen om ordnande av social- och hälsovård definieras den huvudregel, enligt vilken välfärdsområdet får producera social- och hälsovårdstjänster som tillhandahålls kunderna och även annat stöd som anknyter till deras användning genom att skaffa dem från privata

¹²⁰ Lind Haldorsson 2017, s. 45–46.

tjänsteproducenter på grundval av avtal, om det behövs för att sköta uppgifterna på ett ändamålsenligt sätt. Enligt 2 § 1 punkten i paragrafen föreskrivs dock att ett välfärdsområde från en privat tjänsteproducent inte får skaffa tjänster som är förenade med utövande av offentlig makt, om inte något annat föreskrivs särskilt genom lag. I förarbetet till lagen om ordnande av social- och hälsovård konstateras det att läkares uppgifter där utövande av offentlig makt ingår är t.ex. att [...] be om handräckning av och att ge handräckning till olika myndigheter. När det gäller socialvård konstateras det också att uppgifter som inbegriper utövande av offentlig makt är t.ex. att be om och ge handräckning. I förarbetet konstateras det uttryckligen att det t.ex. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn regleras om uppgifter som kan anses ha samband också med utövande av offentlig makt.¹²¹

Enligt förarbetet till lagen om ordnande av social- och hälsovård är också t.ex. rådgivning som grundar sig på lag och som en myndighet fått i uppgift till sin karaktär faktisk förvaltningsverksamhet som ska räknas som en offentlig förvaltningsuppgift. Den rådgivning som myndigheterna ger vägleder förvaltningskundernas handlande, och de måste kunna lita på att rådgivningen är korrekt. Rådgivning kan också innehålla drag av utövande av offentlig makt. Så är det i synnerhet när det är fråga om rådgivning i samband med beslutsfattande som gäller individens rättsliga ställning. Ju mer rådgivningen i praktiken kan påverka individens rättigheter och skyldigheter, desto betydelsefullare kan dimensionen av offentlig makt anses vara.¹²²

I propositionen föreslås inget undantag från den utgångspunkt i 12 § 2 mom. 1 punkten i lagen om ordnande av social- och hälsovård enligt vilken välfärdsområdet inte får skaffa tjänster som är förenade med utövande av offentlig makt från en privat tjänsteproducent. Utövande av offentlig makt ingår åtminstone i de uppgifter som sköts på begäran av förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen, dvs. att upprätta en sammanställning över barnet, göra en undersökning, ge ett utlåtande och utreda barnets egen upplevelse i krävande vårdnadstvister, och dessa tjänster får således inte skaffas från en privat tjänsteproducent. Däremot är t.ex. tolkningstjänster inte förenade med utövande av offentlig makt och de kan således också skaffas från en privat tjänsteproducent.

För den händelse att det samtidigt skulle finnas så många barn att undersöka att en och samma enhet inte klarar av att undersöka dem alla, vore det bra om de välfärdsområden samt HUS-sammanslutningen som har organiseringsansvar på förhand i enlighet med 57 § i lagen om välfärdsområden avtalade om att barnen vid behov kan undersökas också vid en annan enhet som upprätthålls av ett sådant välfärdsområde eller HUS-sammanslutningen som avses i 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård.

Enligt 2 mom. ansvarar varje välfärdsområde och HUS-sammanslutningen som avses i 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård för uppgifterna enligt den föreslagna lagen i fråga om de barn som har hemkommun inom det samarbetsområde enligt 35 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård där välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen finns. I praktiken motsvarar detta nuläget, även om lagen om ordnande av utredningar av sexual- och

¹²¹ Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om inrättande av välfärdsområden och om en reform av ordnandet av social- och hälsovården och räddningsväsendet samt till lämnande av underrättelse enligt artiklarna 12 och 13 i Europeiska stadgan om lokal självstyrelse (RP 241/2020 rd), s. 634.

¹²² Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om inrättande av välfärdsområden och om en reform av ordnandet av social- och hälsovården och räddningsväsendet samt till lämnande av underrättelse enligt artiklarna 12 och 13 i Europeiska stadgan om lokal självstyrelse (RP 241/2020 rd), s. 636.

misshandelsbrott mot barn saknar bestämmelser om detta. Enligt 35 § 1 mom. i lagen om ordnande av social- och hälsovård finns det för samordning, utvecklande och samarbete på regional nivå rörande den social- och hälsovård som ordnas av välfärdsområdena fem samarbetsområden för social- och hälsovården. Vilka välfärdsområden som hör till vart och ett av samarbetsområdena fastställs genom förordning av statsrådet så att de i 34 § avsedda välfärdsområden samt HUS-sammanslutningen som är huvudmän för universitetssjukhus samtliga hör till olika samarbetsområden. Enligt statsrådets förordning om samarbetsområdena för social- och hälsovården (91/2022) är dessa samarbetsområden Södra Finlands samarbetsområde, Östra Finlands samarbetsområde, Inre Finlands samarbetsområde, Västra Finlands samarbetsområde och Norra Finlands samarbetsområde.

Det avgörande är alltså inte vid vilken polisinrättning brottet utreds, utan var barnet bor. Offer som blivit utsatta för t.ex. sexualbrott online kan finnas runtom i landet, och hemorten för varje offer avgör vilken enhet som ansvarar för de tjänster som ordnas för honom eller henne. Dessutom motsvarar polisinrättningarnas och samarbetsområdenas gränser inte varandra: dels kan det höra flera polisinrättningar till verksamhetsområdet för vissa samarbetsområden, dels kan en polisinrättning vara uppdelad på flera samarbetsområden. Också i det senare fallet är det barnets hemkommun som avgör till vilken enhet polisen vid behov kan vända sig.

I 2 mom. ingår ett nytt tillägg jämfört med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, enligt vilket Egentliga Finlands välfärdsområde svarar för enhetens uppgifter enligt den föreslagna lagen i fråga om de barn vars hemkommun enligt lagen om hemkommun är i landskapet Åland. För detta talar de geografiska aspekterna samt det faktum att det i 6 § 2 mom. i den upphävda lagen om specialiserad sjukvård föreskrevs att kommunalförbundet för Egentliga Finlands sjukvårdsdistrikt kunde avtala med huvudmannen för landskapet Ålands centralsjukhus om ordnandet av specialiserad sjukvård enligt den lagen.

8 §. Avtal och ersättning för kostnader. Paragrafen motsvarar i huvudsak 5 b § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Skillnaden är dock att avtalsparten i fortsättning är Institutet för hälsa och välfärd i stället för Tillstånds- och tillsynsverket. Avtal behövs också i fortsättningen eftersom kostnaderna för enheternas verksamhet ersätts av statens medel. Med avtalens hjälp kan man förutse kostnaderna av verksamheten och i praktiken fastställa en maximigräns för kostnadernas storlek.

I 1 mom. föreskrivs det om de frågor som Institutet för hälsa och välfärd ska avtala om med de välfärdsområden och HUS-sammanslutningen som har organiseringsansvar. Enligt 1 mom. 1 punkten ska man ingå avtal om de yrkesutbildade personer inom socialvården, de yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården och den övriga personal som arbetar vid enheten och i vilken omfattning. Som konstateras ovan omfattas enheternas personal av 8 § 2 mom. i lagen om ordnandet av social- och hälsovård, enligt vilket välfärdsområdet för att kunna uppfylla sitt organiseringsansvar ska ha sådan yrkesutbildad social- och hälsovårdspersonal och sådan administrationspersonal och annan personal som verksamheten kräver och i den föreslagna lagen föreskrivs det om de yrkeskrav som gäller personalen.

Enligt 2 punkten ska man ingå avtal om innehållet i och omfattningen av den fortbildning och arbetshandledning som ordnas för enhetens personal. Bestämmelser om skyldigheten att ordna fortbildning för personalen finns i 59 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård och bestämmelser om skyldigheten att ordna arbetshandledning finns i den föreslagna lagen.

Enligt 3 punkten ska man ingå avtal om enhetens lokaler och utrustning. Enligt 8 § 2 mom. i lagen om ordnande av social- och hälsovård ska välfärdsområdet för att kunna uppfylla sitt organiseringsansvar förfoga över lämpliga lokaler och lämplig utrustning. Genom avtal kan det

säkerställas att kostnaderna för lokalerna inte bli orimligt höga och att man inte till enheten skaffar t.ex. ny, dyr utrustning utan att först avtala om saken med Institutet för hälsa och välfärd.

Enligt 2 mom. ersätts på basis av avtalet av statens medel sådana kostnader för uppgifter enligt den föreslagna lagen som anses nödvändiga för att verksamheten ska kunna skötas på behörigt sätt. Paragrafen motsvarar till sitt innehåll 6 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn.

Enligt 3 mom. ska avtalstvister behandlas som förvaltningstvistemål i förvaltningsdomstolen. Dessutom innehåller momentet en informativ hänvisning till lagen om rättegång i förvaltningsärenden (808/2019), där det i 20 § 1 mom. 1 punkten föreskrivs att förvaltningsdomstolen som förvaltningstvistemål handlägger en tvist som enligt lag ska avgöras som förvaltningstvistemål. I 21 § i den lagen föreskrivs det om den tid inom vilken förvaltningstvistemål ska inledas och i 22 § om behörig regional förvaltningsdomstol i förvaltningstvistemål.

Till skillnad från 5 § 3 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn innehåller den föreslagna lagen ingen bestämmelse om att företrädare för polisen och åklagarväsendet ska höras när avtalet bereds ska för att områdets särskilda behov ska kunna beaktas. En sådan bestämmelse behövs inte eftersom Institutet för hälsa och välfärd i egenskap av myndighet med riksomfattande styrningsansvar ständigt samarbetar med förundersökningsmyndigheterna och åklagaren. På det sättet beaktas förundersökningsmyndigheternas och åklagarens synpunkter.

9 §. Betalning av ersättning. Paragrafen motsvarar i huvudsak 7 § i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, dvs. först betalas en beräknad ersättning och efter detta vid behov slutposten av ersättningen. I propositionen föreslås det dock att uppgifterna som gäller betalning av ersättning av statens medel överförs från Tillstånds- och tillsynsverket till Institutet för hälsa och välfärd.

Enligt 1 mom. ska Institutet för hälsa och välfärd före utgången av april varje finansår betala en kalkylerad ersättning. Den kalkylerade ersättningen baserar sig på kostnaderna för verksamheten under det föregående året samt antalet barn som har bott inom samarbetsområdet. Enligt 7 § 1 mom. i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn bestäms det beräknade ersättningsbeloppet utifrån antalet barn under 16 år, men eftersom barn i den föreslagna lagen avser en person under 18 år, är antalet personer under 18 år relevant också för den kalkylerade ersättningen. Den föreslagna paragrafen innehåller ett nytt tillägg jämfört med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, enligt vilket antalet barn fastställs utifrån situationen vid utgången av året före det år som föregått finansåret. På så sätt säkerställs att uppgifterna är slutgiltiga och inte förhandsuppgifter.

Det andra nya tillägget är att grunden för den kalkylerade ersättning som betalas till Egentliga Finlands välfärdsområde dessutom är antalet barn som bott i landskapet Åland vid utgången av året före det år som föregått finansåret. Orsaken till detta är att Egentliga Finlands välfärdsområde enligt den föreslagna lagen ansvarar för enhetens uppgifter också i fråga om de barn vars hemkommun enligt lagen om hemkommun finns i landskapet Åland.

För tydlighetens skull föreskrivs det att finansår avser det kalenderår som ersättning beviljas för.

Enligt 2 mom. ska välfärdsområdet och HUS-sammanslutningen för betalning av ersättning för de slutliga kostnaderna årligen, före utgången av mars, sända Institutet för hälsa och välfärd en

utredning som gäller föregående finansår över de kostnader som orsakats av verksamheten enligt den föreslagna lagen.

Enligt 3 mom. ska Institutet för hälsa och välfärd, om den kalkylerade ersättningen inte täcker kostnaderna för verksamheten, betala slutposten av ersättningen till välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen inom en månad från det att den utredning som avses i 2 mom. har mottagits. Dessutom föreskrivs i enlighet med rådande praxis att den kalkylerade ersättning som välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen har fått till ett för stort belopp dras av från följande kalkylerade ersättning som betalas till välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen

Det föreslagna 4 mom. innehåller ett bemyndigande för social- och hälsovårdsministeriet att utfärda en förordning.

10 §. Styrning, utbildning och samarbete. I paragrafen finns bestämmelser om de styrnings-, utbildnings- och övriga uppgifter som anvisas Institutet för hälsa och välfärd. Uppgifterna är helt nya jämfört med lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn. Genom paragrafen genomför man bestämmelserna om nationella åtgärder för samordning och samverkan enligt Lanzarote-konventionen, och svarar på den oro som FN:s kommitté för barnets rättigheter har uttryckt över att Finland saknar en rättslig ram för att säkerställa sektorsövergripande samordning vid brottsmisstankar som gäller barn. Samtidigt förbereder man sig inför en eventuell ändring av brottsofferdirektivet, enligt vilket medlemsstaterna ska säkerställa att tjänsternas kvalitet följs upp med hjälp av evidensbaserade metoder.

Enligt 1 mom. 1 punkten ska Institutet för hälsa och välfärd styra, utveckla och följa upp verksamheten vid de enheter som avses i den föreslagna lagen. Syftet med styrningen är att förenhetliga enheternas verksamhet på riksnivå. Den bidrar således till ökad geografisk jämlikhet mellan barn som blivit offer för ett brott och förbättrar även i övrigt barnens ställning. Den riksomfattande styrningen kan t.ex. hänföra sig till vilka kvalitetsstandarder som används vid intervjuer och undersökningar av barn, samt vilket slags psykosocialt stöd som erbjuds barnen och deras vårdnadshavare.

Till utvecklingsuppgiften hör t.ex. att Institutet för hälsa och välfärd strävar efter att vidareutveckla enheternas verksamhet enligt Barnahusmodellen och ser till att enheterna håller sig uppdaterade när det gäller internationellt utvecklingsarbete i området. För utvecklingsuppgiften utarbetar Institutet för hälsa och välfärd ett riksomfattande utvecklingsprogram för enheterna i samarbete med enheterna och andra centrala intressentgrupper.

Till uppföljningen hör att Institutet för hälsa och välfärd från enheterna samlar in uppgifter som beskriver deras verksamhet och på basis av de insamlade uppgifterna upprättar statistik samt sammanställningar för att utveckla verksamheten.

Enligt 1 mom. 2 punkten ska Institutet för hälsa och välfärd delta i nationellt och internationellt samarbete som gäller våld mot barn. Institutet för hälsa och välfärds roll i det internationella samarbetet med intressentgrupper stöder en konsekvent och kompatibel utveckling av processerna för att utreda brott mot barn mellan olika aktörer. Till de nationellt sett viktiga samarbetsparterna inom övriga förvaltningsområden hör i synnerhet Polisstyrelsen och Åklagarmyndigheten. Institutet för hälsa och välfärds medverkan i det internationella utvecklings- och projektsamarbetet stärker å sin sida den nationella kompetensen och skapar förutsättningar för att finna lösningsmodeller för aktuella utmaningar.

Enligt 1 mom. 3 punkten ska Institutet för hälsa och välfärd utbilda personer som arbetar med barn om våld mot barn och om identifiering av våld. Brott mot barn är ett fenomen som ständigt

utvecklas och förändras, och Institutet för hälsa och välfärd svarar för egen del på olika yrkespersoners behov av att få aktuell, forskningsbaserad utbildning i arbetet med barn och familjer. Till enheterna hänvisas endast en del av de barn ifråga om vilka det uppstått misstanke om våld. Polisen intervjuar själv största delen av dessa barn och barnskyddsmyndigheterna spelar dessutom en viktig roll i att utreda barnets situation. Många barn i dylika situationer sköter också sina ärenden inom primärvården. Institutet för hälsa och välfärd har till uppgift att utbilda de yrkesutbildade personer som arbetar med brottsmisstankar mot barn att agera i enlighet med sin egen yrkesroll och också delta i mångprofessionellt samarbete. Utbildningarna riktas t.ex. till personalen vid familjecentren, inom småbarnspedagogiken, i skolorna, inom social- och hälsovårdstjänsterna, vid polisen samt vid Åklagarmyndigheten.

Enheterna har till uppgift att erbjuda andra aktörer som arbetar med barn utbildning i hur man identifierar och ingriper i våld mot barn. Institutet för hälsa och välfärd och enheterna kan alltså också ordna utbildningar tillsammans.

Enligt 2 mom. ska enheterna årligen lämna Institutet för hälsa och välfärd en berättelse som beskriver deras verksamhet. Berättelsen ska t.ex. innehålla statistik som beskriver enheternas verksamhet. Institutet för hälsa och välfärd kan för enheterna utarbeta en modell för vilka uppgifter som ska ingå i berättelsen. Momentet innehåller också ett bemyndigande för social- och hälsovårdsministeriet att utfärda en förordning.

11 §. Ikraftträdande. Detta är en sedvanlig paragraf om lagens ikraftträdande som innehåller en bestämmelse om ikraftträdande och vissa övergångsbestämmelser.

8 Bestämmelser på lägre nivå än lag

Enligt det föreslagna 5 § 2 mom. får närmare bestämmelser om vilka yrkesutbildade personer inom socialvården och vilka yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården som får sköta uppgifter inom enheten utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet. Utgångspunkten är att de aktörer som innehar organiseringsansvar själva bestämmer vilka yrkesutbildade personer som ska sköta olika uppgifter inom enheten. Vid behov ska ändå bestämmelser om detta kunna föreskrivas genom förordning för att garantera att verksamheten vid enheterna fortsättningsvis håller hög kvalitet.

Den föreslagna 9 § 4 mom. innehåller ett bemyndigande för social- och hälsovårdsministeriet att utfärda en förordning, enligt vilket närmare bestämmelser om hur den kalkylerade ersättning som betalas av statens medel bestäms utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet. Som det konstateras ovan beräknas i enlighet med social- och hälsovårdsministeriets anvisning från 2009 den beräknade ersättningen så att både antalet barn under 16 år och kostnaderna för föregående års verksamhet har viktvärdet 50 procent. Det är motiverat att i framtiden utfärda närmare bestämmelser om hur den kalkylerade ersättningen bestäms, men det är motiverat att dessa bestämmelser utfärdas på förordningsnivå för att vid behov kunna ändras flexibelt.

Dessutom föreslås det att närmare bestämmelser om innehållet i och lämnandet av den utredning som avses i 9 § 2 mom. utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet. Genom förordning kan det t.ex. föreskrivas om den tidsfrist inom vilken utredningen ska lämnas till Institutet för hälsa och välfärd.

Enligt det föreslagna 10 § 2 mom. ska enheterna årligen lämna Institutet för hälsa och välfärd en berättelse som beskriver deras verksamhet och närmare bestämmelser om de uppgifter som ska lämnas i berättelsen får utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet.

Avsikten är i första hand att Institutet för hälsa och välfärd ska styra enheterna i upprättandet av berättelsen. Bemyndigandet att utfärda förordning möjliggör dock att bestämmelser om de uppgifter som ska lämnas i berättelsen vid behov utfärdas genom förordning.

Den reglering som avses ovan är till sin natur så teknisk att den bäst utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet.

9 Ikraftträdande

Det föreslås att lagen träder i kraft i vid ingången av 2027. Den föreslagna lagen innehåller övergångsbestämmelser av teknisk natur som förtydligar den föreslagna lagens förhållande till lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn, som upphävs.

10 Verkställighet och uppföljning

Den föreslagna lagen genomförs framför allt vid de rättspsykologiska och rättspsykiatriska enheterna, och Institutet för hälsa och välfärd styr enheterna vid verkställigheten av lagen. Avsikten är att följa upp lagens konsekvenser och funktion t.ex. med hjälp av statistik. Aspekter som granskas är bl.a. i vilken grad enheterna i och med den föreslagna lagen undersöker offer för andra brott än sexual- och misshandelsbrott, 16- och 17-åriga barn och barn som är misstänkta eller vittnen i straffprocessen. Dessutom granskas hur många sammanställningar över barn det upprättas vid enheterna och hur ofta dessa behandlas i de mångprofessionella expertgrupperna.

Genom statistiken följs också i vilken grad enheterna utreder särskilt krävande vårdnadstvister. Utöver dessa kan man göra en kvalitativ undersökning av hur domstolarna upplever möjligheten att begära bistånd av enheterna vid utredningen av särskilt krävande vårdnadstvister.

Stärkandet av kunskapen om våld inom välfärdsområdena följs på basis av rådgivningsförfrågningar till enheterna och antalet utbildningar som ordnas av enheterna samt den respons som ges på utbildningarna.

11 Förhållande till budgetpropositionen

Propositionen kommer att ha samband med budgetpropositionen för 2027. Finansieringen avses ingå i planen för de offentliga finanserna 2027–2030.

12 Förhållande till grundlagen samt lagstiftningsordning

Enligt 10 § 1 mom. i grundlagen är vars och ens privatliv, heder och hemfrid tryggade. Om skyddet för personuppgifter föreskrivs närmare genom lag.

Grundlagsutskottet har tidigare ansett det viktigt med tanke på skyddet för personuppgifter att reglera åtminstone registreringens syfte, innehållet i de registrerade personuppgifterna, tillåtna användningsändamål, inbegripet rätten att lämna ut uppgifterna, och bevaringstiden för uppgifterna i personregistren samt den registrerades rättsskydd (GrUU 25/1998 rd). Det har dessutom krävts att regleringen av dessa faktorer på lagnivå ska vara heltäckande och detaljerad.

Skyddet för privatlivet enligt 10 § i grundlagen kompletteras av skyddet för privatlivet enligt artikel 8 i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) samt skyddet för privatlivet som tryggas i artikel 7 och skyddet för personuppgifter som tryggas i artikel 8 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. Enligt artikel 52.1 i stadgan om de grundläggande rättigheterna ska varje begränsning i utövandet av

de rättigheter och friheter som erkänns i denna stadga vara föreskriven i lag och förenlig med det väsentliga innehållet i dessa rättigheter och friheter. Begränsningar får, med beaktande av proportionalitetsprincipen, endast göras om de är nödvändiga och faktiskt svarar mot mål av allmänt samhällsintresse som erkänns av unionen eller behovet av skydd för andra människors rättigheter och friheter. I artikel 52.3 i stadgan föreskrivs att i den mån som stadgan omfattar rättigheter som motsvarar sådana som garanteras av Europakonventionen ska de ha samma innebörd och räckvidd som i konventionen. Till denna del definierar EU-domstolens domar det centrala innehållet i skyddet för privatlivet och personuppgifter. Likaså har artikel 8 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna i rättspraxis vid Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna ansetts omfatta även skyddet för personuppgifter.

Den allmänna dataskyddsförordningen är en EU-rättsakt som är förpliktande till alla delar och som tillämpas som sådan i alla medlemsstater. Enligt EU-domstolens vedertagna rättspraxis ska unionens lagstiftning tillämpas primärt i förhållande till nationella bestämmelser i enlighet med de villkor som fastställts i rättspraxisen (se t.ex. GrUU 1/2018 rd). Grundlagsutskottet har konstaterat att det inte ingår i grundlagsutskottets konstitutionella uppdrag att bedöma regleringen av den nationella verkställigheten med avseende på den materiella EU-rätten (se t.ex. GrUU 31/2017 rd, s. 4). Grundlagsutskottet har dock kommenterat förhållandet mellan EU-lagstiftningen och den nationella lagstiftningen. Utskottet har i sin tolkningspraxis ansett det vara viktigt att till den del EU-lagstiftningen kräver eller möjliggör nationell reglering ska de krav som följer av de grundläggande och mänskliga rättigheterna beaktas i detta nationella handlingsutrymme (se GrUU 25/2005 rd). Utskottet har därför framhållit att det finns anledning att särskilt i fråga om bestämmelser som är av betydelse med hänsyn till de grundläggande fri- och rättigheterna tydligt klargöra ramarna för det nationella handlingsutrymmet (GrUU 26/2017 rd, s. 42, GrUU 2/2017 rd, s. 2, GrUU 44/2016 rd, s. 4).

Grundlagsutskottet har i sitt utlåtande om lagstiftning som kompletterar den allmänna dataskyddsförordningen sett det som motiverat att justera sin tidigare ståndpunkt om vilka regleringsobjekt som är viktiga med tanke på skyddet av personuppgifter. Utskottet anser att dataskyddsförordningens detaljerade bestämmelser, som tolkas och tillämpas i enlighet med de rättigheter som garanteras i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna, över lag utgör en tillräcklig rättslig grund även med avseende på skyddet för privatlivet och personuppgifter enligt 10 § i grundlagen. Enligt utskottets uppfattning motsvarar bestämmelserna i den allmänna dataskyddsförordningen, då de tolkas och tillämpas ändamålsenligt, även den skyddsnivå för personuppgifter som definieras enligt Europakonventionen. Således är det av konstitutionella skäl inte längre nödvändigt att i speciallagstiftningen inom den allmänna dataskyddsförordningens tillämpningsområde ta in täckande och detaljerade bestämmelser om behandlingen av personuppgifter. Enligt grundlagsutskottet bör skyddet för personuppgifter härefter i första hand tillgodoses med stöd av den allmänna dataskyddsförordningen och den nya nationella allmänna lagstiftningen. (GrUU 14/2018 rd, s. 4)

Grundlagsutskottet anser också att vi även med tanke på tydligheten bör förhålla oss restriktivt när det gäller att införa nationell speciallagstiftning. Sådan lagstiftning bör vara avgränsad till nödvändiga bestämmelser inom ramen för det nationella handlingsutrymme som den allmänna dataskyddsförordningen medger. Grundlagsutskottet ser det dock som klart att behovet av speciallagstiftning i enlighet med det riskbaserade synsätt som också krävs i den allmänna dataskyddsförordningen måste bedömas utifrån de hot och risker som behandlingen av personuppgifter orsakar. Ju större risk fysiska personers rättigheter och friheter utsätts för på grund av behandlingen, desto mer motiverat är det med mer detaljerade bestämmelser. Denna omständighet är av särskild betydelse när det gäller behandling av känsliga uppgifter.

Grundlagsutskottet har också särskilt lyft fram behovet av reglering i de fall där personuppgifterna behandlas av en myndighet. (GrUU 14/2018 rd, s. 4–5)

I den föreslagna lagen är den rättsliga grunden för behandlingen av personuppgifter artikel 6.1 c i den allmänna dataskyddsförordningen, dvs. en rättslig förpliktelse som åvilar den personuppgiftsansvarige, vilket möjliggör utnyttjande av det handlingsutrymme som anges i artikel 6.3. De nationella bestämmelserna kan gälla bl.a. förutsättningarna för att behandlingen ska vara lagenlig, vilken typ av uppgifter som ska behandlas, ändamålsbegränsningar och lagringstid. Sådan speciallagstiftning ska uppfylla ett mål av allmänt intresse och vara proportionell mot det legitima mål som eftersträvas.

I de uppgifter som behandlas i 3 och 4 § i den föreslagna lagen ingår också särskilda kategorier av personuppgifter enligt artikel 9 i dataskyddsförordningen, i synnerhet hälsouppgifter. Enligt artikel 9.1 i dataskyddsförordningen är behandling av sådana uppgifter i princip förbjuden. Enligt underpunkt g i artikel 9.2 i dataskyddsförordningen är dock inte punkt 1 i artikeln tillämplig om behandlingen är nödvändig av hänsyn till ett viktigt allmänt intresse, på grundval av unionsrätten eller medlemsstaternas nationella rätt, vilken ska stå i proportion till det eftersträfvade syftet, vara förenligt med det väsentliga innehållet i rätten till dataskydd och innehålla bestämmelser om lämpliga och särskilda åtgärder för att säkerställa den registrerades grundläggande rättigheter och intressen. Den rätt för enheten att få uppgifter och den rätt för den mångprofessionella arbetsgruppen att behandla insamlade uppgifter om barnet enligt propositionen behövs pga. ett viktigt allmänt intresse, eftersom det finns ett vägande samhälleligt intresse av att utreda brott mot barn på ett optimalt sätt och skydda barn mot våld. I 6 § 1 mom. 2 punkten i dataskyddslagen (1050/2018) föreskrivs det dessutom att artikel 9.1 i dataskyddsförordningen inte tillämpas på sådan behandling av uppgifter som regleras i lag eller som förädlas av en uppgift som direkt har ålagts den personuppgiftsansvarige i lag. I 6 § 2 mom. i dataskyddslagen finns bestämmelser om lämpliga och särskilda åtgärder för att skydda den registrerades rättigheter och enheten ska följa dessa vid behandlingen av personuppgifter.

I de uppgifter som behandlas kan dessutom ingå uppgifter om t.ex. en persons behov av socialvård och de socialvårdstjänster som personen fått. Uppgifterna om klientrelationer inom socialvården ingår inte i de särskilda kategorier av personuppgifter som avses i artikel 9 i dataskyddsförordningen, men grundlagsutskottet har ansett att de är i konstitutionellt hänseende känsliga uppgifter vars behandling också inom ramen för dataskyddsförordningen kan regleras i detalj (GrUU 15/2018 rd, s. 38, se även GrUU 4/2021 rd, s. 3).

I regeringens proposition har man strävat efter att beakta det nationella handlingsutrymme som dataskyddsförordningen tillåter och avgränsat regleringen till att omfatta endast det nödvändiga. I propositionen har man fäst särskild uppmärksamhet vid särskilda kategorier av personuppgifter och bedömt om regleringen är tillräcklig till denna del. Bestämmelser om behandling av personuppgifter finns i dataskyddsförordningen, i dataskyddslagen som kompletterar denna, och dessutom i exempelvis kunduppgiftslagen. Utöver detta regleras de förundersökningsmaterial som produceras av enheterna av sina egna bestämmelser. I propositionen föreslås därför bestämmelser endast om nödvändiga aspekter som gäller behandling av personuppgifter, vilka anses behövliga på grund av det särskilda behovet av att skydda särskilda kategorier av personuppgifter och andra känsliga uppgifter.

I lagförslaget ingår också bestämmelser om myndigheters utlämnande av och rätt till sekretessbelagda uppgifter. Grundlagsutskottet har bedömt bestämmelserna om myndigheternas rätt att få och lämna ut uppgifter trots sekretessbestämmelserna i förhållande till skyddet för privatlivet och personuppgifter enligt 10 § 1 mom. i grundlagen och då noterat bl.a. vad och vem rätten att få uppgifter gäller och hur rätten är kopplad till nödvändighetskriteriet. Myndigheternas rätt att

få uppgifter och möjlighet att lämna ut uppgifter har kunnat gälla "behövliga uppgifter" för ett visst syfte, om lagen ger en uttömmande förteckning över innehållet i uppgifterna. Om innehållet däremot inte anges i form av en förteckning, ska det i lagstiftningen ingå ett krav på att "uppgifterna är nödvändiga" för ett visst syfte (se t.ex. GrUU 17/2016 rd, s. 5–6). Samtidigt har utskottet inte ansett att mycket vaga och ospecificerade rättigheter att få uppgifter är möjliga ur grundlagssynvinkel ens i sådana fall där de är knutna till nödvändighetskriteriet (se t.ex. GrUU 19/2012 rd). Om de föreslagna bestämmelserna om utlämnande av uppgifter även har gällt känsliga uppgifter, har det för vanlig lagstiftningsordning krävts att bestämmelserna preciseras så att de följer grundlagsutskottets ovan återgivna utlåtandepraxis (GrUU 38/2016 rd, s. 3).

Grundlagsutskottet har understrukt att det i åtskiljandet mellan behövligheten och nödvändigheten att få och lämna ut uppgifter vid sidan av informationsinnehållets omfång även handlar om att den rätt att få uppgifter som går före sekretessbestämmelserna i sista hand går ut på att den myndighet som har rätt att få uppgifter i och med sina egna behov åsidosätter de grunder och intressen som är skyddade med hjälp av sekretess som gäller den myndighet som innehar uppgifterna. Ju mer generella bestämmelserna om rätten att få uppgifter är, desto större är risken att sådana intressen kan åsidosättas per automatik. Ju fullständigare bestämmelserna kopplar rätten att få uppgifter till villkor i sak, desto mer sannolikt är det att en enskild begäran om information i praktiken måste motiveras. Då kan också den som lämnar ut informationen bedöma en begäran med avseende på de lagliga villkoren för att lämna ut den. Genom att de facto vägra lämna ut informationen kan den som innehar den få till stånd ett läge där en utomstående myndighet måste undersöka skyldigheten att lämna ut information, dvs. tolka bestämmelserna. Denna möjlighet är viktig då det gäller att anpassa tillgången till information och sekretessintressena till varandra (se t.ex. GrUU 7/2019 rd, GrUU 15/2018 rd och GrUU 17/2016 rd).

Enligt 4 § i den föreslagna lagen föreskrivs det att en enhet har rätt att trots sekretessbestämmelserna få uppgifter om barnet till den del de är nödvändiga med tanke på vissa uppgifter som ålagts enheten genom lag. Bestämmelser om informationsöverföring mellan myndigheter via tekniska gränssnitt och om öppnande av en elektronisk förbindelse till en myndighet finns i lagen om informationshantering inom den offentliga förvaltningen (906/2019).

I paragrafen föreslås enheten också ha rätt att trots sekretessbestämmelserna lämna ut de uppgifter om barnet som samlats in för en sammanställning eller undersökning till den myndighet som begärt att en sammanställning eller en undersökning görs. Enheten föreslås också ha rätt att trots sekretessbestämmelserna lämna de uppgifter om ordnandet av barnets social- och hälsovård som samlats in under en undersökning till den aktör som ansvarar för ordnandet av social- och hälsovård för barnet, om uppgifterna är nödvändiga för ordnandet av de social- och hälsovårdstjänster som barnet behöver. Rätten att få och lämna ut uppgifter är således knuten till uppgifternas nödvändighet för att utföra en lagstadgad uppgift och den föreslagna regleringen kan anses följa grundlagsutskottets praxis.

Kläm

Med stöd av vad som anförts ovan föreläggs riksdagen följande lagförslag:

Lag

om social- och hälsovårdsenheter som bistår vid utredning av misstänkta brott som gäller barn

I enlighet med riksdagens beslut föreskrivs:

1 §

Tillämpningsområde

I denna lag föreskrivs det om de enheter inom social- och hälsovården som bistår förundersökningsmyndigheter, åklagare och domstolar vid dessas utredningar av brott som gäller barn och domstolar vid dessas utredningar av särskilt krävande vårdnadstvister.

I denna lag avses med barn en person under 18 år.

2 §

Enhetens uppgifter

Enheten har till uppgift att

1) i fråga om ett barn som misstänks ha fallit offer för ett brott på begäran av förundersökningsmyndigheten eller åklagaren göra en sammanställning av de uppgifter om barnet som är väsentliga vid bedömningen av vilka åtgärder som ska vidtas vid förundersökningen och hur brådskande åtgärderna är,

2) i fråga om ett barn som misstänks ha fallit offer för ett brott, som misstänks för ett brott eller som behöver höras som vittne till ett brott, på begäran av förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen göra en undersökning av barnet eller på begäran av myndigheten bistå vid planeringen eller genomförandet av förhört med barnet,

3) på begäran av förundersökningsmyndigheten, åklagaren eller domstolen ge ett utlåtande på basis av en undersökning som avses i 2 punkten eller annars för utredning av ett brott,

4) ge ett barn som avses i 2 punkten och barnets vårdnadshavare psykosocialt stöd i initialskedet,

5) på domstolens begäran i särskilt krävande vårdnadstvister utreda hur barnet upplever omständigheter som är av betydelse vid bedömningen av arrangemangen i anslutning till vårdnaden om barnet, boendet och umgängesrätten och på basis av utredningen ge domstolen ett utlåtande i ärendet inom en av domstolen utsatt tid; när utredningen görs ska 11 § 2 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983) iakttas,

6) erbjuda andra aktörer som arbetar med barn utbildning och rådgivning om hur man identifierar och ingriper i våld mot barn.

3 §

Mångprofessionell expertgrupp

En sammanställning som avses i 2 § 1 punkten får på initiativ av förundersökningsmyndigheten eller åklagaren behandlas mellan en enhet, förundersökningsmyndigheten, åklagaren och företrädare för barnskyddet (*den mångprofessionella expertgruppen*) för bedömning av

- 1) genom vilka olika myndighetsåtgärder tillgodoseendet av barnets bästa bäst kan främjas,
- 2) om barnet kan höras vid en eventuell förundersökning och, om så är fallet, vad som bör beaktas vid hörandet.

I en mångprofessionell expertgrupp får trots sekretessbestämmelserna uppgifter om barnets och familjens förhållanden utbytas, om det är nödvändigt för skötseln av de uppgifter som avses i 1 mom., samt uppgifter som framgår av den sammanställning som avses i 2 § 1 punkten användas i beslut och andra åtgärder av myndigheter som hör till den mångprofessionella expertgruppen.

4 §

Rätt att få och att ge uppgifter

En enhet har trots sekretessbestämmelserna rätt att avgiftsfritt få sådana uppgifter om ett barn som är nödvändiga för skötseln av de uppgifter som avses i 2 § 1–3 eller 5 punkten

- 1) av myndigheter och andra offentligrättsliga samfund,
- 2) av utbildningsanordnare samt anordnare och tillhandahållare av småbarnspedagogik,
- 3) av en tjänstetillhandahållare som avses i 3 § 11 punkten i lagen om behandling av kunduppgifter inom social- och hälsovården (703/2023).

Rätten att få uppgifter enligt 1 mom. gäller inte uppgifter om ett barn som misstänks för brott eller som behöver höras som vittne till brott.

Enheten får trots sekretessbestämmelserna lämna ut de uppgifter om barnet som samlats in för en sammanställning eller undersökning till den myndighet som begärt att en sammanställning enligt 2 § 1 punkten eller en undersökning enligt 2 § 2 punkten görs. Dessutom får enheten trots sekretessbestämmelserna lämna de uppgifter om ordnandet av barnets social- och hälsovård som samlats in under en undersökning till den aktör som ansvarar för ordnandet av social- och hälsovård för barnet, om uppgifterna är nödvändiga för ordnandet av de social- och hälsovårdstjänster som barnet behöver.

5 §

Krav som gäller enhetens personal samt lokaler och utrustning

Bestämmelser om kraven på enhetens personal samt lokaler och utrustning finns i 8 § 2 mom. i lagen om ordnande av social- och hälsovård och bestämmelser om fortbildning för personalen i 59 § i den lagen.

Närmare bestämmelser om vilka yrkesutbildade personer inom socialvården som avses i lagen om yrkesutbildade personer inom socialvården (817/2015) och vilka yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården som avses i lagen om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården (559/1994) som får sköta uppgifter inom enheten får utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet.

6 §

Arbetshandledning

För enhetens personal ska ordnas fungerande arbetshandledning.

7 §

Ansvar för ordnande av tjänster

De välfärdsområden samt HUS-sammanslutningen som avses i 34 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård (612/2021) ska ordna tjänster för en sådan enhet som avses i denna lag.

Varje välfärdsområde och HUS-sammanslutningen som avses i 1 mom. svarar för enhetens uppgifter i fråga om de barn som har hemkommun enligt 2 § i lagen om hemkommun (201/1994) inom det samarbetsområde enligt 35 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård där välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen finns. Egentliga Finlands välfärdsområde svarar dessutom för enhetens uppgifter i fråga om de barn vars hemkommun enligt lagen om hemkommun är i landskapet Åland.

8 §

Avtal och ersättning för kostnader

Institutet för hälsa och välfärd ska ingå ett avtal med det välfärdsområde eller HUS-sammanslutningen som avses i 7 § om

- 1) de yrkesutbildade personer inom socialvården, de yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården och den övriga personal som arbetar vid enheten och i vilken omfattning,
- 2) innehållet i och omfattningen av den fortbildning och arbetshandledning som ordnas för enhetens personal,
- 3) enhetens lokaler och utrustning.

På basis av det avtal som avses i 1 mom. ersätts av statens medel sådana kostnader för uppgifter enligt denna lag som anses nödvändiga för att verksamheten ska kunna skötas på behörigt sätt.

Avtalstvister ska behandlas som förvaltningstvistemål i förvaltningsdomstolen. Bestämmelser om förfarandet i förvaltningstvistemål finns i lagen om rättegång i förvaltningsärenden (808/2019).

9 §

Betalning av ersättning

Institutet för hälsa och välfärd ska före utgången av april varje finansår till det välfärdsområde eller HUS-sammanslutningen som avses i 7 § betala en kalkylerad ersättning som baserar sig på kostnaderna för enhetens verksamhet under det föregående året samt antalet barn som vid utgången av året före det år som föregått finansåret har bott inom samarbetsområdet. Grunden för den kalkylerade ersättning som betalas till Egentliga Finlands välfärdsområde är dessutom antalet barn som bott i landskapet Åland vid utgången av året före det år som föregått finansåret. Med finansår avses i denna lag det kalenderår som ersättning beviljas för.

För betalning av ersättning för de slutliga kostnaderna ska välfärdsområdet och HUS-sammanslutningen före utgången av mars året efter finansåret sända Institutet för hälsa och välfärd en utredning över de faktiska kostnader som följer av det avtal som avses i 8 §.

Om den kalkylerade ersättning som avses i 1 mom. inte täcker kostnaderna för verksamheten, ska Institutet för hälsa och välfärd betala slutposten av ersättningen till välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen inom en månad från det att den utredning som avses i 2 mom. har mottagits. Den kalkylerade ersättning som välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen eventuellt har fått till ett för stort belopp dras av från följande kalkylerade ersättning som betalas till välfärdsområdet eller HUS-sammanslutningen.

Närmare bestämmelser om hur den kalkylerade ersättning som avses i 1 mom. bestäms utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet. Dessutom får närmare bestämmelser om innehållet i och lämnandet av den utredning som avses i 2 mom. utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet.

10 §

Styrning, utbildning och samarbete

Utöver vad som föreskrivs i 8 och 9 § ska Institutet för hälsa och välfärd

- 1) styra, utveckla och följa upp verksamheten vid de enheter som avses i denna lag,
- 2) delta i nationellt och internationellt samarbete som gäller våld mot barn,
- 3) utbilda personer som arbetar med barn om våld mot barn och om identifiering av våld.

Enheterna ska årligen lämna Institutet för hälsa och välfärd en berättelse som beskriver deras verksamhet. Närmare bestämmelser om de uppgifter som ska lämnas i berättelsen får utfärdas genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet.

11 §

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 20 .

Genom denna lag upphävs lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (1009/2008), nedan *den gamla lagen*. Om det någon annanstans i lagstiftningen hänvisas till den gamla lagen, ska bestämmelserna i denna lag tillämpas i stället för den gamla lagen efter ikraftträdandet av denna lag.

När den kalkylerade ersättning som avses i 9 § 1 mom. betalas första gången, betraktas som kostnader för enhetens verksamhet det föregående året de kostnader som föranletts av verksamhet enligt den gamla lagen under finansåret före ikraftträdandet av denna lag.

När den berättelse som avses i 10 § 2 mom. lämnas första gången ska den innehålla uppgifter om kostnaderna för verksamhet enligt den gamla lagen.

Helsingfors den 20xx

Statsminister

Förnamn Efternamn

..minister Förnamn Efternamn